

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XI.
4/2016

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XI

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

**Vedecký časopis
Ročník XI.
4/2016**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XI

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Lubomír ČECH

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Samuel ČELOVSKÝ

University in Novi Sad, Serbia

Lenka FOJTÍKOVÁ

Technical University of Ostrava, Czech Republic

Tomáš GONGOL

Silesian University in Opava, Czech Republic

Jana ILIEVA

University of Tourism and Management in Skopje,
Republic of Macedonia

Karol JANAS

Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic

Eva JANČÍKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Larisa KAPUSTINA

Ural State University of Economics, Russia

Kiyoshi KASAHARA

Rikkyo University, Japan

Olyana KINDIBALIK

University of European Studies of Moldova,
Republic of Moldova

Helena KOŠCIELNIAK

Technical University in Częstochowa, Poland

Milan KURUCZ

Ministry of Foreign and European Affairs
of the Slovak Republic, Slovak Republic

Zuzana LEHMANNOVÁ

University of Economics, Prague, Czech Republic

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Ludmila MALÍKOVÁ

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Stanislav MRÁZ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

POGÁTSA Zoltán

University of West Hungary, Hungary

Jozef SABOL

The Police Academy of the Czech Republic in Prague,
Czech Republic

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

René PAWERA

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Dalibor VLČEK

Matej Bel University, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Jazyková redakcia/ Language editing

bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2016

IČO 00 399 957

ISSN 1339-3502

Issues in 2016

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah

Milan Lajčiak

Overseas Chinese: how Chinese capitalism was born and how it has survived **4**

Stanislav Mráz

Je humanitárna intervencia v súlade s medzinárodným právom? **14**

Mária Rošteková - Gilles Rouet

Vývoj ekonomických modelov internetových médií **20**

Karol Sorby

Bezprostredný britský a francúzsky ohlas znárodnenia Suezského prieplavu **31**

Roman Stashuk

Irregularity of Ukraine's Regional Development **45**

Vitalij Stashuk

Modern constitutional process in Ukraine: challenges and perspectives **53**

Marta Vovk

Circular Economy in Building Sector: Findings for Ukraine **61**

Overseas Chinese: how Chinese capitalism was born and how it has survived

Milan Lajciak

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Hlboká cesta 2,
833 36 Bratislava 37, e-mail: milan.lajciak@gmail.com

Abstrakt:

Termín „čínsky kapitalizmus“ sa spája s mechanizmom podnikateľských aktivít zahraničných Číňanov, ktorí migrovali v niekoľkých vlnách z materskej Číny a začali vytvárať koncom 19. a začiatkom 20. storočia v nových krajinách pôsobnosti vlastný systém podnikania, integrujú sa do rozširujúcich väzieb kapitalistického sveta. Čínske komunity sa postupne dostali cez Tichý oceán až k západnému americkému pobrežiu, avšak v najväčšom počte sa usadili v juhovýchodnej Ázii, kde dominujú dodnes v krajinách, ako je Hong Kong, Singapur a Tchaj-wan. Mechanizmus podnikateľských aktivít zahraničných Číňanov kopíruje verne princíp ich sociálnych väzieb. Základnou sociálnou aj podnikateľskou jednotkou je rodina, ktorá predstavuje okrem iného aj rámec najvyššieho stupňa dôvery. Vzhľadom na to, že rodinný rozmer predstavoval limity pre rozširovanie podnikateľských aktivít, čínske podnikateľské subjekty začali rozširovať svoje miesto na trhu formou previazanosti a budovaním rôznych foriem podnikateľských sietí. Špecifickou črtou tohto druhu čínskeho kapitalizmu je, že nie je obmedzený žiadnym špecifickým historickým obdobím či lokalitou, ale sa tiahne vyše jedno storočie priestorom všade tam, kde čínska komunita cítila príležitosť zarobiť peniaze. Čínsky kapitalizmus sa vymyká z klasických prípadov budovania trhových mechanizmov, ktoré sa rozvíjali v rámci podmienok určitej krajiny a v špecifickom časovom období. Jeho ďalšou unikátnou črtou je aj to, že sa rozvíjal nezávisle od politickej ekonomie vlastného čínskeho štátu. Táto štúdia poukazuje na historické aspekty formovania čínskej cesty ku kapitalizmu za hranicami domovskej krajiny migrujúcich Číňanov, na jej najzákladnejšie charakteristické črty a mechanizmy prístupov a pre lepšie pochopenie tohto fenoménu prináša rozdiely s priemyselne úspešným Japonskom, ktoré išlo odlišnou cestou ekonomického vývoja.

Kľúčové slová: zahraniční Číňania, príbuzenské vzťahy, podnikateľské siete

JEL classification: L10, L20, L26

Abstract:

The term of „Chinese capitalism“ is connected with mechanism of business activities of overseas Chinese who migrated in several waves out of Chinese mainland and in the late 19th and beginning of 20th centuries began to create their own system of entrepreneurial activities integrating themselves into growing capitalistic world. Chinese communities spread gradually across Pacific Rim to American West Coast but they mainly settled down in Southeast Asia while dominating in Hong Kong, Singapore and Taiwan. Business mechanism of overseas Chinese is truly copying the principle of their social relationships. Basic social and entrepreneurial unit is the family that represents among others also the framework of the highest degree of the trust. Because the family size posed limitations for enlarging business activities, Chinese business units began to enlarge their market share through binding and building various kinds of market networks. Specific feature of this kind of Chinese capitalism is that it is not confined to a specific time in history either to a certain place in the world but was going throughout the

space to all places where Chinese community felt opportunity to make money. Chinese capitalism defies classical cases of building market mechanisms that were developed in an environment of a certain country and during the specific historical period. Another unique feature of Chinese capitalism is that it was developed independently from political economy of the Chinese mainland state. The study shows historical aspects of forming the Chinese way to capitalism behind borders of mainland of migrating Chinese and shows it's most typical features and basic mechanisms. For better understanding of this phenomenon the study brings differences with industrially successful Japan that was going through very different way of its economic development.

Key words: overseas Chinese, kinship principles, business networks

JEL classification: L10, L20, L26

Introduction

East Asia with its successful industrialization has attracted attention of many politicians and economists. Substantial literature has emerged in attempt of explaining this phenomenon mostly focusing on country studies in the post-WWII period. They rest on fundamental logic and assumption that each country constitutes one independent case. In this framework East Asian specialists advanced the role of cultural fundamentals, market specificities, state institutions, government interventions and inter-related factors inside the country not neglecting international environment. Significant part of the literature is also devoted to comparative studies with the standard approach examining and comparing several countries, mostly of the East and the West. In both cases, there are three perspectives - culture, economy and politics that dominate roughly in the same proportion in country studies and comparative studies. The usual conclusion of both approaches is that the "state" played an important role in all cases of successful industrialization of East Asian region.

States, markets and cultures are indeed important in explaining Asia's economic transformations and the post-WWII period is as well an appropriate unit of analysis but there are some issues that do not hold under these assumptions when looking at East Asian economies. One of the most striking is the phenomenon of Overseas Chinese Capitalism that is not confined to the boundaries of state either to the framework of the post-WWII period.

The way of doing business by overseas Chinese has specific features and organizational patterns distinguishing it from all other countries and business communities. It is so specific that deserves special attention. Overseas Chinese have been spread throughout the Pacific Rim to US West Coast, particularly in South East Asia. They started migration long time before the WWII and hold their Chinese mindset and business networking in new countries and territories.

The study focuses on basic elements that have subscribed to the formation of overseas Chinese business system and gives understanding to their organization models, connection patterns, economic activities, behavioral business approaches and entrepreneurial practices in the context of historical evolution as well as contributing into perception of the role of overseas Chinese communities in economic development of countries.

1 Chinese overseas migration

Overseas Chinese are defined in the study as all Chinese who don't live within the People's Republic of China. Their greatest concentration is particularly in South East Asia, but also in many islands throughout the Pacific Rim as well as in US West Coast. Most

heavily dominated places are in Southeast Asia, particularly Taiwan, Hong Kong and Singapore.

Chinese capitalism in the study is the term related to business organizational patterns and mechanisms of overseas Chinese communities.

Understanding of Chinese capitalism needs to outline a little more historically grounded approach of the temporal, spatial and organizational dimensions and to start from the historical moment of Chinese migration that created overseas Chinese communities. There were several major waves of Chinese migration but the relevant to the study is the migration that started after the Opium War (1842) when China open to the West and Chinese started to migrate around the world in search of their fortunes. The Chinese migrated wherever money was to be made, searching gold in California and Australia in 1850s and 1860s, they became paid laborers building canals and railways, merchants and agricultural developers, the majority, however, migrated to Chinese coast areas and Southeast Asia – Thailand, Malay Peninsula, the Philippines, Indochina, Java and other Indonesian islands – through entire region where was possible to make money. They gradually became major figures in trade between Asian countries and also with the West.¹ All this occurred in both China and Southeast Asia without support and coordination of a state.

China remained economically backward in the late 19th and early 20th century without significant capitalistic development and the Japanese-Chinese contrast is central to the interpretation of modern East Asian industrial development. While Japan developed during that time quite early industrial capacities, modern armies and navies able to wage successful wars against Russia (1905) and China (1985), China in contrast even with some attempts of building heavy industry was not particularly successful and lost every war from the time of Opium Wars in 1840s until the WWII.

Building heavy industries is an important component of projecting country's economic strength and one of important criterion in assessing the conditions of the development of capitalism in the country but if one looks at today's Hong Kong, Singapore and Taiwan, these countries lead the world with high ratio of manufactured exports to their total outputs and particularly in case Singapore and Hong Kong they didn't take a heavy industries' way. Oppositely, these Chinese dominated areas of the world economy are rather based on modest-sized small and medium industries producing consumer nondurable products as clothes, shoes, TV-sets, calculators, computers, hand phones etc. that largely saturate world markets. Apart from this, Chinese business communities in Malaysia, Burma, Thailand, Indonesia and some other countries across Pacific Rim, though being considered as migration "intruders" and suffering from indigenous population aversive attitude and even discriminatory policies, hold the crucial portion of economic cake of these economies. Even in some European countries and US West Coast, the overseas Chinese play major role in services and retail network sales.

All these elements of successful performance of Chinese dominated areas of South East Asia and Chinese business communities abroad raise the question why Chinese overseas communities are so successful and whether the centralized state power is a necessary condition for capitalistic success. The overseas Chinese way to capitalism show that these two factors are not necessary mutually conditioned.

¹ Tan Chee-Beng, Colin Storey, Julia Zimmerman (2007): Chinese Overseas: Migration, Research and Documentation. The Chinese University Press. Printed in Hong Kong.

2 Foundations of Chinese capitalism

The Chinese, in terms of their entrepreneurial approaches and profit-oriented mentality in the private sector were “capitalistic” long time before Tai-wan, Hong Kong and Singapore were industrialized. On the other side it is necessary to acknowledge that the formation of overseas Chinese capitalism was synchronized with the dynamics of the world capitalism itself as its integral part and that it can't be perceived as the domestic product of some country's indigenous economic growth.

For better understanding Chinese capitalism it is useful to compare it with the case of Japan. China and Japan represent two different versions of capitalism that emerged more or less simultaneously with the opening of their economies to global world. Their reactions to spreading western capitalism were both capitalistic but had historically different background, trajectories and development.

Japanese capitalism was a product of political economy of the state, the Chinese capitalism not. Japanese consciously created their system by borrowing industrial technologies and economic organization from the West and built “network market” with specific features. They adapted social and scientific inventions of the West and refined them into Japanese social and economic conditions. Japanese elite got support from the state regimes, though these regimes (Tokugawa, Meiji) did not serve as strong authoritarian regimes. Japanese emperor was a powerful symbol but a weak political force. He provided a point of unity and a source of legitimacy rather than a center of authority. Japanese state did not dominate, it did negotiate and state apparatus became a unit (institution) of resolving disputes among different segments of society. Combination of state and elite force promoted relations between the state and institutions and market forces. It was a strategy of decentralized political control and state-sponsored development in Japan that allowed productive forces to achieve industrialization. Japanese capitalism was not a creation of merchants or peasants, primary carriers of capitalist development came from cooperation of coalitions of political and economic forces, in economic category of political economy. Based on these factors, Japan was able in a very short period to shift from small scale production to large scale production of industrial products and from small factories to big conglomerates known as “zaibatsu” and in post-WWII period as “keiretsu”.² There were considerable changes in the nature of social mobility into the elite groups moving from the privilege based on heredity to the privilege based on education, nonetheless, Japan continued to be fundamentally the society of elite groups. The same picture is reflected in Japanese economy that is dominated by elitist conglomerate business networks. Even today sixteen of them (Mitsubishi, Mitsui, Sanwa, Toyota, Sony, Sanyo etc.) represent over 80% of GDP and employ over 20% of Japanese total labor force.

Chinese capitalism historically as well as in the present is very different from Japan and rests on other political, economic and social foundations. The carriers of Chinese capitalism have been heads of households. Mostly merchants, artisans, peasants, occasionally scholars were driving force behind economic activities. Chinese capitalism depended largely on family enterprises that served as organizational medium for the economy. In other words, it was not an economy organized through state institutions but by activities of households. This form of economy nurtured distinctive form of enterprise structure. Chinese enterprises were small and not going beyond the framework of the family. Huge businesses were an exception rather than a rule. Wealthy businessmen did not try to create larger integrated firms. If they remained economically active till their late age, majority of them went retire to

² Michael L. Gerlach (1992): Alliance Capitalism: The Social Organization of Japanese Business. University of California Press. ISBN 0-520-07688-5 (alk. Paper).

countryside and if some of them invested into businesses they did it into extensive networks of small and middle-sized firms. The most important reason behind this strategy was a factor of the trust. Family and kinship system were the basic organizational social units and economic activities were organized around the same unit. Chinese heritage is based on “patrilineage system” that means on partible inheritance of farther’s estate to all sons in equal portions. This inheritance pattern had an important consequence on market structure. It is well known that economies of scale need to raise investment capital, to secure necessary labor force, manufacture products, develop distribution capacities etc. Household capitalism had limitations in generating these “quantities” due to the small size of household entrepreneurial units. That is why accumulation of capital in Chinese way of capitalism came from not from individual firms but rather through relationship networks (“guanxi” networks) that interconnect small and medium Chinese companies. “Network market” structure of small and medium sized family firms that were linked together through various types of social relationships was not conducive to developing heavy industries neither to creating world famous products known by their brand names. On the other side this kind of economy is a kind of nonpolitical “petty” capitalism,³ very flexible and adaptable to external economic opportunities. Chinese companies integrated quite quickly into the expanding world economy while following the currents of Western capitalism. Overseas Chinese proved ability to use their flexible networks and to catch selected economic niches in new countries they migrated. They became retailers, wholesalers, financiers and created prominent merchant groups.

3 Role of trust and size of entrepreneurial units

One of the most important factors that conditioned Chinese household capitalism was the trust. They were Chinese families and not individuals that represented the basic unit of the society. This social pattern strongly manifested also into the size of companies. The trust was the strength and merit inside the family, not going beyond family border and family members. Technical discoveries, innovations and pharmaceutical receipts often represented secrets of households. This was intellectual property strictly secured by family members even for the value of the life and one should not wonder that these valuable secrets were in many cases lost by demise of family members caused by social uprisings, wars and natural disasters. The space of the trust in Chinese business activities gradually spread to business networks however the cohesion power of was much less than household power.

The role of trust held inside family circle on one side limited the growth of companies and opportunities for building large scale industries, on the other side played important facilitating role in certain period of economic development of Chinese mainland. This case is related to the period of reforms in P.R. of China that started by Chinese leader Deng Xiaoping in 1978. Overseas Chinese without legal coverage of their rights and with absence of basic intergovernmental agreements on investment protection and avoidance of double taxations in P.R. of China, but based rather on understanding well the Chinese governance environment and based on the trust, flew in numbers into Chinese mainland with their investments and contributed heavily to China’s economic growth.

Chinese governance environment very much differed and to quite reasonable degree is still distinguishing itself from western practices. Roughly speaking one can depict governance style in China as “relation-based” while in western countries as “rule-based” system.⁴ Western societies tend to follow public rules, such as law government regulations and public

³ Tu Wei-Ming (1997): Confucian Traditions in East Asian Modernity. Page 335. Published by American Academy of Arts and Sciences.

⁴ Shaomin Li (2009): Managing International Business in Relation-Based versus Rule-Based Countries. Page 1. Published by Business Expert press.

information. They rely on formal contracts, legal courts, lawyers and accountants to carry out transactions and protect their interest. The rule of law is a dominating element of the governance and that is why one can call it “rule-based governance”. China and Confucian societies in difference to the West during industrialization period relied still in recent past on personal relations to conduct businesses. Contracts were secured more through gentleman agreements than through written paper, disputes were settled privately, public information was not regarded as trustworthy as personal contact. This is called “relation-based governance”. Rule-based communication and agreements are explicit and formal, they can be verified by third parties, documents and procedures are standardized. Relation-based communication and agreements are informal and implicit, yet each party perfectly understands what it entails. It is difficult to be verified by third party and can't be enforced in a court of law. Rule-based and relation-based governance represent two types of governance environment that involve different social and business costs. Dynamics of growing business and cultivation of business relationships with outside world through global networking impacted East Asian countries as well as the style of overseas Chinese business communities. This process moved these countries to embrace more rules into the governance and gradually transformed them into various stages of rule-based economies. However, old traditions have remained still deeply vested in Chinese business communities and their business culture.

4 Confucian traditions in Chinese business culture

Many of the characteristics of Confucianism can be interpreted as either supporting or hindering social and economic modernization. It depends very much how they are structured and organized in given situations. For instance, the perception is widely accepted that Confucianism was a major hindrance to modernization as well as also a major driving force behind their spectacular economic development in four successful economies of East Asia (South Korea, Tai-wan, Hong Kong, Singapore).⁵ While Tai-wan, Hong Kong and Singapore represent Chinese communities and reflect Chinese way of capitalism, other East Asian Confucian societies such as South Korea and Japan were building their capitalist markets from different fundamentals and with different political economy. To comprehend distinctive business thinking patterns of Chinese communities one should understand Chinese Confucian culture that is a product of a long historical development.

Confucianism is an ancient moral and ethical code of China that has spread through centuries across East Asian region. By the late nineteenth century Confucian values and practices penetrated daily lives of people of the whole East Asia and the whole system of government was justified with reference to Confucian ideals.⁶ At the heart of Confucianism is the belief that social order depends on hierarchy, values and norms. The family is fundamental social unit and the roles of family members are arranged according hierarchical lines, each role with attendant duties and privileges. Likewise the society is ordered into distinct statuses, each with its own obligations and prerogatives. Confucian ethics dictates hierarchical relationships, requires subordination, identification with social roles and relies heavily on the self-control of individuals. Proper functioning of the Confucian “cosmos” depends on the loyal obedience of inferiors to superiors in the social order and the carrying out of role-defined duties. Not individual freedoms but duties and social status affiliation is an imperative. This Confucian social arrangement has integrated human activities at all levels.

⁵ Tu Wei-Ming (1997): Confucian Traditions in East Asian Modernity. Page 201. Published by American Academy of Arts and Sciences.

⁶ Daniel A. Bell, Hahm Chaibong (2003): Confucianism for the modern world. Page 1. Published by Cambridge University Press.

For understanding Chinese businesses, the role of family as basic social and economic organization unit plays a key role. Going deeper to philosophical background, Confucianism has never been an organized religion and has never been exclusionistic. This can be a kind of advantage for its further propagating throughout the world by moral teaching of human relations and being accepted into religions and ideologies without arousing conflicts with their essential beliefs. In the future, Confucianism in this way can lose its identity as an integrated ideology and could gain new life by diffusing itself throughout ever-changing world.

5 Organization patterns of Chinese businesses

Political economy and business organizations are closely linked. In the West, the key economic institutions such as property rights, contracts, standardization, banking, insurance and many others are maintained by the state and rest on a legal system. This established the legitimacy of economic institutional environment and capitalistic order. In case of Chinese capitalism, however, tight linkage between the state, state supported institutions and organizational principles of business did not exist as in the West and even in Japan. Basic organizational principle and method of overseas Chinese businesses is based on patterns of social relationships.

In terms of ownership, at the center of Chinese networks are laying kinship relationships. Family ownership in Chinese context means a little different from family ownership in the West. Family for Westerners is an organization with set members and rather fixed boundaries. For Chinese, the family was also a closed unit in social life as well as in business activities. However, under the pressure of business imperatives the Chinese were compelled to adopt more flexible attitude and to include greater number of people, not all of them related by blood, to create business networks. Their relationship frameworks incorporate various kinds of commonalities including ethnic or regional links, dialects, cuisines, even surnames, in other words a common ground of some kind of relationship.

Overseas Chinese in Southeast Asia belonged and have been belonging to the most prominent business groups encouraging economic development of the countries of their stay. They showed capacity to mobilize economic resources very quickly and they carried the major forces of domestic capitalism throughout the region. They created complex business networks spanning political boundaries. Their linkages in each location have similar character though the configuration of their networks differs from place to place depending on political economy of the countries where they undertake their businesses.

Tracing Chinese business networks in Hong Kong, Singapore and Tai-wan one can find important similarities but also some distinct differences that have been visible from the period of industrialization and have remained until today. In Hong Kong, the British controlled the government and let the Chinese create industrial sector largely independent of their control. On the other side Hong Kong economic policies allowed British firms to dominate the financial and service sectors, thereby blocking Chinese firms from increasing their share. Chinese in Hong Kong expanded into petty manufacturing and also to real estate business where gained substantial foothold. In Taiwan local businessmen “guanxi networks” were the main driver behind economic growth though the political structure was controlled by Mandarins who migrated with Chiang Kai-shek in 1948 and 1949. Since Tai-wan is a country rather than a city-state when comparing to Hong Kong and Singapore, manufacturers became successful first locally before they expanded their networks outside the country. Therefore business networks in Tai-wan were denser but less international. Since 1980s Taiwanese started offshore production units in Southeast Asia and in mainland China with massive movement. In Singapore Lee Kuan Yew established a centralized regime that created privileges for the state-run industries and foreign companies with much less space for local

businesses that found their opportunities in adjacent countries as Malaysia, Indonesia and Thailand.

6 East Asian market networks

Every East Asian country has its own social construct that has subscribed to different kind of market capitalism and different organizational design of economic networks.⁷ That is reflected also in types of firms and their organizational strategies, giving every economy a distinctive character. The differences can be better understood by comparing Japanese, South Korean and Chinese - Taiwanese market networks.

Japanese economy is dominated by *keiretsu*, descendants of pre-World War II family based business conglomerates *zaibatsu* which organized their business through their own financing system. Inheritance practices in Japan are based on “primogeniture”, that means the entire inheritance goes to the oldest son. This practice allowed merchant family’s fortunes to remain intact under stewardship of the heir. Successful families thus had huge sums of money available to finance the business of affiliated branches under the “badge” of the “mother house”. In a post-war period *keiretsu*, though no more family businesses but rather networks of companies with interlocking shareholding businesses, based on *communitarian logic*, continued to rely on their own finance sources. The important point is that banks are encapsulated within business networks and functioned as direct financing houses to *keiretsu*. These market networks constitute a kind of “intercorporate alliances” or “alliance capitalism”.⁸ Many large companies are members of these networks (Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo, Fuji etc.). In addition to *keiretsu* there are also other linking forms of Japanese businesses, for example an affiliation of a major manufacturer with its subcontractors (Toyota “independent group”) or common investments of small neighborhood retailers.

South Korean economy resembles on the surface Japan’s market networks, but in terms of decision-making processes has some substantial differences. South Korean economy is dominated by *chaebols*, networks of conglomerates owned and controlled by single persons or families and organized vertically through “central staff”, which may be holding companies or mother firms. In difference to communitarian logic of Japanese businesses, Korean *chaebols* have *patrimonial logic* of business structure, where all powers belong only to the leader of *chaebol*. Patrimonialism has deep historic roots in South Korea and on the related logic of vertical hierarchical arrangements are organized various types of social relations as well. Companies such as Samsung, Hyundai Motor, SK, Lucky-Goldstar represent major *chaebol* networks that control around 90% of economic activities of top thirty *chaebol* conglomerates.⁹ Taiwan network economy is ruled by family firms and family owned conglomerates, which are called *jituanqiye* (entrepreneurial integrity groups). Taiwanese business structure is based on *patrilineal logic*. In difference to Japanese and Korean economies ruled by networks of medium sized to very large firms, Taiwanese networks link less numbers of smaller firms and occupy less central position than *keiretsu* or *chaebols*. They often cross-invest in businesses, hold multiple positions throughout the network and act as suppliers or upstream producers to downstream firms. Chinese societies practice “partible inheritance” that means the division of a family estate equally among all sons. As a result, families divide their fortunes every generation which does not allow accumulation of large sums of money. Instead, there is a

⁷ Macro Orrú, Nicole Woolsey Biggart, Gary G. Hamilton (1997): The Economic Organization of East Asian Capitalism. Page 116. SAGB Publications. ISBN: 0-7619-0479-4 (alk. Paper).

⁸ Michael L. Gerlach: Alliance Capitalism (1992): The Social Organization of Japanese Business. University of California Press. ISBN 0-520-07688-5 (alk. Paper).

⁹ KOICHI KATO (2014): Top four chaebol generate 90% of South Korean conglomerate profits, Nikkei Asian Review, April 10, 2014.

great pressure within families to develop multiple businesses so that at the death of the family head each son can claim an independent enterprise. Strong social norms dictate that family members or close friends assist financially each other and system functions as alternative institutional finance arrangements. Due to this system there is relatively weak formal banking system in Taiwan. Ironically, strong family system produced the strength of Japanese banks.

Though Japan, South Korea and Taiwan economies demonstrate diversity of institutionalized business networks and differing logics behind their structures they are all based on network relationships. Japanese firms enact *communitarian logic*, Korean firms represent *patrimonial logic* and Taiwanese firms reflect *patrilineal logic*. This has had important implications for the ways of labor organizations, character of subcontracting relations between firms, investment patterns and other business activities in these countries. Each of networking logic is a manifestation of common cultural basis and of Confucian patterns of interaction, through which prevailing majority of socio-economic spheres of life have been organized. This is strongly subscribing itself also to the set of explanations how overseas Chinese were building their specific way to the capitalistic world.

Conclusion

Chinese capitalism started to form its system in the late of nineties and beginning of twenties centuries. Contrary to Japan, where the state conditioned way of capitalism and coordinated elite interest, the state in China collapsed and Chinese migrated to Southeast Asia and through Pacific Rim everywhere where money was possible to make. In the post-WWII period the political stability in the East Asian region led to the creation of three politically stable areas dominated by Chinese – Hong Kong, Singapore and Tai-wan.

Overseas Chinese capitalism is not confined to a specific time in history either to a certain place in the world. One should not even to consider Chinese capitalism within classical framework of a capitalist mode of production. Instead of state framework the Chinese capitalism fills an economic space. It is legitimated through kinship principles and not dependent on a system of political economy.

Overseas Chinese created business networks of small and medium sized businesses that have proved to be very flexible in demand responses. Preference to family firms and networked business structures led to the formation of different type of capitalist development and different types of market structure comparing to the West.

Overseas Chinese business model is conditioned on social construct and value system embedded in Chinese historical past that serve until today as an important medium within which people plan their social lives as well as their business strategies.

References:

1. Tan CHEE-BENG, Colin STOREY, Julia ZIMMERMAN (2007): *Chinese Overseas: Migration, Research and Documentation*. The Chinese University Press. Printed in Hong Kong. ISBN 978-962-328-6.
2. Michael L. GERLACH (1992): *Alliance Capitalism: The Social Organization of Japanese Business*. University of California Press. ISBN 0-520-07688-5 (alk. Paper), ISBN 0-520-08607 (pbk.: alk. paper)
3. Tu WEI-MING (1997): *Confucian Traditions in East Asian Modernity*. Published by American Academy of Arts and Sciences. ISBN 0-674-16087-8 (paper: alk. paper)
4. Shaomin LI (2009): *Managing International Business in Relation-Based versus Rule-Based Countries*. Published by Business Expert press. ISBN-13 978-1-60649-084-6 (pbk)
5. Daniel A. BELL, Hahm CHAIBONG (2003): *Confucianism for the modern world*. Published by Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-52788-0 (Paperback).

6. Macro ORRÚ, Nicole Woolsey BIGGART, Gary G. HAMILTON (1997): *The Economic Organization of East Asian Capitalism*. Page 116. SAGB Publications. ISBN 0-7619-0479-4 (alk. Paper), ISBN 0-7619-0480-8 (pbk: Alk. Paper)
7. KOICHI KATO (2014): Top four chaebol generate 90% of South Korean conglomerate profits. *Nikkei Asian Review*, April 10, 2014.
8. Y. J. CHOI (2015): *East and West: Man versus Spirit*. Copyright by Y. J. Choi, ISBN 1512132624.
9. Y. J. CHOI (2015): *East and West: Confucianism and Christianity*. Copyright by Y. J. Choi, ISBN 1512323039.
10. Y. J. CHOI (2016): *East and West: Rise of East Asia and Fundamentals of International Relations*. Published by Charleston, SC. ISBN 15519562942
11. Henry Y. WAN, Jr. (2004): *Economic Development in a Globalized Environment: East Asian Evidences*. Springer Science+Business Media, Inc. ISBN 0-387-24205-8
12. Max WEBER (2012): *The Theory of Social and Economic Organization*. Paperback, Copyright 1947. The Free Press, New York. ISBN 0-684-83640-8
13. Max WEBER (1992): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Routledge Classics) (Volume 91) 2nd Edition. Published by Routledge. ISBN 978-0-415-25406-9 (pbk)
14. Graham ALLISON, Robert D. BLACKWILL (2013): *Lee Kuan Yew: The Grand Master's Insights on China, the United States, and the World*. Published by The MIT Press. ISBN 978-0-262-01912-5.
15. G. E. R. LLOYD (2002): *The Ambitions of Curiosity, Understanding the World in Ancient Greece and China*. Pages 133-135. Cambridge University Press. ISBN 0-591-89461-1 (paperback)

Contact:

JUDr. Milan Lajčiak

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR

Hlboká cesta 2

833 36 Bratislava 37

e-mail: milan.lajciak@gmail.com

Je humanitárna intervencia v súlade s medzinárodným právom?

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Abstrakt:

Práca poukazuje na koncepcie narušenia štátnej suverenity v prospech ľudských práv. Skúma či ľudské práva patria výslovne do oblasti vnútroštátnych záležitostí štátu alebo do medzinárodného záujmu svetového spoločenstva. Autor hovorí, že ak by bolo humanitárnej intervencii udelené uznanie zo strany práva, mohla by byť dôvodom pre nekonečné možnosti výberu použitia ozbrojenej sily v prípadoch humanitárnej nutnosti čo znamená, že za situácie, kedy by sa politický prospech zhodoval s existenciou humanitárneho základu pre intervenciu, by mohlo dôjsť k záveru, že za každých okolností je nevyhnutná zložka humanitárnej intervencie naplnená.

Kľúčové slová: Humanitárna intervencia, suverenita štátu, ľudské práva, vnútorné záležitosti štátu, následky intervencie a jej zneužitie, globalizácia

JEL klasifikácia: K33

Abstract:

The work points to the concept of encroaching on the national sovereignty in favor of human rights. Examines whether the human rights are an explicit matter of national law or international interest of the world community. The author states that if the humanitarian intervention would be recognized by the law, it could be a reason for an endless choice of use of armed force in cases of humanitarian need, which means that in situations where the political advantage coincided with the existence of humanitarian grounds for intervention, it could lead to the conclusion that in all circumstances an essential component of humanitarian intervention is fulfilled.

Key words: humanitarian intervention, state sovereignty, human rights, internal affairs of state, the consequences of an intervention and its abuse, globalization

JEL Classification: K33

1 Politické a právne aspekty humanitárnej intervencie

Medzinárodní právnici zaujímaví sa o legalitu všetkých medzinárodných snáh štátov sa predovšetkým stretávajú s otázkou právneho základu humanitárnej intervencie. Námietky voči humanitárnej intervencii sa stretávajú najmä v dvoch kategóriách; prvou kategóriou je právna otázka a druhou kategóriou je politická otázka. Právnymi námičkami sú tvrdenia, že humanitárna intervencia porušuje základný princíp štátnej suverenity a tak porušuje aj normy nezasahovania a nepoužitia sily, ktoré ako také pramena zo samotnej doktríny štátnej suverenity a významným spôsobom ju dopĺňajú.

Najväčšími stúpenkami zásady nezasahovania sú slabšie štáty, predovšetkým štáty tretieho sveta, obhajujúce určité obmedzenia ich suverénnych práv v medzinárodnom systéme. Obavy krajín tretieho sveta sa opierajú o skutočnosť, že väčšina vojenských intervencií za posledné storočie bola uskutočnená bohatšími štátmi. Je potrebné poukázať na argumenty, ktoré obhajujú tieto námietky a zároveň zaujať postoj k obsahu týchto námičtok.

Tento postoj sa točí okolo dvoch hlavných bodov. Prvým je skutočnosť, že doktrína štátnej suverenity za posledné roky prešla výrazným vývojom, ktorý má za následok jej narušenie a vo svetle súčasného medzinárodného práva nemôže byť chápaná tým istým spôsobom, ako v čase vytvárania Charty OSN v roku 1945. Následne je argumentované, že suverenitu je najlepšie možné chápať ako zodpovednosť štátu. Štát by nemal byť schopný sa dovolávať doktríny suverenity, pokiaľ nie je schopný preukázať, že zabezpečil minimálne kritériá zodpovednosti voči ochrane jeho obyvateľstvu. Právne námietky voči humanitárnej intervencii sa točia okolo otázky štátnej suverenity. Táto skutočnosť vyvstáva z faktu, že moderný medzinárodný systém rozdeľuje svet na suverénne štáty. Prevažná väčšina základných pravidiel a aktov medzinárodného práva tak vychádza z premisy autonómie a suverenity štátov. Taktiež súčasný systém medzinárodného práva je postavený na domnienke, že štát je primárnym aktérom na medzinárodnom poli. Pôvodný význam slova „suverenita“ v právnom slova zmysle je odvodený od myšlienky nadržanosti štátu. V medzinárodnom práve sa idea suverenity vzťahuje k ideí nezávislosti a nezasahovania. Právo byť nezávislý predpokladá právo štátnej autonómie v otázkach, ktoré náležia do vnútorných záležitostí. Sudca Max Huber poskytol klasickú definíciu suverenity v prípade Las Palmas z roku 1928, kde stanovuje (2 U.N. Rep. Int'l Arbitra Awards 829, s. 838):

„Suverenita vo vzťahoch medzi štátmi znamená nezávislosť. Nezávislosť v tejto súvislosti predstavuje právo výkonu moci vnútorných funkcií štátu z vylúčením ostatných štátov.“ Doktrína štátnej suverenity a jej sprevádzajúca zásada nezasahovania požívajú vysokú dôležitosť v medzinárodnom práve (Kritsiotis, D., s. 1005). Brownlie definuje suverenitu ako „pilier medzinárodného práva“ (Brownlie, I., s. 287). Štátna autonómia znamená, že „štát nie je objektom žiadnej vonkajšej moci iba, ak by s takým konaním dobrovoľne súhlasil“ (tamtiež). Doktrína štátnej suverenity a sprevádzajúca zásada nezasahovania našla vyjadrenie v množstve medzinárodných dokumentov ako napr. Montevidejský dohovor o právach a povinnostiach štátu, ktorý deklaruje, že „žiadne štát nemá právo zásahu do vnútorných záležitostí iného štátu“ (165 LNTS 19, čl. 8). Rovnaké princípy sú vyjadrené v celku absolútnym spôsobom aj v Charte Organizácie amerických štátov a to (119 UNTS 3 čl. 3): „Žiadne štát alebo skupina štátov nemá právo zasahovať priamo alebo nepriamo, pre akýkoľvek dôvod, do vnútorných alebo vonkajších záležitostí ktoréhokoľvek štátu. Uvedené zásada zakazuje nielen ozbrojenú silu, ale aj akýkoľvek inú formu zásahu alebo hrozbu proti štátu ako takému, alebo proti jeho politickým, ekonomickým alebo kultúrnym prvkom.“ Nezasahovanie a princíp štátnej suverenity sa tiež odrážajú v čl. 8 Paktu Ligy arabských štátov (70 UNTS 234), čl. 3 Návrhu deklarácie o právach a povinnostiach štátu Komisie pre medzinárodné právo a časť I a II helsinského Záverečného aktu (14 ILM 1292). Charta OSN stanovuje, že organizácia je založená na princípe zvrchovanej rovnosti jej členov. Charta taktiež potvrdzuje princíp rovnosti práv a právo na sebaurčenia národov. Obidve zmienené zásady sú následkom práva každého štátu na suverenitu, územnú integritu a nezávislosť. Čl. 2(7) Charty výslovne ustanovuje, že žiadne ustanovenie Charty nedáva právo na zásah do záležitostí, ktoré „patria do vnútornej právomoci štátov“. Zásady štátnej suverenity a nezasahovania sa jasne odrážajú v dohovoroch prijatých po roku 1945. V roku 1965 VZ OSN prijalo Deklaráciu o neprípustnosti zásahu do vnútorných záležitostí štátov a o ochrane ich nezávislosti a suverenity (všeobecne známa ako Deklarácia o nezasahovaní) (UNGA Res 2131, XX). Deklarácia osobitne objasňuje, že štáty by sa mali zdržať konania, ktoré vo svojej povahe je schopné narušiť suverenitu a nezávislosť iných štátov. V roku 1970 bola rovnaká zásada začlenená do Deklarácie zásad medzinárodného práva týkajúcej sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi, ktorá stanovuje (UNGA Res 2625, XXV): „Žiadny štát ani skupina štátov nemá právo zasahovať priamo alebo nepriamo... do vnútorných alebo vonkajších záležitostí ktoréhokoľvek štátu. Preto ozbrojená intervencia a všetky iné formy zasahovania

alebo hrozby proti osobnosti štátu alebo jeho politickým, hospodárskym alebo kultúrnym základom sú porušením medzinárodného práva.“ Pozoruhodným je nedávnejšie vtelená zásada nezasahovania do Alžírkej dohody (1981), kde sa USA zaviazali, že nebudú zasahovať do vnútorných záležitostí Iránu a prehlásili právo všetkých národov na slobodné sebaurčenie bez zásahu akéhokoľvek druhu do ich ekonomických, politických a sociálnych štruktúr. Okrem zmlúv a deklarácií aj prípady riešené medzinárodným právom sú proti zásahom do vnútorných záležitostí iného štátu. V prípade Korfského prielivu (ICJ Rep 4 par. 35) Veľká Británia vstúpila do teritoriálnych vôd Albánska z dôvodu prehliadky tohto územia za účelom nájdania mín rozmiestneným údajne albánsku vládou. MSD poznamenal: „Údajné právo zásahu, ako manifestácia politickej sily ako takej prezentovaná v minulosti dala za vznik množstvu vážnych zneužití práva a ako taká nemôže ... nájsť miesto v medzinárodnom práve...“ Súd odmietnu argument V. Británie, že použitím sily v albánskych teritoriálnych vodách neporušila štátnu suverenitu, sa vyjadril, že „pre zaistenie rešpektovania medzinárodného práva ... (Súd) musí rozhodnúť, že konanie britského námorníctva spôsobilo porušenie suverenity Albánska“. MSD toto stanovisko potvrdil v prípade týkajúceho sa vojenských a polovojenských aktivít v a proti Nikarague (ICJ Rep 14 par. 168) stanovením nasledujúceho: „Zásada nezasahovania obsahuje právo každého štátu vykonávať jeho záležitosti bez vonkajšieho zásahu. Existencia opinio juris štátov k zásade nezasahovania je podporená ustanovujúcou a podstatnou praxou... Z pohľadu všeobecne prijatej formulácie, zásada [nezasahovania] zakazuje všetkým štátom alebo skupine štátov zasahovať priamo alebo nepriamo do vnútorných alebo vonkajších záležitostí iných štátov,“. V často citovaných slovách separátneho názoru k vyššie zmienenému prípadu sudca Sette-Camara vyslovil nasledujúce stanovisko (ICJ Rep 14 par. 177): „Je jednoznačne stanovené, že nepoužitie sily a nezasahovanie – druhé zmienené ako doplnok k rovnosti štátov a sebaurčeniu – nie sú len základnými zásadami obyčajového medzinárodného práva, ale sú taktiež uznané ako záväzné pravidlá obyčajového medzinárodného práva, ktoré ukladajú povinnosti všetkým štátom.“ Jednou z otázok, ktorými sa súd v prípade Nikaragua zaoberal bolo, či štáty majú všeobecné právo zasahovať priamo alebo nepriamo s použitím alebo bez použitia sily z dôvodu podpory opozície v inom štáte, ak je to dôvodné k presadeniu politických a morálnych zásad. Súd rozhodol, že takéto právo neexistuje stanovením: „... žiadne právo intervencie ... neexistuje v súčasnom medzinárodnom práve“ (ICJ Rep 14 par. 208). Z uvedeného je možné vyvodiť konštatovanie, že zásada štátnej suverenity a nezasahovania sú základnými zásadami v medzinárodnom práve. Na tomto základe tí, ktorí hľadajú na humanitárnu intervenciu ako nelegálnu tvrdia, že vojenský zásah je odchýlkou od medzinárodne uznanej normy nezasahovania. Tvrdia, že takéto odchýlenie sa je urážkou vestfálskeho systému, ktorý predstavuje základný kameň štátnej suverenity. Legalita humanitárnej intervencie je tiež spochybnená tvrdením že predstavuje porušenie čl. 2(4) Charty OSN, na ktorý sa hľadí ako na rozširujúcu normu pre ochranu štátov proti akémukoľvek útoku voči ich suverenite. Čl. 2(4) stanovuje: „Všetci členovia Organizácie sa vo svojich medzinárodných stykoch vystríhajú hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého štátu ako aj každého iného spôsobu nezlúčiteľného z cieľmi OSN.“ Pre mnohých vedcov (Franck, T.M. ss. 74-79) čl. 2(4) indikuje úplný a jednoznačný zákaz použitia sily v medzinárodných vzťahoch okrem výnimiek jednoznačne vymedzených Chartou OSN. Na základe tohto tvrdenia Charta OSN poukazuje iba na päť oprávnených dôvodov použitia sily:

- ozbrojená sila použitá ako donucujúce opatrenie prijaté BR OSN podľa kapitoly VII čl. 42,
- individuálna alebo kolektívna sebaobrana v súlade s čl. 51,
- donucujúce opatrenia uskutočnené regionálnymi organizáciami podľa čl. 53,
- peacekeepingové jednotky OSN autorizované BR OSN alebo VZ OSN a nasadené zo súhlasom daného štátu,

- spoločná akcia uskutočnená piatimi stálymi členmi BR OSN podľa čl. 106 Charty. K takémuto istému záveru dochádza Brownlie a zároveň tieto prípady rozširuje o ďalšie tri možnosti:
 - útok proti bývalému nepriateľskému štátu podľa čl. 53 a 107 Charty,
 - tam, kde jeden štát je zmocnený použiť silu v mene OSN (SC Res 221, 5 ILM 534, 1966),
 - zásah na území štátu s výslovným súhlasom vlády tohto štátu. Pre vylúčenie možnosti nájdania právneho základu pre humanitárnu intervenciu v systéme vytvoreného Chartou OSN a v medzinárodnom práve všeobecne Brownlie pokračuje v tvrdení, že: *„Zo znenia čl. 2(4) Charty OSN je zrejmé zdôraznenie všeobecného zákazu zásahu jednotlivými štátmi a neexistujú žiadne inteligentné argumenty, ktoré by preukázali opak. Oprávnenosť pre použitie sily jednotlivými štátmi musí ... byť jednoznačne a striktné vymedzenou výnimkou. Takáto koncepcia verejného poriadku však vedie k ére raketových a nukleárnych zbraní“* (Brownlie, I., s. 22). Podpora pre štáty v dodržiavaní širšie formulovaného princípu nepoužitia sily a nezasahovania je možné nájsť nielen v ustanoveniach Charty OSN ale aj v ďalších medzinárodných právnych dokumentoch.

2 Zmena charakteru štátnej suverenity

Generálny tajomník OSN Kofi Annan vo svojej reči pri príležitosti 54. zasadnutia VZ OSN v roku 1999 zástupcom štátov medzinárodného spoločenstva OSN prezentoval nasledujúcu dilemu:

„Tí, pre ktorých najväčšou hrozbou pre budúcnosť medzinárodného poriadku je použitie sily pri absencii mandátu BR OSN, je možné sa spýtať nie v súvislosti s Kosovom ale v kontexte s Rwandou: ak v takýchto temných dňoch a hodinách, ktoré vedú ku genocíde je koalícia štátov pripravená k zásahu pre obranu populácie Tutsiov ale neodržala promptné zmocnenie BR OSN, mala by takáto koalícia stáť stranou a dovoliť, aby sa takéto ukrutnosti rozšírili? Tí, pre ktorých zásah v Kosove predznamenal novú éru, kedy štáty a skupiny štátov môžu uskutočniť ozbrojenú akcia mimo ustanoveného mechanizmu vynucovania medzinárodného práva, je možné sa spýtať: nie je takéto konanie nebezpečenstvom oslabujúcim aj tak nedokonalý bezpečnostný systém vytvorený po 2. svetovej vojne a vytvárajúc nebezpečné precedensy pre budúce intervencie bez jasne určeného kritéria, kto sa môže dovoliť takéto precedensy a za akých okolností?“ (SG/SM/7136 GA/9596). Po analýze rozporuplnosti záujmov, ktoré sú súčasťou citovaného príhovoru Annan pokračoval v tvrdení, že klasický právny koncept štátnej suverenity môže za určitých okolností podľahnúť „suverenite jednotlivca“. Ďalej argumentoval: *„Ak je humanitárna intervencia v skutočnosti neakceptovateľným útokom proti suverenite, ako by sme mali reagovať na Rwandu, Srebrenicu či ďalšie rozsiahle a systematické porušovania ľudských práv, ktoré sú v rozpore s každou zásadou našej humanity ... Iste žiadna právna zásada, dokonca ani zásada suverenity, nemôže ochrániť pred páchaním zločinov proti ľudskosti ... Ozbrojená intervencia musí vždy zostávať ako podmienka poslednej možnosti, ale v prípade masových vrážd je to podmienka, ktorej sa nemôžeme zriecť.“* Taktiež dodal, že je základom medzinárodného spoločenstva dosiahnuť konsenzus nielen v zásade, že masové a systematické porušovanie ľudských práv je potrebné skúmať, ale taktiež spôsoboch rozhodnutia sa, aký krok je nevyhnutný, kedy a kým na zastavenie takéhoto druhu porušovania medzinárodného práva. Dilema načrtnutá Generálnym tajomníkom v jeho prejave môže byť v širšom slova zmysle poňatá ako zhrnutie, ktoré predstavuje konkurujúce normatívne hodnoty v medzinárodnom práve. Základnou otázkou je: Čo si zasluhuje prioritu; dôraz na predchádzanie použitia sily medzi štátmi a udržanie stabilných vzťahov medzi nimi alebo „humanita“ – ochrana

základných práv osôb? Vzťah medzi týmito dvoma záujmami, ktorými je suverenita vs. humanita je komplikovaný a plný rozporov, ktoré sťažujú nájsť riešenia. Jeden z pohľadov vychádza z toho, že akékoľvek porušenie zákazu použitia alebo hrozby silou stanovené čl. 2(4) Charty OSN ako základné porušenie „ústavy“ medzinárodného spoločenstva môže mať za následok rozsiahle dôsledky pre medzinárodný mier a bezpečnosť. Tieto následky môžu vyvolať napr. situáciu ak dochádza k intervencii bez mandátu BR OSN čoho následkom môže byť dištancovanie sa stálych členov Rady bezpečnosti od intervencie, čo môže mať za následok vznik nebezpečného napätia a neistoty.

Druhý pohľad sa zameriava na zvýraznenie potreby presadenia „zásad humanity“. V tomto pohľade všeobecný rešpekt pre ľudské práva je taktiež chápaný ako nevyhnutný predpoklad pre stabilné medzinárodné spoločenstvo ako aspekt „ústavy medzinárodného spoločenstva“. Na základe uvedeného je možné povedať, že medzinárodné zlyhanie v otázke zabránenia rozsiahleho porušovania ľudských práv je nielen že protiprávne, pretože napr. porušuje Dohovor o genocíde, ale taktiež podporuje represívne režimy v používaní krutých metód za účelom udržania ich vlastnej moci. Na základe tohto pohľadu každý medzinárodný poriadok, ktorý toleruje genocídu alebo iné formy rozsiahleho porušovania ľudských práv je vo svojej podstate nestabilný, pretože tak štátne ako aj medzinárodné poriadky sú úzko prepojené a oba v rozsiahlej miere odvodzujú ich legitimitu a stabilitu od ich schopnosti chrániť jednotlivcov alebo skupiny proti násilnostiam. V medzinárodnom práve je táto dilema riešená poskytnutím vyššej hodnoty tým zásadám ktoré ochraňujú ľudské práva a všeobecné blaho alebo vývoj medzinárodného spoločenstva v najširšom slova zmysle. Jednoznačne takýto prístup musí mať dopad na zásadu štátnej suverenity v jej primárnej podstate. Je potrebné tiež poukázať na faktory, ktoré prispeli k narušeniu zásady štátnej suverenity v súčasnom svetovom poriadku.

Použitá literatúra:

1. Abiew, Francis Kofi: The evolution of the doctrine and practice of humanitarian intervention. Kluwer Law International, 1999
2. Alvarez , José E.; The Schizophrenias of R2P. In: Human Rights, Intervention and the Use of Force. Ed. by Philip Alston and Euan MacDonald. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 275-284
3. Bílková, Veronika: Odpovědnost za ochranu (R2P): Nová naděje nebo staré pokrytectví? Praha: PFUK, 2010
4. Brownlie, Ian: Principles of public international law. Oxford: Clarendon Press, 1998
5. Brownlie, Ian: International law and the use of force by states. Clarendon Press, 1963
6. Evans, Gareth: From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect. In: Wisconsin International Law Journal, vol. 24, afl. 3, 2006, pp. 703-722
7. Franck, T.M; The Power of Legitimacy Among Nations. Oxford University Press, 1990
8. García Labajo, Juan M.: La prohibición del uso de la fuerza : la intervención y la injerencia humanitaria. In: Revista española de derecho militar, afl. 70, 1997, s. 145- 161
9. Gibbs, David N.: First do no harm : humanitarian intervention and the destruction of Yugoslavia. Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2009
10. Gray, Christine: International Law and the Use of Force. Fully updated second edition. New York: Oxford University Press Inc., 2006
11. Charney, Jonathan I.: Anticipatory humanitarian intervention in Kosovo; In: American journal of international law, 1999, vol. 93, afl. 4, pag. 834-841
12. Joyner, Christopher C.: The Responsibility to protect : Humanitarian Concern and the Lawfulness of Armed Intervention. In: International Law : Classic and Contemporary Readings. Lynne Rienner, 2009, s. 693-723

13. Kritsiotis, Dino: Public International Law and its Territorial Imperative; In: Michigan Journal of International Law, 2009, vol. 30, afl. 3, pag. 547-566
14. Kwakwa, Edward: Internal conflicts in Africa : is there a right of humanitarian action ? In: African Yearbook of international law, 1994, vol. 2, pag. 9-45
15. Moore, John Norton: The lawfulness of United States assistance to the Republic of Viet Nam. s. n.: s. l., 1966
16. Newman, Michael: Humanitarian intervention : confronting the contradictions. London: Hurst & Company, 2009
17. Sarkin, Jeremy: Humanitarian Intervention and the Responsibility to protect in Africa. In: Africa's Human Rights Architecture. Auckland Park: Fanele, 2008, s. 45-67
18. Tesón, Fernando R.: Humanitarian intervention: an inquiry into law and morality. 3rd. Transnational Publishers, 2005
19. Vršanský, Peter: Humanitárna intervencia v medzinárodnom práve. Právny obzor, roč. 83, č. 6 (2000), s. 513-516

Kontakt:

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Vývoj ekonomických modelov internetových médií

Mária Rošteková – Gilles Rouet

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, email: maria.rostekova@umb.sk; gilles.rouet@umb.sk

Abstrakt:

V súčasnosti sa takmer na celom svete mediálny sektor nachádza v kríze, ktorá je pripisovaná na konto internetovej „revolúcie“. Toto tvrdenie sa týka predovšetkým tlačенých médií. Ich predaj neustále klesá, pričom náklady na výrobu a distribúciu zostávajú vysoké. Zároveň sú vystavené poklesu záujmu zo strany zadávateľov reklám. Naopak, nové mediálne subjekty, predovšetkým internetové, sa v ostatnom období tešia zvýšenému záujmu. Existujú aj ďalšie faktory, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú vývoj mediálneho prostredia. Ide predovšetkým o nové formy užívateľského digitálneho správania a s tým spojené nové typy spotreby. Na tieto skutočnosti musia médiá reagovať vytváraním nových ekonomických modelov. V tomto príspevku sa pokúsime zhrnúť problematiku ekonomického fungovania „nových“ médií a zároveň načrtnúť tendencie ich ďalšieho vývoja. Teoretické východiska budeme aplikovať na príklade slovenského mediálneho trhu.

Kľúčové slová: Kríza tradičných médií, ekonomická transformácia médií, ekonomické modely internetových médií, modely elektronického obchodovania, internetové médiá na Slovensku, paywall Piano

JEL klasifikácia: O21, Z10, P10

Abstract:

Nowadays, the media sector worldwide is facing an economic crisis that is attributed to the "Internet revolution". For the print media, in particular, newspaper circulation is decreasing, distribution is experiencing new problems, printing costs remain too high and advertising revenues suffer from the decline of interest of those who want to advertise. On the other hand, new media subjects, mostly internet, recently enjoy growing demand. Other factors also influence the evolution of the media sector and include new types of use and consumer digital behavior. The impact of the above-mentioned reality encourages the media to react by creating new economic model. In this article, we will attempt to summarize the problems of the economic functioning of the "new media", outlining new trends and the potential for further development. The theoretical premises will be applied to the Slovak media market.

Key words: The crisis of traditional media, economics of the transforming media landscape, economic models for online media, e-business models, online media in Slovakia, the paywall Piano

JEL Classification:: O21, Z10, P10

Úvod

V súčasnosti sa takmer na celom svete mediálny sektor nachádza v kríze, ktorá je pripisovaná na konto internetovej „revolúcie“. Toto tvrdenie sa týka predovšetkým tlačéných médií. Ich predaj neustále klesá, pričom náklady na výrobu a distribúciu zostávajú vysoké.

V podobnej situácii sa ocitli aj rozhlasové a televízne spoločnosti, ktoré sú vystavené poklesu záujmu zo strany zadávateľov reklám. Naopak, nové mediálne subjekty, predovšetkým internetové, sa v ostatnom období tešia zvýšenému záujmu. Existujú ďalšie faktory, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú vývoj mediálneho prostredia. Ide predovšetkým o nové formy užívateľského digitálneho správania a nové typy spotreby. Na tieto skutočnosti musia „tradičné“ médiá reagovať vytváraním nových ekonomických modelov. Medzi doterajšie skúsenosti patrí napr. spojenie tlačenej verzie s digitálnym vydaním, alebo kombinácia bezplatného a spoplatneného šírenia obsahu, resp. predplatného a jednotkového predaja a v neposlednom rade kombinácia profesionálnej a participatívnej žurnalistiky.

V prípade „tradičných“ médií však nejde iba o hľadanie dostatočne ziskových „alternatívnych“ modelov. S technologickým vývojom a transformáciou užívateľského správania sú spotrebiteľia v oblasti mediálnych služieb schopní dostať sa k informáciám už aj prostredníctvom iných kanálov, dokonca dokážu zostaviť svoj vlastný televízny program alebo svoj informačný portál. Internet tak nie je iba komunikačným nástrojom. Stal sa skutočným médiom, nosičom informácií s vlastnou ekonomickou logikou.

Za účelom zvýšenia tržieb médií medzi sebou vytvárajú nové partnerstvá, tzv. „mediá pod jednou strechou“, ako sú napr. tlač spojená s rádiom, televízne vysielanie prepojené so sociálnymi sieťami, informačné spravodajstvo spolu so športovým spravodajstvom a pod. Z dôvodu výrazného poklesu príjmov z reklamy tradičné médiá hľadajú nové zdroje financovania. Usilujú sa diverzifikovať svoje aktivity a ponúkať derivované produkty. Takéto úsilie môžeme vidieť aj v iných sektoroch, napr. v kinematografii.

Ekonomická transformácia médií dosahuje veľkých rozmerov. Dotýka sa ďalších oblastí, ktoré súvisia s mediálnym sektorom. Ide napr. o profesie v rámci masovej komunikácie a reklamy, pretože je nevyhnutné vyhovieť novým potrebám zadávateľov reklám na jednej strane a novým nárokom spotrebiteľov na strane druhej. Vznikajú tzv. „krížové médiá“ (cross-mediá), ktoré zahŕňajú aj mimo-mediálnu oblasť, kde nejde iba o jednoduchý vzťah medzi médiami ale o novú personalizovanú stratégiu.

Médiá sú súčasťou toho istého ekonomického sektoru ako reklamné spoločnosti a zdieľajú s nimi rovnaký osud. Doterajšie zmeny, ale aj zmeny, ktoré ešte len zasiahnu celý kultúrny priemysel vrátane tlače, hudobného alebo audiovizuálneho sektoru spolu s ďalšími faktormi prispievajú k personalizácii obsahu. Spomenieme aj fragmentáciu spotrebiteľskej sféry, ku ktorej v ostatnom období došlo v dôsledku transformácie používania obrazovky a mobilného telefónu v súvislosti so zavedením digitálnej terestriálnej televízie a konvergenciou užívateľského správania, ktoré sú výsledkom technologického vývoja. Mediálny priestor je „rozdrobený“, hoci existujú programy alebo podujatia, ktoré lámu rekordy sledovanosti v celosvetovom meradle (napr. televízne seriály, športové podujatia, atď.). Toto relatívne rozdrobenie priestoru vplýva aj na zvyšovanie cien reklamného priestoru, ktoré sa týkajú programov s veľkou sledovanosťou. Ide napr. o vysielacie práva športových podujatí. Sektor reklamy sa preto musí vyrovnáť s novou formou konkurencie medzi lokálnym a globálnym.

Postupné rozširovanie a používanie televízneho prijímača, ktorý je pripojený k internetu, v blízkej budúcnosti umožní neustálu všadeprítomnosť obrazovky a zotrie rozdiely, ktoré existujú medzi jednotlivými zariadeniami (televízne prijímače, počítače, čítačky, atď.). Obrazovka umožní šírenie obsahu na internete, t. j. obsahu internetových médií a sociálnych sietí ale takisto aj obsahu televíznych programov. Tento vývoj by mal ešte viac prispieť k fragmentácii audiovizuálnej sledovanosti a priniesť nové editorské a firemné stratégie.

V tomto príspevku je našim cieľom zhrnúť podstatu ekonomického modelu „tradičných“ médií. Následne sa zameriame na vznik „nových“ médií a ich ekonomických modelov, pričom načrtujeme tendencie ďalšieho vývoja. Ponúkame aj analýzu základných

modelov elektronického obchodovania. Všetky teoretické východiska budeme aplikovať pri analýze ekonomických modelov internetových médií na Slovensku.

1 Ekonomické modely internetových médií

Za niekoľko desaťročí sa ekonomický model tradičných médií, ktorý dlhé obdobie fungoval na princípe príjmov z reklamy a z predaja (voľného predaja alebo predplatného), do značnej miery transformoval. Dnes už existuje celá škála foriem ekonomických modelov. Napríklad vo Francúzsku môžeme túto škálu uviesť nasledovným spôsobom: na jednom konci sa nachádza Canard Enchaîné, satirický časopis, ktorý je 100 %-ne financovaný z predaja a na druhom konci Metro, bezplatný spravodajský denník distribuovaný vo veľkých európskych mestách, ktorého existencia zase v plnej miere spočíva na ziskoch z reklamy.

V prípade médií na internete je však štruktúra trhu úplne odlišná. Aj keď dominantný model spočíva na princípe bezplatnosti, paralelne samozrejme existujú aj možnosti voľného predaja a formy predplatného.

Ekonomický model internetu, pričom pre internetové médiá to platí obzvlášť, je vo všeobecnosti zásadne odlišný od modelu tlačенých médií. Týka sa to hlavne hraničných nákladov, ktoré v prípade internetu môžeme považovať za nulové. Noviny v papierovej forme, či už predávané voľne alebo formou predplatného, sú výstupom priemyselnej výroby. A aj keď ich budeme vyrábať vo veľkom náklade, pretože stotisíce výtlačok je podstatne lacnejší ako päťdesiatstisíce, stále tu ešte zostávajú náklady na distribúciu. V každej krajine je tento jednoduchý princíp výpočtu rentabilnosti tlačенých médií prispôbovaný daným podmienkam. Avšak, aj keby bola distribúcia tlače realizovaná v rámci dokonalého konkurenčného prostredia, hraničné náklady nemôžu byť nikdy nulové.

Výrobné náklady internetových médií sa nemenia, či ich číta jedna osoba alebo polovica planéty. Náklady na distribúciu znáša samotný čitateľ, a to buď nepriamo, ak sa internetové pripojenie realizuje vo verejnom priestranstve, alebo čitateľ využíva priamu platenú službu od nejakého poskytovateľa internetu. A hoci úspešnosť internetového média, ktorá sa dá vyčíslieť nárastom počtu pripojení, vedie k prehodnoteniu zmluvy s poskytovateľom služby, stále ide o fixné náklady na princípe služby webhosting.

Tento model sa v istom zmysle podobá modelu, ktorý funguje v audiovizuálnych médiách. Aj v elektronických médiách sú hraničné náklady na každého ďalšieho poslucháča (rádio) alebo diváka (televízia) nulové, avšak odlišnosť je v spôsobe šírenia obsahu. Okrem toho, v elektronických médiách, na rozdiel od internetu, existujú regulačné orgány, ktoré predstavujú isté bariéry. Podobná situácia existuje napr. aj pri mobilných telefónoch. Naopak, vytvorenie internetovej stránky je takmer bez nákladov a môže byť realizované bez akýkoľvek formalít. Aj v tejto súvislosti môžeme chápať snahy politikov „regulovať“ internet, resp. vytvoriť istý systém jeho kontroly.

Model internetu v súčasnosti spočíva predovšetkým na princípe bezplatnosti. Uverejňovanie obsahov v akomkoľvek rozsahu je prakticky neobmedzené, vďaka čomu je konkurencia nepriama. Náklady na vytvorenie novej stránky sú nízke, teda ak nepočítame fixné poplatky, nevyhnutné technické vybavenie alebo dostupnosť pripojenia.

Internet začal postupne prenikať do domácností v polovici 90. rokov. V tomto čase mnoho novinových titulov vytvorilo svoje domény na internete. Stalo sa tak ešte pred vznikom Googlu alebo Facebooku,¹ ale väčšina týchto pokusov skončila neúspechom, pretože išlo o zbytočné zdvojovanie, tak v ekonomickej rovine, ako i z pohľadu štruktúry novinových titulov. Dať na internet úplne tú istú verziu ako bola papierová samozrejme nemohlo

¹ Spoločnosť Google bola založená v roku 1998 a spoločnosť Facebook v roku 2004. Zatiaľ čo v roku 1995 internet používalo iba 0,4 % svetovej populácie, do roku 2010 počet používateľov stúpol až takmer na 30 %!

korešpondovať s vývojom podstaty internetu a jeho používania. Čiže nešlo o internetové médiá v pravom zmysle slova. Na Slovensku Sme ako prvý slovenský denník zaregistroval svoju doménu už v roku 1996. V roku 1998 nasledovali aj internetové vydania denníkov Pravda a Hospodárske noviny. Portál Sme.sk v súčasnosti predstavuje jednotku na slovenskom trhu internetových médií. Ako jediný v roku 2015 presiahol 2-miliónovú priemernú mesačnú návštevnosť.²

Novinové tituly, ktoré v tomto čase začali s internetom experimentovať, si uvedomili dve skutočnosti. Prvou je fakt, že možnosť šírenia prostredníctvom internetu je na rozdiel od spoplatňovania obsahov skutočne pomerne jednoduchá záležitosť. Aj z tohto dôvodu ľahká dostupnosť internetu prispela k vytvoreniu dojmu samozrejmej „bezplatnosti“. Druhou skutočnosťou je, že médiá a reklamné agentúry pochopili príležitosť spojenú so zvýšením návštevnosti internetových stránok. V čase klesajúcich príjmov z reklamy v tlačенých médiách sa snažili stiahnuť maximum čitateľov, čím sa stali ekonomickou nadstavbou tradičnej tlače.

Spôsoby používania internetu ešte viac zdôrazňujú túto stratégiu. Čo sa týka distribúcie, hraničné náklady sú nulové, užívatelia internetu sa môžu „preklikávať“ zo stránky na stránku bez toho, aby sa skutočne museli jedného zo svojich médií zriecť v prospech iného. Takéto správanie má radikálny dopad na predaj novín na ulici alebo na internete. Čitateľ, ktorý sa rozhodne vyskúšať iný denník, si ho musí najskôr kúpiť, a ak sa mu bude páčiť, k tomu predchádzajúcemu sa už nevráti. Na internete však čitateľ môže „prechádzať“ z jedného média na druhé a testovať ho bez toho, aby sa skutočne niektorého z nich vzdal. Toto je napr. len ťažko možné v televízii, nakoľko viaceré stanice svoje televízne spravodajstvo vysielajú spravidla v rovnakom čase. Čitateľ je vďaka samotnej štruktúre internetu vo výnimočnej situácii neustáleho testovania, pričom nakoniec si vyberá také internetové médium, ktoré najviac vyhovuje jeho požiadavkám a preferenciám. Táto zvláštnosť ale nijako neľahčuje samotnú realizáciu internetového média.

Od zdvojovania, t.j. zverejňovania toho istého obsahu v papierovej aj elektronickej verzii, sa už ustúpilo. Aj vytvorenie spravodajského média na internete si však vyžaduje isté zdroje, hoci náklady sú podstatne nižšie ako v prípade priemyselného modelu tlačéných médií. Tieto zdroje príjmov je preto potrebné nájsť. V súčasnosti spravodajské médiá na internete fungujú na princípe kombinácie viacerých zdrojov príjmov: pochádzajú predovšetkým z reklamy, z predaja a rôznych foriem dotácií.

Vo väčšine prípadov je finančný model internetových titulov založený na príjmoch z reklamy. Pri tomto modeli je potrebné sledovať štatistiky návštevnosti stránok a neustále zvyšovať ponuku na internete s cieľom vyčleniť čo najväčšie množstvo reklamného priestoru. Značný nepomer medzi veľkosťou ponúkaného priestoru a úrovňou návštevnosti stránok však spôsobuje jeho znehodnocovanie. Zatiaľ čo reklamné prestávky počas televíznych programov alebo vymedzenie rozsahu pre reklamu v tlačéných médiách predstavujú relatívne stabilný vzorec pre výpočet cien reklamy, ktorá sa odvíja napr. od toho, či ide o hlavný vysielací čas a pod., v internetových médiách navýšenie počtu strán nie vždy znamená aj navýšenie príjmov z reklamy. V tomto modeli je priam nevyhnutné, aby sa zvyšovala návštevnosť daného média. Ďalší negatívny dopad na tento model predstavuje skutočnosť, že spravodajské portály nie sú jediné, ktoré ponúkajú svoj reklamný priestor na internete, nakoľko napr. také spoločnosti ako Facebook alebo Google reklamným subjektom ponúkajú rozhodne zaujímavejšie možnosti. Žiadne internetové médium totiž v súčasnosti nedosahuje takú návštevnosť, ako majú títo internetoví rekordéri v návštevnosti.

Podľa rebríčka Top Sites, ktorý vypracovala spoločnosť Alexa, boli v januári 2017 najviac navštevované nasledovné stránky (uvádzame prvých desať stránok v poradí):

² Údaj podľa AIMmonitor. In: Weby na Slovensku hľadajú funkčný byznys model, 2015.

Google.com; Youtube.com; Facebook.com; Baidu.com; Yahoo.com; Wikipedia.org; Google.co.in; Amazon.com; Qq.com; Tmall.com. V rámci prvých 500 najnavštevovanejších stránok na svete sa na tomto zozname nachádza iba niekoľko desiatok médií, čo jasne poukazuje na veľkú konkurenciu. Prvé médium v poradí je BBC, ktoré sa vo svetovom meradle nachádza na 70. mieste. Boj o zisk z reklamy tak neprebíha iba medzi spravodajskými médiami, tak ako to platí v prípade papierových novín.

Portál BBC online³ vďaka bezplatnému prístupu zaznamenal až desaťnásobne vyššiu návštevnosť ako napr. francúzsky internetový denník Le Monde. Aj tento uplatňuje princíp bezplatnosti, avšak nie v plnom rozsahu, nakoľko jeho podstatná časť funguje na princípe predplatného. V jednom i druhom prípade však tieto internetové noviny výrazne zaostávajú za najviac navštevovanými stránkami sveta, ako napr. Google, ktorý v januári 2017 dosiahol takmer 93-percentý podiel na svetovom trhu internetových vyhľadávačov.⁴

Internet so svojou ponukou služieb priniesol zmenu ekonomického modelu médií. Hoci na internetovom trhu operujú skutočne silné subjekty, neznamená to neohrozenosť ich postavenia. Dôkazom je neustále súperenie o miesto na trhu a o získanie zákazníka. Napríklad sociálna sieť Facebook so svojou návštevnosťou v decembri 2009 po prvýkrát predbehla spoločnosť Google. Zaujímavý je aj boj o užívateľa medzi sieťami Facebook a Twitter. Spoločnosť Apple zase prišla s uzavretými proprietárnymi systémami. Google zarába na obsahu, ktorý mu v skutočnosti nepatrí. Microsoft v snahe predbehnúť konkurenciu zase vstúpil do akcií Facebook-u, kde nadobudol 1,6 % jeho kapitálu, pričom sa usiloval získať kontrolu aj nad vyhľadávačom Bing (po tom ako sa mu v roku 2006 nepodarilo získať Yahoo). Samozrejme všetky tieto kroky majú za cieľ zvyšovanie počtu zákazníkov a sledujú zmenu ich užívateľského správania.

2 Internetové médiá a modely elektronického obchodovania

Obchodné vzťahy internetových médií sú skutočne komplexné. Môžeme v rámci nich vyčleniť niekoľko typov od: B2B (Business to Business, t.j. podnikateľ – podnikateľ), cez B2C (Business to Consumer, t.j. podnikateľ – spotrebiteľ), ďalej P2P a C2C (osoba – osoba, spotrebiteľ – spotrebiteľ) alebo G2C a G2B (vláda – spotrebiteľ a vláda – podnikateľ). Týchto modelov obchodných vzťahov na internete je skutočne veľké množstvo. Je však možné ich systematizovať, ako to dokazujú napr. práce Paula Timmersa⁵ alebo Michaela Rappa.⁶ Pre potreby nášho príspevku uvádzame nasledovné kategórie obchodných vzťahov:

Model *internetového obchodu (e-shop)*, tzv. *merchant model*, je využívaný klasickými komerčnými stránkami. Môže byť orientovaný dvomi smermi: buď firma zriaďuje obchod pre svojich odberateľov (medzipodnikový obchod) alebo sa orientuje na priamy predaj svojim zákazníkom. Je realizovaný tradičnými firmami alebo firmami, ktoré sa špecializujú na internetové obchodovanie. Ide o predaj produktov, služieb alebo obsahu, kde príjmy pozostávajú z marže z uskutočnených obchodov. Patrí sem aj predaj prostredníctvom reklamného priestoru, napr. Amazon alebo iTunes.

V modeli fungujúcom na princípe sprostredkovania informácie a výskumu trhu, tzv. *infomediary model*, firma spravidla ponúka produkt alebo službu zdarma alebo výmenou za prehľadné informácie o používateľoch internetu a ich nákupných zvyklostiach. Tieto stránky

³ www.bbc.co.uk

⁴ COEFFÉ, T. (2017). Chiffres Google – 2017.

⁵ TIMMERS, P. (2000): *Electronic commerce. Strategies and models for business-to-business trading*. Paul Timmers definuje model elektronického obchodovania v troch kľúčových rovinách: 1. ako štruktúru produktov, služieb a informačných tokov zahŕňajúcu popis jednotlivých podnikateľských subjektov a ich rolí; 2. ako charakteristiku potenciálnych prínosov pre rôzne podnikateľské subjekty a 3. ako opis zdrojov príjmov.

⁶ RAPP, M. (2017): Business models on the web.

zbierajú dáta, agregujú ich, šíria strategické informácie o spotrebiteľoch, robia prieskumy trhu a prieskumy návštevnosti a poskytujú reklamu veľkým spoločnostiam, ktoré operujú na trhu. Ide napr. o portály, ktoré porovnávajú ceny tovarov a služieb alebo o informačné portály, akým je Google. Vo všeobecnosti tento model sprostredkovania informácií znižuje náklady na transakciu a vyhľadávanie informácií, a to pre kupujúcich, predajcov alebo pre obidve skupiny a môže prispievať k vytváraniu záujmových komúnít.

Model *dôverného sprostredkovateľa (trusted intermediary model)* sa snaží o vytvorenie dôverného obchodného vzťahu medzi kupujúcim a predávajúcim za účelom zjednodušenia platieb so zabezpečeným systémom, ktorý znižuje riziko transakcie, ako je napr. PayPal. Vzťah dôvery spočíva na poskytovaní informácií autorizovanému subjektu, ktorý implementuje bezpečnostnú politiku, prostredníctvom autentizácie a autorizácie, ktorá garantuje anonymitu komunikácie. Patria sem aj aukčné burzové systémy, ako je napr. eBay.

Ďalším modelom je *model sprostredkovateľa obchodu, tzv. Business Facilitator Model*, ktorý poskytuje špecializované služby alebo funkcie predajných stránok ako i služby sprostredkovania informácií. Do tejto skupiny patria napr. nasledujúce portály: PdfWord, PicasaWeb alebo Google Earth. Nakoniec spomenieme *komunitárny model*, ktorý umožňuje spájanie ľudí s rovnakými záujmami o vybrané produkty alebo služby, ako napr. GNU alebo W3C. Do tejto kategórie môžu patriť komunity podnikov, ktoré sú organizované na základe spoločnej infraštruktúry. Spomenieme aj model sociálnej siete, ktorý umožňuje zhromažďovanie ľudí vo všeobecnosti, teda aj tých, ktorí nemusia mať nutne tie isté záujmy. Ide hlavne o Facebook ale aj ďalšie portály ako napr. LinkedIn, ktorý je určený pre obchodné vzťahy.

Popri týchto pomerne tradičných modeloch obchodovania existujú aj špecifické modely, ktoré sú prispôbené podmienkam internetových médií. Tieto môžu byť uplatňované buď priamo alebo v ich kombinácií. Ide predovšetkým o model predplatného, v ktorom používatelia internetu platia za určité obdobie, deň, mesiac alebo rok, čo im umožňuje prístup na danú internetovú stránku v celom alebo obmedzenom rozsahu. Ide teda o internetové médiá na princípe predplatného. Ďalší model spočíva na princípe tzv. *afiliačného marketingu*, t.j. spôsob obchodnej spolupráce na základe dohody medzi dvoma portálmi, v rámci ktorej afiliačný portál, profesionálny alebo amatérsky, súhlasí s predstavením obsahu alebo reklamného formátu druhého portálu, čím má zvýšiť svoju návštevnosť. Afiliačný portál recipročne získava percentá z predaja alebo inú formu kompenzácie za generovanú návštevnosť. Nasleduje model priameho predaja na internete konečnému spotrebiteľovi bez využitia tradičných sprostredkovateľov, napr. predaj v internetových kníhkupectvách. A nakoniec spomenieme „reklamný“ model, kde môžeme zaradiť napr. Google alebo Yahoo s vysokou návštevnosťou užívateľov, čo umožňuje predávať reklamný priestor inzerentom. Cieľom je získať čo najväčší počet užívateľov internetu. Ide o skutočné „poľovanie na obsah“ v ekonomickom modeli, kde obsah vlastne slúži ako „návnada“ na zvyšovanie zisku z reklamy.

3 Ekonomické modely internetových médií na Slovensku

Aj slovenský trh s denníkmi je poznačený neustálym poklesom nákladu. Pre porovnanie uvedieme, že kým v roku 1990 jednorazový denný náklad všetkých denníkov na Slovensku dosahoval približne 1 450 000 výtlačkov, dnes sa pohybuje na úrovni približne 400 000. Tento viditeľný prepád zvýraznila hospodárska kríza v roku 2008. V poslednom období je pokles predaja kontinuálny. Napriek uvedenému faktoru denníkový trh na Slovensku v poslednom období považujeme za relatívne stabilný. Okrem Denníka N nevznikli nové tituly a situácia existujúcich sa vyvíjala podľa očakávaní, t.j. pokračovaním poklesu predaja,

preto vydavateľstvá hľadali nové možnosti uplatnenia v digitálnej oblasti.⁷ Využívanie nových informačných technológií (iphone, smarphone, tablety, inteligentné televízne prijímače) sa aj na Slovensku stalo samozrejmom súčasťou denného života mladej a strednej generácie. Správy si našli alternatívne možnosti šírenia, ako sú sociálne siete (Twitter, Facebook a iné). V roku 2016 bolo na Slovensku evidovaných 3,7 mil. užívateľov internetu.⁸ V poslednom období výraznejšie pribúdali mobilní užívatelia, a to s priemerným medzimesačným tempom rastu 2,9 % (v priemernej absolútnej hodnote na úrovni 2,1 mil.).⁹ Medzi najnavštevovanejšie kategórie slovenských stránok patrí spravodajstvo (2 300 000 používateľov v septembri 2016)¹⁰ a užívateľské služby, napr. mapy, cestovné poriadky, počasie (2 100 000 používateľov v septembri 2016)¹¹, nasledujú titulné stránky najväčších internetových médií, potom služby spojené s nákupom (bazáre, reality, porovnávače cien, riadková inzercia či zľavové portály). Vysokú návštevnosť zaznamenávajú aj stránky zamerané na ženské publikum.

Internetové verzie tlačенých verzií zatiaľ nedokážu zarábať iba z reklamy. Nie sú schopné vyrovnávať straty tlačенých formátov a zarábať na vlastnú prevádzku. Reklama ale predstavuje hlavný zdroj príjmov slovenských portálov: za rok 2014 sa objem príjmov z internetovej reklamy na Slovensku odhadoval na 75,5 mil. eur¹². Postupne sa presadzuje nový model fungovania, t.j. platenie za obsah. Aj keď so spoplatnením internetového obsahu začali slovenské spravodajské servery experimentovať už dávnejšie, v plnej miere sa to prejavilo až v roku 2011, kedy bol vytvorený uzamykací systém Piano.

Tento projekt priniesol myšlienku vytvoriť jednotný platobný systém, cez ktorý by čitatelia získavali prístup k článkom viacerých slovenských médií. Verejnosť sa spočiatku proti zamykaniu obsahu v internetovom priestore samozrejme bránila, no pre vydavateľov spoločný platobný systém predstavoval možnosť získať z internetového prostredia aspoň nejaké tržby. Princíp fungovania bol jednoduchý: čitatelia podporili len tie médiá, ktoré si sami zvolili.¹³ Internetová stránka médiá, na ktorej došlo k platbe, automaticky získala 40 %, ďalších 30 % sa rozdelilo medzi médiá podľa návštevnosti a času, ktorý užívatelia na danej stránke strávili. Zvyšných 30 % si ponechalo Piano na prevádzkovanie systému.

Postupne Piano združovalo viaceré významné ale aj menšie portály, napr. Sme.sk, Pravda.sk, Pluska.sk, .tyzden.sk, HNonline.sk a Trend.sk. V roku 2014 najsilnejší portál v Piano, t. j. Sme.sk, okrem národného spustil aj svoj vlastný paywall. Čitateľ sa tak k jeho obsahu mohol dostať dvomi spôsobmi: mohol platiť buď za všetky spravodajské portály prostredníctvom systému Piano alebo iba za Sme.sk. Týmto krokom vlastne z Piano čiastočne vystúpil. Neskôr vystúpili aj ďalšie médiá, ako HNonline.sk, Pravda.sk alebo Trend.sk, ktorý najskôr spoplatnil mediálny portál Mediálne.sk, potom aj materský Trend.sk a nakoniec spod zámku vystúpil úplne. Potom sa rozhodol sprístupniť obsah na internete zadarmo a spoplatnil iba to, čo vyšlo v tlačennom týždenníku Trend. Aj Hospodárske noviny zaviedli vlastný paywall, ktorý zamkol iba zlomok obsahu a nastavil ho v prospech tlačenej verzie tak, aby motivoval k predplatenému tlačenených Hospodárskych novín. Samostatné digitálne predplatné takmer neponúkol. Rovnako Denník N začal so zamykaním svojho webu, avšak zvolil inú cestu ako Hospodárske noviny, nakoľko ponúkol aj samostatné predplatné digitálnej verzie bez toho, aby si bolo treba platiť za tlačené noviny. A na internete sprístupnil pod paywallom väčšinu obsahu (80 %) a iba menšiu časť sprístupnil bezplatne (20 %).

⁷ BÍLIK, M. (2013): Zmiznú tlačené programy z novinových stránok?

⁸ Výskum internetovej návštevnosti AIMmonitor pokrýva 95 % slovenských online užívateľov, 2016.

⁹ Spriemerované dáta za august 2015 až máj 2016, údaj sa týka všetkých reálnych užívateľov (RU) prístupujúcich cez mobily a tablety zo Slovenska a zahraničia, RUmob (všetci).

¹⁰ V septembri boli najnavštevovanejšie spravodajské weby, 2016.

¹¹ Tamtiež.

¹² Podľa IAB Slovakia. In: Weby na Slovensku hľadajú funkčný byznys model, 2017.

¹³ MRVOVÁ, I. (2016): Národný paywall Piano po piatich rokoch končí.

Svoj odchod vydavateľa odôvodnili okrem iného tým, že Piano predstavovalo iba malú časť ich príjmov, pričom znižovalo návštevnosť ich domovských internetových stránok. Spoločnosť Piano Media v minulosti okrem Slovenska rozbehla prevádzku národných systémov predplatného na prístup k internetovému obsahu v ďalších krajinách, najmä v Slovinsku a Poľsku a ponúklo aj niekoľko individuálnych riešení, ako napríklad platenie elektronického predplatného pre čitateľov amerického časopisu Newsweek. V roku 2014 spoločnosť kúpila firmu Press+, čím sa stala najväčším poskytovateľom paywall služieb na svete. Po zlúčení s americkým konkurentom Tiny-pass sa Piano Media premenovalo na Piano.

Na jeseň 2016 sa spoločnosť Piano rozhodla ukončiť projekt národnej slovenskej platobnej brány v rámci prípravy vydavateľov a verejnosti na platený obsah, pričom svoj projekt hodnotila ako úspešný. „Ako dnes vidíme, ľudia sú ochotní platiť za kvalitnú žurnalistiku. Domnievame sa, že teraz je čas z pozície národného poskytovateľa paywallu ustúpiť a odovzdať ho späť do rúk vydavateľov“.¹⁴ Príbeh národného paywallu, a to nielen na slovenskom trhu, však ukázal aj to, že takýto typ spoločného riešenia vydavateľom nevyhovuje. Väčšina médií dnes preferuje vlastný paywall.

Čo sa týka hľadania ideálneho ekonomického modelu fungovania spravodajských portálov na slovenskom trhu, v súčasnosti môžeme pozorovať niekoľko trendov.¹⁵ Prvým je budovanie veľkých portálov, pre ktoré bude rozhodujúca návštevnosť, s čím súvisí aj predaj reklamy. Ide o už odskúšaný model, ale vzhľadom na rastúcu konkurenciu a veľkosť inzertného trhu možno očakávať ešte väčší tlak na výsledky, ktoré nie všetci aktéri dokážu dosiahnuť bez zjednodušovania tém či bulvarizácie obsahu.

Paralelne funguje model spočívajúci na spolplatnení obsahu, avšak tento model zatiaľ nedokázal prevádzkovateľov portálov užiť. Napr. v prípade Piana boli príjmy z paywallu iba zlomkom toho, čo mali zapojené projekty napríklad z reklamy. Denník N ide svojou cestou. Jeho vznik bol priamym dôsledkom vstupu Penty na mediálny trh. Jeho zakladatelia využili ideálne podmienky na budovanie imidžu „nezávislého média“, vďaka čomu sa tomuto titulu okamžite podarilo získať dôležitých investorov: 51 % v jeho vydavateľstve kúpili šiesti spolmajitelia technologickej firmy Eset, ktorí do projektu investovali 1,2 milióna eur. K máju 2015 bolo evidovaných 2 570 predplatiteľov tlačenej verzie a v apríli deklarovali stánkový predaj 5 400 kusov. Pre Denník N je dôležité digitálne predplatné: jeho web má vlastný paywall a na slovenské pomery vysoko nastavenú sumu za prístup k digitálnemu obsahu – 4,9 eura mesačne (pre porovnanie Sme za digitálny prístup účtuje 2,9 eura). Denník N však funguje iba tretí rok a len čas ukáže, či bude jeho model životaschopný a akú veľkú redakciu dokáže užiť. Nevyhnutnosťou pre tento model je veľký redakčný tím, ktorý dokáže vytvárať kvalitný obsah hodný platby.

Tretou alternatívou sú menšie, nezávislé spravodajské weby. Tie na Slovensku prešli zatiaľ najkratšiu cestu, vzniklo ich pomerne málo a ani vstup finančných skupín do médií neurýchlil ich vznik. Svoj ekonomický model stále iba hľadajú.

Záver

Vzhľadom na skutočne rýchly vývoj komunikačných technológií a spoločnosti môžeme predpokladať aj veľkú zmenu užívateľského správania. Generácia dnešných menej ako 15-ročných, t. j. generácia „digital native“, sa bude správať úplne inak, ako generácia 15 až 40-ročných. V blízkej dobe môžeme očakávať výrazne zvýšenie počtu mobilných telefónov s internetovým pripojením a postupný úpadok štandardných počítačov. Na tento vývoj musia tradičné aj nové médiá promptne reagovať, diverzifikovať svoje aktivity na

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Weby na Slovensku hľadajú funkčný byznys model, 2017.

internete a ponúkať derivované produkty a služby. Tieto skutočnosti majú zásadný vplyv na vývoj ekonomických modelov internetových médií. Ich vývoj však závisí aj od špecifík na lokálnom mediálnom trhu, ako to dokazuje príklad Slovenska, ktorý sme analyzovali v našom príspevku.

Použitá literatúra:

1. ABBATE, J. (1999): *Inventing the Internet*. Cambridge: MIT Press, 1999.
2. ALLAN, S. (2006): *Online news: Journalism and Internet*. New York: Open University Press, 2006.
3. ANDERSON, C.. (2007): *La longue traine: la nouvelle économie est là!* Éditions Village Mondial, 2007.
4. ANDERSON, C. (2009): *Free: The Future of a Radical Price*, Hyperion, 2009.
5. AULETTA, K. (2009): *Googled: The end of the World as We Know it*. New York: Penguin Press, 2009.
6. BATTELLE, J. (2005): *The Search: How Google and its Rival Rewrote the Rules of Business and Transformed our Culture*. New York: Portfolio, 2005.
7. BÍLIK, M. (2013): Zmiznú tlačené programy z novinových stánkov? [online]. In: *Zone.sk*, 8. 4. 2013 [Citované 15. 10. 2016.] Dostupné na: <http://www.zones.sk/magazin/575/zmiznu-tlacene-programy-z-novinovy-ch-stankov/>.
8. BITUŠÍKOVÁ, A. (2007): Transnárodná migrácia – nový fenomén globálneho sveta? (Slovenskí občania ako transnárodní migranti v Bruseli). *Slovenský národopis*, 55 (2007), č. 4, s. 401-421.
9. BOURDIEU, P. (1996): *Sur la télévision*. Paris: Raisons d'Agir, 1996.
10. BREČKA, S., ONDRÁŠIK, B., KEKLAK, R. (2010): *Médiá a novinári na Slovensku*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2010. ISBN 9788089447329.
11. BREČKA, S. (2002): *Médiá v Slovenskej republike*. Trnava: UCM, 2002. ISBN 80-890-3412-8
12. COËFFÉ, T. (2017). Chiffres Google – 2017, [online]. In: Blog du Modérateur, 23. 11. 2016. [Citované 17. 1. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.blogdumoderateur.com/chiffres-google/>.
13. COUVE, P., KAYSER-BRIL, N., SENART, M. (2010): *Médias, nouveaux modèles économiques et questions de déontologie*, novembre 2010.
14. CROTEAU, D., HOYES, W. (2001): *The Business of Media. Corporate Media and the Public Interest*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, 2001.
15. DOCHE, A., ROUET, G. (2010): Google Books, une nouvelle Alexandrie ? príspevok na konferenciu: Le numérique éditorial et sa gouvernance : entre savoirs et pouvoirs. In: *Sens Public*, INHA, Paris: 29.-30. apríla 2010.
16. DOUEIHI, M. (2008): *La Grande Conversion Numérique*, Paris: Seuil, 2008.
17. HERMAN, E. S., MCCHESENEY, R.W. (1997): *The Global Media: The New Missionaries of Corporate Capitalism*, Cassel, 1997.
18. HOLUBOVÁ, M. (2012): L'identité nationale slovaque au sein de l'Union européenne: une affaire de communication. In: Thierry Côme - Ludmila Mešková, *Management de la diversité culturelle : quels enjeux en Europe*. Collection: Identités et cultures en Europe 2. Bruxelles: Bruylant. 2012.
19. HOLUBOVÁ, M., GURA, R. (2011): Identité nationale slovaque est-elle différente de l'identité européenne? In: Fabienne Maron, Grzegorz Pozarlik, *Identités, citoyennetés et démocratie: 20 ans après*. Collection voisinages européens. N° 6. Bruxelles: Bruylant, 2011.

20. HOREMUŽ, M. (2010): Médiá a politika: politologická perspektíva problému a vzájomných vzťahov. In: *Médiá v čase krízy - zodpovednosť a reflexia*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010, s. 36-44.
21. CHOMSKY, N. (2008): *La Fabrication du consentement. De la propagande médiatique en démocratie*, Paris: Agone, 2008.
22. KLEMPOVÁ, M. (2016): Penetrácia internetu u nás sa zvýšila. [online]. In: *HNonline*, 12. 3. 2014. [Citované 15. 10. 2016.]. Dostupné na internete: <http://strategie.hnonline.sk/spravy/digital/penetracia-internetu-u-nas-sa-zvysila>.
23. KLUS, M. (2008): *Aktéri verejnej politiky – Štrukturalizácia, voľba*. Banská Bystrica: Fakulta Politických vied a medzinárodných vzťahov. 2008.
24. KOSÍR, I. (2016): Pozitíva a negatíva etablovania nadnárodných spoločností na Slovensku. In: *Formovanie organizačnej kultúry v podnikoch pôsobiacich v interkultúrnom prostredí: zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, Belianum, 2016.
25. KRASKO, I. (2016): Slovenské deníky: Miesto konsolidácie noví hráči. [online]. In: *Mediaguru*, 13.7.2015. [Citované 15. 10. 2016.]. Dostupné na internete: <https://www.mediaguru.cz/2015/07/slovenske-deniky-misto-konsolidace-novi-hraci/>
26. KUKLIŠ, Ľ. (2015): *Regulácia elektronických médií*. Wolters Kluwer. 2015.
26. LEPRETTE, J. - PIGEAT, H. (2002): *Tendances économiques de la presse quotidienne dans le monde*. Paris: PUF, 2002.
27. MANOCIVH, L. (2001): *The Language of New Media*, MIT Press, 2001.
28. MCCHESENEY, R. (2009): *Problém médií: Jak uvažovat o dnešních médiích*. Praha: Grimmus, 2009, ISBN 978-80-902831-2-1.
29. MRVOVÁ, I. (2016): Národný paywall Piano po piatich rokoch končí. [online]. In: *HNonline*, 14. 10. 2016. [Citované 15. 11. 2016.]. Dostupné na internete: <http://dennik.hnonline.sk/slovensko/842346-piano-po-piatich-rokoch-konci>.
30. RAPP, M. (2017): Business models on the web. [online]. In: *Managing the Digital Enterprise*, 2010. [Citované 14. 1. 2017.]. Dostupné na internete: <http://digitalenterprise.org/models/models.html>.
31. ROUET, G. (2009): Nouvelle loi sur la presse et ratification du traité de Lisbonne en Slovaquie : la construction européenne otage de la liberté de la presse ? In: Rouet G. (dir.), *Les journalistes et l'Europe*. Bruxelles: Bruylant, 2009, s. 305-336.
32. ROUET, G. (2012): *Usages politiques des nouveaux médias*. Paris: L'Harmattan, 2012.
33. TIMMERS, P. (2000): *Electronic commerce. Strategies and models for business-to-business trading*. John Wiley & Sons, Chichester, England, 2000.
34. TULLOCH, J. - GRAEME, T. (1989): *Australian Television: Programs, Pleasures and Politics*. Sydney: Allen and Unwin, 1989.
35. TUŠER, A. (2007): *Ako sa robia noviny*. Bratislava: SOFA 2007.
36. V septembri boli najnavštevovanejšie spravodajské weby. [online]. In: *Hlavné správy*, 17. 10. 2016. [Citované 14. 1. 2017.]. Dostupné na internete: <http://www.hlavnespravy.sk/aimonitor-v-septembri-boli-najnavstevovanejsie-spravodajske-weby/158584>.
37. Výskum internetovej návštevnosti AIMmonitor pokrýva 95% slovenských online užívateľov. In: *IAB Slovakia*, 30. jún 2016. [Citované 14. 1. 2017.]. Dostupné na: <http://www.iabslovakia.sk/tlacove-centrum/vyskum-internetovej-navstevnosti-aimmonitor-pokryva-95-slovenskych-online-uzivatelov/>.
38. Weby na Slovensku hľadajú funkčný byznys model. [online]. In: *Mediaguru*, 27. 11. 2015. [Citované 14. 1. 2017.]. Dostupné na internete: <https://www.mediaguru.cz/2015/11/zpravodajske-weby-na-slovensku-hledaji-byznys-model/>

Kontakt:

PaedDr. Mária Rošteková, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

email: maria.rostekova@umb.sk

prof. Gilles Rouet, DrSc.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

gilles.rouet@umb.sk

Bezprostredný britský a francúzsky ohlas znárodnenia Suezského prieplavu*

Karol Sorby

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: karol.sorby@euba.sk

Abstrakt:

Následkom tlaku z Británie a Francúzska, ako aj Kongresu USA, John Foster Dulles, minister zahraničných vecí USA 19. júla 1956 stiahol americkú finančnú pomoc na budovanie Vysokéj asuánskej priehrady v Egypte. Ako odpoveď egyptský prezident Džamāl ʿAbdannāšir znárodnil Spoločnosť Suezského prieplavu. Výsledkom bola panika v Londýne a v Paríži, pretože európska plavba a významný podiel je dodávok ropy, sa stali predmetom rozmaru človeka vykresľovaného stále častejšie ako nepriateľa. Západná tlač ho opisovala ako nového Hitlera a prinášala pochybné analógie s udalosťami, ktoré viedli k druhej svetovej vojne. Posolstvo bolo jasné: je čas pripomenúť si Mníchov a odložiť nabok všetky myšlienky na ďalšie ústupky.

Kľúčové slová: stiahnutie finančnej podpory; znárodnenie Spoločnosti Suezského prieplavu; panika v Londýne a v Paríži; hľadanie prostriedkov na zvrátenie pomerov.

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract:

Under growing pressure from Britain and France, as well as the US Congress, John Foster Dulles, the Secretary of State, on 19 July 1956 withdrew American financial support for the construction of the High Aswan Dam in Egypt. The response of Egypt's President Jamāl ʿAbdannāšir was to nationalize the Suez Canal Company. The result was panic in London and Paris, because Europe's shipping and considerable amount of its oil supply were now subject to the whim of a person increasingly portrayed as an enemy. The Western press described him as a new Hitler and drew dubious analogies with the events that had led to the Second World War. The message was clear: it was time to remember Munich, and put aside any thought of further appeasement.

Key words: withdrawal of the financial support; nationalization of the Suez Canal Company; panic in London and Paris; search for means to reverse the event.

JEL Classification: F51, Y80

Historická pamäť v Británii, ktorá sa bolestne prispôbovala hodnotám dvadsiateho storočia a len pomaly sa vyrovnávala so svetom, v ktorom slovo „kolónia“ znelo odporne, sa rozbúrila. Aj keď prvá reakcia na ovládnutie Suez Egyptanmi bola rozhorčená, bola tu aj triezvejšia a vecnejšia odozva. Ak pre Britániu 19. storočia mal Suez životnú dôležitosť, jeho dôležitosť v polovici dvadsiateho storočia sa ešte zvýšila. V piatok 27. júla ráno, zatiaľ čo *Foreign Office* kontaktoval atlantických spojencov, pracovníci britského ministerstva financií horúčkovo zratúvali dôsledky znárodnenia v roviny libier a barelov ropy. Rýchlo sa ukázalo, že situácia je skutočne vážna. Niekoľko čísel stačilo preukázať, že Džamāl ʿAbdannāšir drží Britániu pod krkom. Roku 1955 prešlo prieplavom 14 666 lodí, z ktorých 4 358 bolo

britských, reprezentujúcich vyše štvrtiny celkovej tonáže.¹ Navyše, tieto lode zahŕňali cisternové lode prevážajúce približne tri štvrtiny dodávok ropy pre Britániu. Keby bola plavba cez prieplav prerušená, Británia by musela v priebehu týždňa zaviesť prídelový systém a v priebehu dvoch týždňov by bol vážne postihnutý priemysel. Dlhodobé dôsledky by boli ešte vážnejšie. Británia teraz plánovala 3 % ročný rast životnej úrovne; riadiacim faktorom v tomto raste bola schopnosť zvýšiť výrobu energie. Na každé percento zvýšenia životnej úrovne spotreba energie rástla o 0,7 %. To v konkrétnych číslach znamenalo, že roku 1985 sa spotreba paliva zvýši na 430 miliónov ton uhlia alebo jeho ekvivalent.² Kým nie je dostupná atómová energia v dostatočnom množstve – a s tým sa najbližších dvadsať rokov nerátalo – veľká časť tohto enormného zvýšenia bude musieť byť pokrytá dovozom ropy. Británia si nemohla dovoliť platiť za túto ropu v USD. To znamenalo, že ju treba získať z Blízkeho východu a teda cez Suezský prieplav. Skrátka prieplav bol kľúčom k celej budúcej prosperite Británie.

Keby Egyptania odmietli povoliť britským lodiam plavbu prieplavom ako to urobili Izraelu, cisternové lode by sa museli plaviť okolo mysu Dobrej nádeje a to by znamenalo 30 percentné zvýšenie prepravných nákladov a dvojtyždňové predĺženie prepravnej doby. Navyše nebolo dost' cisternových lodí. Svetový dopyt po rope vzrastal tak prudko, že všetky lodenice na cisternové lode boli vyťažené do roku 1960. Keby bola Británia nútená použiť cestu okolo mysu, musela by zdvojnásobiť tonáž svojej cisternovej flotily každých desať rokov.³ Výsledkom by bol prudký a trvalý nárast nielen ceny ropy, ale aj ceny všetkých tovarov vyrobených priemyslom spotrebujúcim ropu.

Boli obavy, že Džamāl 'Abdannāsir dovoľí Británii používať prieplav, ale iba na základe jeho podmienok, t.j. určite zvýši poplatky, ktoré v priemere činili 8 tisíc libier za loď. Navyše, keď vyhlásil, že Asuán bude budovaný z poplatkov za používanie prieplavu, bude musieť redukovať kapitálové investície do jeho údržby. Ak tieto peniaze budú presunuté, prieplav čoskoro vypovie službu. Aj za súčasnej situácie prieplav rýchlo zastarával. Plány bývalej Spoločnosti zvýšiť jeho kapacitu na 48 lodí denne, ktoré mali byť dosiahnuté roku 1960, predstihol zvýšený tok premávky oveľa skôr. Kým teraz sa cez prieplav ročne prepravilo 67 miliónov ton ropy,⁴ po preinvestovaní plnej sumy na plánované zlepšenia, v roku 1965 mala byť dosiahnutá maximálna prepravná kapacita 100 miliónov ton ropy ročne. V tom čase však potreba Európy mala byť 200 miliónov ton ročne.

Keby egyptský prezident zostal nepotrestaný, jeho príklad by mohli nasledovať ďalší, a to mohlo ohroziť Britmi ovládané spoločnosti Iraq Petroleum Company a Kuwait Oil Company, ktoré spolu ťažili viac ako dve tretiny britskej ropy. Keby boli znárodnené, ich noví majitelia by síce naďalej zásobovali Britániu ropou, ale mohli by nastať komplikácie s platením. Britská platobná bilancia, ktorú od konca vojny vlády nedokázali ozdraviť ani s najväčším úsilím, by zažila pohromu a životná úroveň v Británii by sa znížila. Panoval názor, že keď budú dodávky ropy z Blízkeho východu prerušené, bude ťažké vyhnúť sa veľkej hospodárskej katastrofe.⁵ Ak Asuán bol budúcnosťou Egypta, prieplav bol budúcnosťou Británie. Na počiatku krízy *The Economist* označil prieplav za „Achillovu päťu Británie a Európy“.⁶

*Štúdia vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA 2/0107/15.

¹ *The Times*, 27.7.1956 In: THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 39.

² JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: MacGibbon and Kee, 1957, s. 12.

³ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: Macgibbon and Kee, 1957, s. 13.

⁴ MARLOWE, John. *Arab Nationalism and British Imperialism. A Study in Power Politics*. London: The Cresset Press, 1961, s. 131.

⁵ KUNZ, Diane B. "The Importance of Having Money: The Economic Diplomacy of the Suez Crisis". In: LOUIS, Wm. Roger – OWEN, Roger. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: The Clarendon Press, 1989, s. 220.

⁶ SPIERS, Edward M. "The Significance of the Suez Canal for Western Strategy since 1956". In: WILSON, Keith M. (ed.). *Imperialism and Nationalism in the Middle East. The Anglo-Egyptian Experience 1882 – 1982*. London: Mansell Publishing Limited, 1983, s. 147.

Pri vysvetľovaní britskej reakcie na znárodnenie Suezského prieplavu treba vziať do úvahy ďalší faktor: doterajšia kariéra, osobnosť a charakter sira Anthonyho Edena, predsedu vlády Veľkej Británie. Bol synom excentrického baroneta z Yorkshire. Dostal konvenčné vzdelanie britskej hornej vrstvy. Slúžil v armáde, kde sa vyznamenal, ale najschopnejší z jeho generácie padli na bojiskách I. svetovej vojny. Čoskoro postúpil v *Konzervatívnej strane* a premiér Baldwin ho ako 38-ročného urobil ministrom zahraničných vecí. O dva roky neskôr sa vzdal funkcie na protest Chamberlainovej politiky *appeasementu* voči diktátorom.⁷ Táto rezignácia mu neskôr priniesla veľkú slávu a priviedla ho do aliancie so sirom Winstonom Churchillom, ktorý ho tiež urobil ministrom zahraničných vecí vo svojej vojnovnej koalícnej vláde a ktorý ho stanovil za svojho politického nástupcu keď definitívne odstúpil roku 1955. Anthony Eden bol považovaný za jedného z hrdinov Mníchova, v skutočnosti však ničím takým nebol.

Sir Anthony Eden bol veľmi skúsený, medzinárodne uznávaný štátnik. Ako upadol do takej detinskej a poľutovaniahodnej chyby? Je možné, že za normálnych podmienok by bol videl znárodnenie prieplavu v jeho primeranom medzinárodnom a historickom kontexte a podľa toho konal. Toto však neboli normálne okolnosti. Dejiny ukazujú, že vojny bývajú rozpútané nie silnými, ale slabými mužmi, nie mužmi so sebadôverou, ale zúfalými mužmi. A koncom júla 1956 bola politická pozícia A. Edena nielen slabá, ale zúfalá.⁸ Funkciu premiéra prevzal od W. Churchilla, po nervózných odkladoch, za veľmi sľubných okolností. Rozpočet na rok 1955 bol štedrý pre široké vrstvy obyvateľstva a krátko na to, Eden rozpustil parlament a dosiahol v 20. storočí jedinečný výsledok – že svoju stranu priviedol do parlamentu so značnou väčšinou. Bolo to v mnohých smeroch osobné víťazstvo; fotografia sira Anthonyho hľadiaca prísne, ale láskavo do prosperujúcej budúcnosti a opatrená titulkom *Working For Peace*, sa ukázala ako najúspešnejší volebný plagát na mnoho rokov. Počas leta 1955 sa A. Eden tešil takej podpore vo svojej vlastnej strane, akú ani sir Winston nikdy nepožíval.⁹

Rozčarovanie však nedalo na seba čakať. Počas leta značne zosilneli inflačné trendy, prejavujúce sa už niekoľko rokov. Platobná bilancia sa prudko zhoršovala. V októbri 1955 R. Butler, ktorý vraj oponoval premiérovi pri zostavovaní volebného rozpočtu na jar, bol nútený predložiť núdzový rozpočet, v ktorom výrazne obmedzil úverové možnosti. To v strednej vrstve *konzervatívcov* vyvolalo veľké reptanie a kolovali chýry, že Eden sa v kabinete prejavuje ako beznádejný váhavec, ktorý nikdy nevie prijať rozhodnutie. Zásadné zmeny v kabinete očakávané už od volieb boli dlho odkladané a mnohí došli k záveru, že Anthony Eden, ktorý pod Churchillom vždy hral úlohu juniora, nie je schopný prevziať velenie. Na začiatku januára 1956 vypukla búrka: noviny *The Daily Telegraph*, obyčajne striedmy a najvernejší podporovateľ *konzervatívnych* vlád, uverejnil zlostný útok na premiéra. Ostatné konzervatívne noviny, *The Mail* a *The Spectator* sa k nim pripojili. *The Observer* oznamoval rastúcu kritiku medzi *konzervatívnymi* poslancami. *Mirror* zhrnul komentár tlače v jednom gigantickom nadpise: Eden je fušer.¹⁰

Ako postupoval rok 1956 a latentný konflikt medzi Britániou a egyptským režimom sa stával zrejmejším, *konzervatívci* vedení A. Edenom vytvorili tragický nesprávny výklad pozície a cieľov Džamāla Abdannāsira. Označili ho za diktátora a jeho knižku *Filozofia revolúcie* za arabskú verziu Hitlerovej knihy *Mein Kampf*, v ktorej vraj hlásal násilie a hrdil sa

⁷ RHODES-JAMES, Robert. "Eden". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 102.

⁸ RHODES-JAMES, Robert. "Eden". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956*, s. 107.

⁹ NUTTING, Anthony. *No End of a Lesson. The Story of Suez*. London: Constable, 1967, s. 20.

¹⁰ LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*. New York: McGraw-Hill, 1969, s. 206.

agresiou.¹¹ Na základe týchto povrchných podobností si navrávali, že Džamāl ^cAbdannāšir je potenciálny Hitler, ktorého sny o výbojoch nakoniec stiahnu svet do vojny ak demokracie nepodniknú rozhodnú akciu kým nie je neskoro. Skutočnosť, že Egypt je neveľká zaostalá krajina, neschopná účinne sa brániť, ako udalosti neskôr ukázali, ani pred útokom maličkého Izraela, bola odsunutá nabok. Prízrak Mníchova bol podstatnejší ako fakty. Egyptské znárodnenie priepľavu vtiahlo do hry psychózu. To bola paralela nemeckého vstupu do Porýnia roku 1936; kritická hranica, spoza ktorej už niet návratu. Ak demokracie nedokážu reagovať teraz, potom bude neskoro. Niečo cvaklo v mníchovsky nastavenom mozgu premiéra a ďalších *konzervatívco*v. Džamāl ^cAbdannāšir spáchal „akt agresie“. Odpoveď bola automatická: musí byť odstránený, aby bol zachránený svetový mier.

Situácia v Paríži bola kvôli Alžírsku ešte zúfalejšia. Boje boli počas leta a jesene 1955 stále ukrutnejšie. Čoraz viac mladých Alžírčanov sa následkom krutých represálií pridávalo k povstaleckým skupinám. Zásobovali sa ukoristenými francúzskymi zbraňami a muníciou z Egypta, ktorá sa pašovala cez líbyjské hranice. Povstalecké územie sa postupne zväčšovalo a spájalo. Do konca roku 1955 však bola stále príležitosť na dohodu o urovnaní. Umiernení arabskí vodcovia sa odmietli pridať k povstalcom a odsudzovali ich prechmaty. Podstatná časť *kolónov* verila, že by mohol byť vypracovaný nový štatút, ktorý by dal Alžírčanom skutočný podiel na vláde krajiny a zároveň chránil záujmy francúzskej menšiny. Posolstvá vysielané z povstalcami obsadených území naznačovali, že aj oni sú pripravení na kompromis.¹²

Taká bola aj nálada v metropolitnom Francúzsku. V decembri, znepokojovaná z každej strany, vláda Edgara Faurea padla a okamžite rozpustila parlament. V následnej volebnej kampani vedenej cez Vianoce, radikáli Pierra Mendèsa-Francea spojili sily s francúzskymi socialistami do koalície nazvanej „republikánsky front“ a viedli volebný boj temer výlučne s programom dohodnutého urovnania v Alžírsku. Francúzski voliči primerane reagovali: socialisti, radikáli a komunisti, ktorí tiež presadzovali rokovania, zaznamenali podstatné prírastky hlasov. Keď sa parlament znova zišiel na konci januára 1956, republikánsky front disponoval dostatočnou väčšinou a zaviazal sa rokovaním dosiahnuť mier v Alžírsku.¹³

Potom sa vynorila prvá ťažkosť: kto bude ministerským predsedom? Prirodzenou voľbou mal byť Pierre Mendès-France. Tešil sa nesmiernej osobnej popularite medzi pokrokovými Francúzmi všetkých strán. Jeho identifikovali s politikou reformy v severnej Afrike a on bol mužom neotrasiteľnej rozhodnosti, voči ktorému sa tlaky *kolónov* (francúzskych usadlíkov) a generálov ukázu ako neúčinné. Avšak nanešťastie strana, ktorú viedol bola volebnými výsledkami menším partnerom v koalícii. Právo zostaviť vládu ako prvý mal Guy Mollet, generálny tajomník *Francúzskej socialistickej strany*. Napriek snahám jeho vlastných kolegov, odmietol sa tohto práva vzdať, lebo to bola jeho prvá významná vládna funkcia.¹⁴

Guy Mollet od roku 1946 ovládal aparát *socialistickej strany*. Jeho moc spočívala na dvoch veľkých odborových federáciách na severe Francúzska, ktoré mu zaistovali väčšinu na stranických konferenciách. Bol skvelým manipulátorom blokového hlasovania, vynikajúcim intrigánom v kuloároch parlamentu, zákulisným politikom, ktorý mal neraz aktívnu účasť pri

¹¹ St. JOHN, Robert. *The Boss. The Story of Gamal Abdel Nasser*. New York: McGraw-Hill, 1960, s. 194.

¹² WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter. *Middle East Crisis*. London: Penguin Books, 1957, s. 64.

¹³ COINTET, Jean-Paul. "Guy Mollet, the French Government and the SFIO". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 128.

¹⁴ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: MacGibbon & Kee, 1957, s. 35.

zvrhávaní dočasných vlád Francúzska. Sám nikdy nadržal najvyššiu moc; bol to samolúby a ustrašený človek. Vláda, ktorú teraz zostavil sa skladala väčšinou z jeho nominantov zo socialistickej strany a dvoch-troch pravicových radikálov, oponentov Mendès-Franca, ktorý sa stal kabinetným ministrom bez kresla. Jediný ďalší člen vlády s pokrokovou povest'ou vo veci severnej Afriky bol Alain Savary, minister pre záležitosti Tuniska a Maroka. Premiér v spolupráci s britskou vládou mal veľký záujem urobiť čokoľvek na odstránenie egyptského prezidenta, príčinu všetkých ťažkostí.¹⁵

Molletov prvý krok – v súlade s volebným programom *republikánskeho frontu* – bolo letieť do Alžírsku a začať rokovania o mierovom urovaní. Pred odletom z Paríža vymenoval generála Georgesu Catrouxa, známeho pokrokovými postojmi, za generálneho guvernéra Alžírsku. Na druhý deň po prúde do Alžíru, keď kládol veniec k pamätníku vojny, jeho sprievod napadol dav 20 tisíc hysterických *kolónov*. Pre Molleta to bol okamih pravdy, jeho prvý kontakt s realitou vládnutia. Tvár a šaty mal špinavé od rajčín a vajec, odniesli ho trasúceho sa a temer v bezvedomí do kancelárií generálneho guvernéra. Jeho prvým činom bolo, že telefonoval do Paríža, zrušil menovanie G. Catrouxa a namiesto neho vymenoval Roberta Lacosta, kabinetného ministra známeho prívrženca *kolónov*.¹⁶ Ďalším činom bol návrat do Paríža. Volebné sľuby boli zabudnuté, rokovania boli zrušené a jedinou alternatívou bolo pokračovať vo vojne.

Ešte niekoľko týždňov Mendès-France zotrval vo vláde a zúfalo sa snažil zabrzdiť smerovanie ku katastrofe. Potom náhle znechutený rezignoval. Následne skupina štyroch mužov kontrolovala vládu: bol to sám Guy Mollet, tešiaci sa obnovenej popularite medzi pravicou a stredom v parlamente; ďalej jeho človek, Christian Pineau, minister zahraničných vecí, pravicový socialista, ktorý vo voľnom čase písal rozprávky pre deti a oddával sa napoleonským vzdušným zámkom; bol tam minister obrany Maurice Bourgès-Maunoury, pravicový radikál, ktorý zabezpečoval kontakt vlády s loby *kolónov* v parlamente a konečne tam bol R. Lacoste, ktorému sa dostalo nadšeného prijatia po prúde do Alžírsku, ktorý sa hneď zaviazal, že vojensky potlačí povstanie.¹⁷

Bol to však len prázdny sľub. Začiatkom marca 1956 malo Francúzske v severnej Afrike 250 tisíc vojakov. Predbežný odhad štábu v Alžírsku bol, že na potlačenie povstania bude treba zvýšiť početný stav jednotiek na 400 tisíc mužov. Podobné odhady sa robili počas dlhého a katastrofálneho priebehu indočínskej vojny. Robert Lacoste však v Indočíne nikdy nebojoval. Schválil správu a poslal ju do Paríža. Vláda ju prijala. Bola pripravená a schválená legislatíva na povolanie 150 tisíc záložníkov a na vyčlenenie dodatočných vojenských úverov z rozpočtovej rezervy. Počas jari 1956 boli noví a noví vojaci naložovaní do Alžírsku. Vo Francúzsku silnela opozícia. Celé pluky záložníkov sa búrili. V Marseilles utiekli všetci vojaci jednej transportnej lode a ukryli sa v starom prístave. V Paríži a v Le Havre došlo ku krvavým incidentom, inde k vykoľajeniu vojenských vlakov. Bez ohľadu na to, vojenské posilňovanie pokračovalo.¹⁸

Robert Lacoste začiatkom mája sľúbil kabinetu „dramatické zlepšenie“ vojenskej situácie, ale výsledok sa nedostavil. V apríli 1956 povstanci obsadili kopce s výhľadom na Alžír a prenikali aj do predmestí hlavného mesta. V máji povstanci kontrolovali celé západné Alžírsko a operovali v súčinnosti s jednotkami Marockej oslobodzovacej armády v Atlase. Jednotky regrutované z Alžírčanov a Maročanov a dokonca jednotky posielané z francúzskych stredoafrických kolónií boli čoraz nespoľahlivejšie: v mnohých rotách vojaci

¹⁵ SĀLIM, Latīfa M. *Azmat as-Suwajs*. [Suezská kríza]. Káhira: Maktabat Madbūlī, 1996, s. 153.

¹⁶ HORNE, Alistair. *A Savage War of Peace. Algeria 1954 – 1962*, s. 147-150.

¹⁷ COINTET, Jean-Paul. “Guy Mollet, the French Government and the SFIO”. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 130.

¹⁸ HORNE, Alistair. *A Savage War of Peace. Algeria 1954 – 1962*, s. 152.

zabili bielych dôstojníkov a prebehli k povstalcom. V máji musel R. Lacoste nariadiť stiahnutie všetkých nefrancúzskych plukov z boja. V júni povstalci, teraz vybavení akcieschopným hlavným stanom a vynikajúcim špionážnym systémom, preniesli svoje aktivity na izolované farmy *kolónov* vo vidieckych oblastiach.¹⁹ *Kolóni* sa začali sťahovať do veľkých miest a tam stúpali kritické hlasy.

Možno si položiť otázku prečo 400 tisíc mužov s najmodernejšou bojovou technikou nedokázalo potlačiť povstanie, ktoré pozostávalo – ako Francúzi opakovane tvrdili – z hŕstky zúfalých vrahov. Fakty boli bolestne jednoduché. Prvotným živiteľom povstania bola sama francúzska politika. Brutálne represálie postupne vrhali celé alžírskoe obyvateľstvo na stranu povstalcov a mnohých do ich radov. Dediny, ktoré poskytovali potraviny povstalcov alebo boli z toho podozrievané, boli leteckými údermi vymazané. Väzni boli mučení horšie ako v táboroch gestapa.²⁰ V máji bolo asi 40 tisíc Arabov internovaných v rozsiahlych špinavých koncentračných táboroch v okolí hlavného mesta. Liberálni Francúzi boli vyhostení alebo uväznení. Arabskí právnici, lekári, učitelia, ktorí sa nezúčastnili na povstaní dostávali dlhé tresty väzenia, školy boli zatvorené, nemocnice boli odovzdané armáde. S každým excesom, s každým násilným činom stále viac Arabov odchádzalo do hôr alebo sa pridalo k vražedným komandám v mestách.

Alžírskaa oslobodzovacia armáda, ktorá mala v čase vypuknutia povstania iba 3 000 mužov, do mája 1956 narástla na asi 100 tisíc. Navyše bola dobre vyzbrojená. Správy o francúzskych konvojoch so zbraňami sa vždy dostali na veliteľstvá povstalcov. Často boli úspešne prepadnuté zo zálohy a zbrane zabavené. Pluky regrutované z domorodcov, pred stiahnutím dobrovoľne odovzdali svoje zbrane aj delá. Francúzski záložníci, vyťahnutí zo svojich domovov, aby bojovali za *kolónov*, predávali svoje zbrane vo veľkých mestách. V domorodej štvrti Alžíru vznikol obrovský čierny trh so zbraňami. V júni stál samopal 25 Lstg, puška 10 Lstg, všetko z majetku francúzskej armády.²¹ Povstalci nemali nedostatok peňazí. Alžírski prisluhovači (*beni-oui-ouis*), ktorým francúzska vláda poskytla pozemky aj peniaze, dobrovoľne prispievali povstalcov, aby si zachránili životy pred neočakávanou vraždou. Tak ako v Indočíne, Francúzi nielen vyzbrojovali obe strany, ale ich aj financovali.

Nič z tohto sa však nemohlo povedať francúzskej verejnosti. Bol potrebný obetný baránok, alibi za neúspech. Jedinou odpoveďou bolo: Káhira. Počas prvej polovice roku 1956 všetci alžírski vodcovia, ktorým sa podarilo uniknúť smrti alebo väzeniu ušli do Káhiry, kde sformovali *Výbor národného oslobodenia*. Egyptská vláda im nepochybne pomohla peniazmi a do istej miery aj zbraňami, z ktorých časť sa dostala aj k povstalcov. Na tomto úbohom základe francúzska vláda rozpútala rozsiahlu nenávistnú kampaň voči Egyptu a jeho vodcovi. Francúzska tlač a rozhlas sa pripojili. Uvádžali, že keby nebolo egyptskej pomoci, povstanie by zaniklo.²² Rozširovali sa vymyslené príbehy o veľkých dodávkach sovietskych zbraní dopravovaných do Alžírska cez púšť alebo vylodovaných v osamelých zátokách alžírkeho pobrežia. Príbehy, že operáciám povstalcov velia egyptskí a irackí dôstojníci. Úloha Egypta bola postavená na roveň úlohe komunistickej Číny v indočínskej vojne. V júni vzrastajúce nepriateľstvo voči egyptskému vodcovi zblížilo Christiana Pineaua so Selwynom Lloydom.²³ Asi v tom čase prikázal *Quai d'Orsay* otvoriť súkromné rokovania s izraelskou vládou. Dovtedy Francúzsko, tak ako Británia, dodávalo zbrane obom stranám v arabsko-izraelskom konflikte; ale odteraz dodávky Egyptu boli prerušené a tie pre Izrael podstatne zvýšené.²⁴

¹⁹ ČAPEK, Miroslav. *2696 dní alžírské války*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1962, s. 31.

²⁰ PRIESTEROVÁ, Eva. *Alžírsko nultá hodina*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, s. 102.

²¹ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: Macgibbon and Kee, 1957, s. 39.

²² WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter. *Middle East Crisis*. London: Penguin Books, 1957, s. 65.

²³ CHILDERS, Erskine B. *The Road to Suez. A Study of Western-Arab Relations*. London: Macgibbon and Kee 1962, s. 173.

²⁴ THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 26-27.

Francúzi neváhali. Po egyptsko-izraelských pohraničných zrážkach v apríli Šimon Peres, generálny riaditeľ v izraelskom ministerstve obrany, odcestoval do Paríža a povedal, že Izrael je rozhodnutý viesť „preventívnu vojnu“ proti Egyptu. V júni David Ben-Gurion odstránil najväčšiu prekážku na spoluprácu s Francúzskom, keď prinútil odstúpiť Moše Šaretta, ministra zahraničných vecí, ktorý dával prednosť izraelskej spolupráci s USA pred Francúzskom a nahradil ho Goldou Meirovou. V priebehu niekoľkých dní sa Šimon Peres dohodol s francúzskym ministrom obrany o francúzsko-izraelskej spolupráci proti Egyptu. Maurice Bourgès-Maunoury schválil dodávku 72 stíhačiek *Mystère IV* pre Izrael, pričom 24 bolo so súhlasom Británie a USA a zvyšných 48 bez ich vedomia. Dohoda bola potvrdená 22. júna za prítomnosti Peresa, náčelníka štábu Moše Dajana, generála Jehošafata Harkabiho, náčelníka vojenskej rozvedky a predstaviteľov francúzskeho generálneho štábu a rozvedok.²⁵ Aj ďalší ministri boli presvedčení, že Egypt je kľúčom na riešenie alžírskoho problému. Bolo nutné otriasť dôverou Alžírčanov v schopnosť vypudiť Francúzov silou zbraní, a to sa dalo dosiahnuť iba úderom na Egypt.²⁶ Džamāl ʿAbdannāšir sa stal vodcom arabského sveta; v posledných mesiacoch kráča od úspechu k úspechu. Ak sa aj s pomocou Francúzska odhalí jeho slabosť, vtedy bude psychologický účinok na Alžírčanov rozhodujúci. Teraz môže Francúzsko rokovať len zo slabej pozície, ale ak bude Džamāl ʿAbdannāšir zničený alebo skrotený, môže rokovať z pozície sily.

Počas mája, júna a júla diskusia vo francúzskej vláde pokračovala a názor R. Lacosta postupne získal prevahu. Francúzski ministri začali za skutočného nepriateľa považovať egyptského prezidenta a nie alžírskych povstalcov. Chýbala len príležitosť na zúčtovanie s ním a zúčtovanie sa stávalo stále naliehavším. Molletova vláda zvolená na to, aby dosiahla mier v Alžírsku, si namiesto toho vybrala pokračovanie vo vojne v stále širšom meradle. Ale napriek prúdu vojakov a materiálu do severnej Afriky, napriek denným vyhláseniam o „zničených“ povstaleckých skupinách, francúzska verejnosť si začala stále viac uvedomovať, že vojna je prehratá. Začali prichádzať aj účty. Začiatkom júla minister financií Paul Ramadier podal vláde správu, ktorá odhalila, že Francúzsko – po štyroch rokoch finančnej stability – sa dostalo na pokraj novej vlny inflácie. Ak bude vojna pokračovať v terajšom rozsahu aj po októbri, bude nutné revidovať odhady rozpočtu a zaviesť masívne zvýšenie daní.²⁷

O dva týždne neskôr Džamāl ʿAbdannāšir znárodnil Spoločnosť Suezského prielavu. Príležitosť sa dostavila. Bola tu nevyprovokovaná urážka, dlho očakávaný signál na retribučnú kampaň. Suezská kríza dostala konečne meno. To meno sa snažilo a dodnes snaží zakryť pravú povahu a formu krízy – jej pôvod, vek, zložitnosť. Znárodnenie stiahlo dokopy viacero vláken konfliktu, ktorý mal vyústiť do novembrovej vojny. Snažil sa teda priviesť svet na myšlienku, že kríza sa začala keď Džamāl ʿAbdannāšir prevzal Spoločnosť prielavu. Počas niekoľkých dní väčšina ľudí zabudla aj na Dullesov provokatívny ťah s Vysokou priehradou.

V Londýne vo štvrtok 26. júla večer Eden usporiadal večeru v sídle britského premiéra na Downing Str. 10 na počesť mladého irackého kráľa Fajšala II., ktorého sprevádzal jeho strýko korunný princ ʿAbdalilāh a premiér Nūrī as-Saʿīd. Na večeri boli prítomní viacerí poprední členovia vlády ako Selwyn Lloyd, lord Kilmuir, strážca pečate, lord Salisbury, predseda snemovne lordov, lord Home (minister pre Commonwealth) ako aj sir Dermot Boyle, náčelník štábu leteckých síl a Hugh Gaitskell, vodca *labouristickej* opozície. Aj irackí

²⁵ GOLAN, Matti. *Shimon Peres*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1982, s. 48.

²⁶ PRIESTEROVÁ, Eva. *Alžírsko nultá hodina*, s. 101.

²⁷ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: Macgibbon and Kee, 1957, s. 42.

hostia pociťovali nedôveru voči egyptskému vodcovi.²⁸ Rozhovor počas večere sa krútil hlavne okolo udalostí v arabskom svete vrátane Dullesovho rozhodnutia z 19. júla. Anthony Eden vysvetľoval, že Američania sa konečne pripojili k jeho stanovisku, že je nutné odstrániť Džamāla ʿAbdannāšira a ako prvý krok v tomto procese treba zmierniť nebezpečenstvo, ktoré predstavuje.

Rozhovor sa nevyhol ani ďalším možnostiam Egypta vo veci priehrady. Eden bol toho názoru, že Rusi nemôžu vstúpiť do tohto procesu, pretože východný blok vrátane Číny by sa vzbúril, keby Egypt dostal pomoc v takom rozsahu a ostatní nie. Dodal, že, objem projektu je dvadsaťkrát väčší ako objem zahraničnej pomoci, ktorú poskytuje ZSSR celému svetu.²⁹ O pol deviatej večer londýnskeho času sa večera chýlila ku koncu. Zatiaľ čo H. Gaitskell hovoril s kráľom, neočakávane vstúpil do sály Edenov tajomník a priniesol mu súrny telegram so správou tlačovej agentúry z Káhiry. Keď ho premiér čítal očervnel tak, že si to všimli všetci hostia a povedal im, že despota teraz vyhlásil, že znárodnil Spoločnosť Suezského prielavu, aby mohol z jeho výnosu budovať Vysokú priehradu. Nūrī as-Saʿīd bol taký rozčúlený, že povedal Edenovi: „Británia naň musí udrieť, udrieť teraz a udrieť mocne.“³⁰

Večera bola náhlivo ukončená, Iračania odišli a Eden zostal s ministrami prítomnými na večeri. Prikázal okamžite pozvať ďalších ministrov, admirála lorda Louisa Mountbattena, veliteľa námorníctva a generála sira Geralda Templera, náčelníka imperiálneho generálneho štábu. Pozvaní boli aj veľvyslanec Francúzska, Jean Chauvel a chargé d'affaires USA, Andrew Foster. Skupina sa presunula do zasadačky rady ministrov a improvizovaná schôdzka trvala do štvrtej ráno. Lord Kilmuir uvádza, že pohľad na zhromaždených bol podivný. Všetci boli vo večernom oblečení, na prsiach vyznamenania, lord Salisbury mal dokonca odev aký nosia rytieri podväzkového rádu.³¹ V sprievode francúzskeho veľvyslancu prišiel Jacques Georges-Picot generálny riaditeľ Spoločnosti Suezského prielavu, ktorý bol zhodou okolností v Londýne v čase znárodnenia Spoločnosti, ale na Edenov pokyn ho Selwyn Lloyd požiadal, aby počkal mimo zasadačky, lebo jeho prítomnosť na rokovaní na úrovni ministrov mohla v tom čase vyvolať zbytočné reči. Jacques Georges-Picot nebol pripustený na schôdzu ani sa s ním nekonzultovalo.³² Počas prvej krízovej noci na Downing str. došlo k zaujímavej udalosti, ktorá v sebe niesla posolstvo: nikto z konzervatívnej vlády v Londýne alebo socialistickej vlády v Paríži neuvažoval o obnovení Spoločnosti Suezského prielavu.

Zo schôdzky nebola urobená zápisnica, ale z telegramu, ktorý poslal Andrew Foster o piatej ráno po skončení zasadnutia Dullesovi a zo záznamu v denníku Williama Clarka je zrejmé, že schôdzi dominoval Anthony Eden, ktorý od začiatku stanovil jej priebeh vyhlásením, že „toto Nāširovi nesmie prejsť.“³³ Aj keď bolo treba pripustiť, že samotný akt vyvlastnenia neporušil Konvenciu z roku 1888, záver bol jasný: „nemožno pripustiť, aby nás egyptský diktátor držal pod krkom.“ Tú noc Anthony Eden vyslovil názor, že britským pracovníkom Spoločnosti Suezského prielavu treba poradiť, aby nenastúpili do práce, aj keby mali ísť do väzenia a prielav by mal byť zatvorený. Potom sa obrátil na admirála Louisa Mountbattena a spýtal sa ho akú okamžitú odpoveď môžu dať ozbrojené sily? Nedostal jednoznačnú odpoveď.³⁴

V piatok 27. júla telefonát Edena s Pineauom odhalil nápadnú zhodu v postojoch medzi francúzskou a britskou stranou: obojstrannú vôľu prijať rýchlu a rozhodnú vojenskú

²⁸ LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*. London: Hodder and Stoughton, Coronet Books, 1980, s. 74

²⁹ HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Milaffāt as-Suwajs*. [Suezské fascikle]. Káhira: Al-Ahrām 1987, s. 470.

³⁰ HEIKAL, Mohamed. *The Cairo Documents*. New York, Doubleday and Co. Inc., 1973, s. 94.

³¹ KILMUIR, Earl of. *Political Adventure*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1964, s. 268; LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*. New York: McGraw-Hill, 1969, s. 354.

³² GEORGES-PICOT, Jacques. *The Real Suez Crisis*. London: Harcourt Brace Jovanovich, 1978, s. 74-76.

³³ Cable by Andrew Foster to State Department, 27 July 1956. In: LUCAS, Scott. *Britain and Suez. The Lion's Last Roar. Documents in Contemporary History*. Manchester: Manchester University Press, 1996, s. 46.

³⁴ ZIEGLER, Philip. *Mountbatten. The Official Biography*. London: Collins, 1985, s. 537-538.

akciu proti Egyptu. Obaja sa zhodli na tom, že Džamāl ʿAbdannāšir musí byť odstránený a jediný rýchly a praktický spôsob, ktorým sa to môže dosiahnuť, je vojenský zásah.³⁵ V tejto etape ešte žiaden z premiérov nemohol mať dôkladné rokovania s vlastným kabinetom, žiaden neskúmal legálny stav vyplývajúci zo znárodnenia priepľavu, žiaden nekonzultoval so spojencami v NATO alebo s predstaviteľmi ďalších námorných mocností, ktorých záujmov sa kanál týkal, sir Anthony nehovoril ani s premiérmi štátov Britského spoločenstva národov (Commonwealth). A hlavne, žiaden nedostal informácie o možnostiach vojenského útoku na Egypt. Napriek tomu padlo rozhodnutie konať. Ten istý večer mali ministerstvá obrany v Paríži a Londýne poplach. Prvé (telefonické) kontakty sa stali základom pre náhlivé, nedostatočne podložené a emotívne prijímanie rozhodnutí, ktoré sa počas celej krízy stalo pre obe vlády charakteristické.

Ráno 27. júla po šoku nastalo rýchle vytriezvenie aj v Paríži. G. Mollet a Ch. Pineau dostali krátke hlásenie z ministerstva obrany, ktoré odhalilo vážny stav nepripravenosti. Jedna časť stredomorskej flotily bola v Toulone a mohla byť pripravená vyplávať za 48 hodín, ale jej jediná lietadlová loď bola vybavená iba 25 modernými lietadlami schopnými bojovať na približne rovnakej úrovni ako egyptské stíhačky *MiG 15* a *17* zo ZSSR.³⁶ Flotila sa nemohla dostať do východného Stredomoria skôr ako za týždeň. Tri činné perute stíhačiek *Mystère-4* s ďalekým doletom boli v Nemecku, ale bolo treba najmenej desať dní na ich presun spolu s vybavením na údržbu do Stredomoria. Ich umiestnenie v Alžírsku nemalo zmysel: najvzdialenejší bod z ktorého ešte mohli operovať proti Egyptu bol Cyprus. Všetky ostatné francúzske prúdové lietadlá nemali dostatočný dolet. Čo sa týka pozemných síl, v kasárňach v oblasti Alžíru boli tri pešie prápory a dva ďalšie boli v južnom Francúzsku. Nemali však žiadne prostriedky na vylodenie. Dve brigády výsadkárov boli nasadené v Alžírsku, ale už vyše roka nemali výcvik s padákom a určite budú potrebovať dvojtýždňový tréning. Predsa dostali rozkaz, aby boli do piatich dní pripravené na presun do Egypta.³⁷ Lietadlá na dopravu jednotiek sa dali zaistiť, ale vyžadovalo to istý čas. V priebehu dopoludnia sa ukázalo, že Francúzsko materiálne nie je schopné samotné uskutočniť vojenskú akciu proti Egyptu.

Správy v Londýne boli ešte horšie. Na porážku egyptskej armády bolo treba asi 80 tisíc mužov vrátane pohraničných a bezpečnostných síl zorganizovaných do dvoch peších divízií, sedem peších brigád a dvoch obrnených zväzov disponujúcich 600-700 tankami. Na obsadenie Port Saídu a zabratie hlavných letísk v zóne priepľavu by vyžadovalo najmenej tri divízie a paradesantnú brigádu s podporou najmenej troch lietadlových lodí. Na neutralizáciu egyptského letectva bolo podľa odhadov treba osem letiek stredných bombardérov, dve letky ľahkých bombardérov a osem letiek stíhačiek.³⁸ Na stretnutí náčelníkov štábov 27. júla sa riešili dva problémy, ktoré ovplyvňovali aj nasledujúcu suezskú krízu. Po prvé, že Británia nemá základňu dostatočne blízko Egypta a po druhé, že obranné opatrenia sú zamerané buď na všeobecnú jadrovú vojnu proti ZSSR, alebo na potlačenie povstaní v kolóniách. Armáda nebola pripravená na limitovanú alebo konvenčnú vojnu starého typu.³⁹ To, že britské sily nemôžu okamžite zasiahnuť, sa vláda definitívne dozvedela napoludnie 28. júla.

V piatok ani nasledujúce dni sa pocit šoku a rozhorčenia Britov nad tým čo sa stalo, nezmiernil. Znárodnenie priepľavu postihlo vládu a ľud ako blesk z jasného neba a dotklo sa všetkých sfér života a názorov. „V spôsobe Nāširovho znárodnenia Spoločnosti Suezského priepľavu chýbala len jedna vec“ oznamoval *The Daily Telegraph*. „Malo byť vyhlásené

³⁵ MARTIN, André. "The Military and Political Contradictions of the Suez Affair: A French Perspective". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 54.

³⁶ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: Macgibbon and Kee, 1957, s. 44.

³⁷ BROMBERGER, Merry and Serge. *Secrets of Suez*. London: Sidgwick and Jackson, 1957, s. 65.

³⁸ GORST, Anthony. „A Modern Major General: General Sir Gerald Templer, Chief of the Imperial General Staff“. In: KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000, s. 35.

³⁹ THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 50.

v sobotu neskoro večer podľa príkladu Hitlera a Mussoliniho.⁴⁰ V podobnom tóne komentoval udalosť aj *The Daily Mirror*. Iba *Manchester Guardian* bol výnimkou: v úvodníku sa dôsledne postavil proti použitiu sily počas krízy a uviedol, že by bolo chybou stratiť hlavu trápením sa nad týmto krokom alebo podceňiť jeho šikovnosť. Táto línia, ktorú presadzoval mladý zahraničnopolitický redaktor Alastair Hetherington, ktorý sa ešte pred ukončením krízy stal vydavateľom, zlostila a rušila Anthonyho Edena; preň to znamenalo každodenné popretie dojmu zjednotenej a rozhodnej Británie, ktorú chcel pred svetom vytvoriť.⁴¹

To čo sa stalo, zasadilo ťažký politický úder osobnej pozícii Anthonyho Edena, lebo napriek dôkazom teraz prístupným z jeho zápisníc, jeho povest' vo verejnosti sa vtedy spájala s kontroverznou politikou dôvery v Džamála Abdannāšira. Preto sa v istom zmysle zblížil so *suezskou skupinou* a zdalo sa, že prevzal veľa z ich názorov. Členovia *suezskej skupiny* však vnímali Edena tak, ako *antiappeaseri* vnímali Nevilla Chamberlaina roku 1939, že teraz je na správnej ceste, ale je stále väzňom svojej minulosti. Dokonca ľavicový socialista Aneurin Bevan oslovil pri vstupe do sály snemovne Juliana Ameryho a poznamenal: „Žiaľ, musím povedať Julian, že v podstate si mal pravdu.“⁴²

Správy o znárodnení Spoločnosti Suezského prieplavu zastihli Paríž v období citlivom pre Molletovu dvojkolajnú politiku voči Alžírsku; ich účinok na francúzsku politickú scénu bol okamžitý a vo verejnosti vyvolali ostré protiegyptské nálady. Od väčšiny sa líšili len komunisti a P. Mendès-France, lebo egyptského prezidenta nechceli zničiť kvôli Alžírsku, ale kvôli Izraelu.⁴³ V piatok 27. júla kým francúzski ministri boli prítomní na nočnom zasadnutí parlamentu, kde sa hlasovalo o doplnkových vojenských úveroch, v Juhoslávii, v najväčšej tajnosti, prebiehali rozhovory na straníckej úrovni s alžírskym FNO, ktoré sprostredkoval Egypt.⁴⁴ Kým veľvyslanec Maurice Couve de Murville postrehol spojitosť medzi Asuánskou priehradou a prieplavom, Christian Pineau bol zaskočený. Bolo mu jasné, že alžírске povstanie vzišlo z vlastných koreňov a nie je možné seriózne ho pripisovať egyptskému vodcovi. V tomto ohľade sa jeho názor líšil od názoru Guya Molleta, ktorého nezmieriteľne *protināširovský* postoj, tak ako u mnohých ďalších francúzskych politikov, súvisel s otázkou blokády Izraela. Navyše ako socialistický minister zahraničných vecí, ktorý sa pokúša nasmerovať západnú zahraničnú politiku na hospodársky rozvoj tretieho sveta, Pineau bol rozhnevaný, že týmto krokom egyptský prezident podkopal dôveru investorov v rozvojové krajiny.⁴⁵ Pineau bol rozhnevaný aj na Georges-Picota, lebo uveril jeho vyhláseniam, že Egypťania sú absolútne neschopní prevádzkovať prieplav bez európskych lodivodov a technikov Spoločnosti. Tvrdil tiež, že výcvik nového lodivoda trvá roky a Egypt nemá ani kvalifikovaných kandidátov ani prostriedky na ich výcvik. Pineau si neskôr vyčítal, že bol taký dôverčivý.⁴⁶

Guy Mollet podobne ako Anthony Eden hľadal v znárodnení paralely s rokom 1936. V reakciách tohto typu sa odzrkadľovali názory väčšiny Francúzov bez ohľadu na politickú príslušnosť. Toto chránilo pozíciu jeho vlády. Temer všetky útoky, ktoré smerovali voči vláde

⁴⁰ The Daily Telegraph, 30.7.1956. Cit. in: KYLE, Keith. *Suez*, s. 137.

⁴¹ KYLE, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1991, s. 137.

⁴² AMERY, Julian. "The Suez Group: A Retrospective on Suez". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 117.

⁴³ AZEAU, Henri. *Le Piège de Suez*. Paris: Robert Lafont, 1964, s. 120.

⁴⁴ PINEAU, Christian. *1956 Suez*. Paris: Robert Lafont, 1976, s. 41.

⁴⁵ VAISSE, Maurice. "France and the Suez Crisis". In: LOUIS, Wm. Roger – OWEN, Roger. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: The Clarendon Press, 1989, s. 131-143.

⁴⁶ PINEAU, Christian. *1956 Suez*. Paris: Robert Lafont, 1976, s. 58; GEORGES-PICOT, Jacques. *The Real Suez Crisis*. London: Harcourt Brace Jovanovich, 1978, s. 82-83.

počas krízy, boli od ľudí z politickej pravice a stredu, ktorí pochybovali, že socialistická vláda je psychicky vybavená na to, aby konala dostatočne rozhodne a rýchlo. Mollet bol schopný presvedčiť netrpezlivý národ, že má srdce na správnom mieste. Francúzska tlač tvrdo pracovala na historických analógiách a oživovala myšlienku na *entente cordiale*. Zdôrazňovalo sa, že hlavný rozdiel medzi rokom 1936 a súčasnosťou je ten, že vtedy by iniciatívu bolo prevzalo Francúzsko; teraz z geostrategických dôvodov je na rade Británia.

Počas soboty a nedele aj keď bolo jasné, že z rýchlej invázie nebude nič, alebo musí byť odložená, rozhodnosť sira Anthonyho a jeho francúzskych spojencov zostala neochvejná. V oboch hlavných mestách boli vydané rozkazy, aby boli okamžite vypracované núdzové mobilizačné plány, vrátane povolania záložníkov a reaktiváciu rezervnej výbroje. Medzitým bolo treba získať čas. Vojenské prípravy pri všetkej rýchlosti museli byť zahalené do dymu rokovania. Diplomacia však sotva mohla čosi dosiahnuť. Súdci podľa zápisníc, vláda v piatok 27. júla ráno uznala fakt, že Británia „by bola na tenkom ľade, keby svoj odpor založila na chabom argumente, že egyptský prezident konal nezákonne. Spoločnosť registrovaná ako egyptská, podlieha egyptskému právu a prezident vyhlásil, že akcionári dostanú náhradu na základe trhovej ceny. Z úzko právneho hľadiska jeho čin neznamená nič viac ako vyplatenie akcionárov“.⁴⁷ V porovnaní s obrovskou búrkou vo verejnosti, toto konštatovanie pôsobilo ako studená sprcha. Keďže protiegyptská kampaň si vyžadovala nejaké zákonné krytie, neskôr bol zostavený a pustený do obehu dokument pod názvom „Právny názor lorda kancelára, právnych expertov a právneho poradcu *Foreign Office*“. Obsahoval šesť bodov, ktoré boli formulované ako obvinenie Egypta z porušenia medzinárodného práva. Bolo pôsobivé ako podrobne bol (dokument) pripravený pre kabinet, aby si ho 27. júla osvojil. Kauza, ktorú bola Británia rozhodnutá prezentovať svetu bola, že Suezský prieplav „nie je kusom egyptského územia, ale medzinárodné vlastníctvo najvyššieho významu, ktoré má byť spravované ako medzinárodné poručenie“.⁴⁸

Z výlučne legálneho hľadiska, obraz bol neutešený. V Londýne náhlivé porady právnikov ukázali, že britská vláda, hlavný akcionár *Universal Suez Maritime Canal Company*, má ešte menšie šance zvrátiť znárodňovací dekrét pred nejakým medzinárodným súdom než mala v prípade abadánskej rafinérie. Spoločnosť *Anglo-Iranian Oil Company*, ktorá vlastnila Abadán, mala uznaný medzinárodný status; navyše koncesia, ktorú mala od iránskej vlády obsahovala zvláštne doložky proti znárodneniu; a napriek tomu súd v Haagu odmietol britské podanie a označil sa za nekompetentný rozhodovať v tomto spore.⁴⁹ Spoločnosť Suezského prieplavu bola registrovaná v Egypte a podliehala egyptským zákonom; po roku 1968 sa jej koncesia končila a automaticky pripadla Egyptu s tým, že budú vyplatené kompenzácie. Bolo právom Egypta ako zvrchovaného štátu, zrušiť koncesiu pred jej vypršaním. Kompenzácie by medzinárodný súd určite nariadil, a keby ich Egypt nesplnil, mohli by sa uplatňovať sankcie. Avšak kým sa tak nestalo, Británia nemala právny podklad konať.

Neúprimnosť, propaganda a vedľajšie témy naďalej zatemňovali krízu. Napríklad diskusia o legálnosti znárodnenia vyzerala ako závažný problém, ale bola to len kamufláž bez vplyvu na samotné udalosti. Právnické vykrúcačky západných vodcov boli len manévrom na zdôvodnenie použitia sily proti Egyptu. Poskytovali ilúziu, že tí čo rozhodli o použití sily, boli k jej použitiu donútení okolnosťami. Táto ilúzia pretrváva dodnes. V skutočnosti pre tých troch, ktorí sa vrhli na Egypt, použitie sily nebolo riešením suezského sporu, suezský spor bol

⁴⁷ JOHNMAN, Lewis. "Sir Gerald Fitzmaurice, Senior Legal Advisor to the Foreign Office". In: KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000, s. 46.

⁴⁸ Cabinet meeting, 27 July 1956. In: LUCAS, Scott. *Britain and Suez. The Lion's Last Roar*, s. 49.

⁴⁹ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: Macgibbon and Kee, 1957, s. 46.

dôvodom na použitie sily.⁵⁰ Hoci Británia, Francúzsko a Izrael boli nakoniec nútené tajne sa dohodnúť na novej zámienke na napadnutie Egypta, znárodnenie im dalo príležitosť na vojenské prípravy. Keby boli Británia a Francúzsko bývali pripravené napadnúť Egypt, boli by tak urobili na druhý deň po znárodnení.

Ukázalo sa, že Egypt neporušil nijakú zmluvu. Na základe Dohody o zóne suezského priepľavu z roku 1954, ktorá ukončila britskú okupáciu zóny, Egypt súhlasil s tým, že bude dodržiavať ustanovenia Carihradskej konvencie z roku 1888, ktorá zaručovala, že priepľav bude otvorený pre lode všetkých národov v mieri i vojne.⁵¹ To však nesúviselo s vlastníctvom priepľavu, lebo Konvencia robila jasný rozdiel medzi držbou priepľavu a prekážkami v plavbe. Inými slovami, zmena vlastníctva nebola porušením Konvencie za predpokladu, že bude zachovaná sloboda plavby. Egypt mohol porušiť Konvenciu bez ohľadu na to, či kontroloval priepľav.⁵² Je pravda, že Egypt už porušil Konvenciu tým, že izraelským lodiam zabránil v prístupe k priepľavu. To však sa udialo ešte za riadenia starej Spoločnosti, čo dokazovalo absurdnosť tvrdenia, že samotné egyptské vlastníctvo ohrozuje Konvenciu.

Egypt od konca II. svetovej vojny ovládal oba vstupy do priepľavu a od roku 1948 účinne bránil plavbe izraelských lodí. Briti síce odsúdili tento stav pred Bezpečnostnou radou, ale prehliadali toto porušovanie Konvencie. Neprijali žiadne účinné kroky, aby mu zabránili ani vtedy, keď vďaka prítomnosti svojich vojsk v zóne priepľavu mali na to možnosť. Eden vo svojich pamätiach napísal, že po znárodnení sa plynulé zásobovanie Británie ropou stalo závislým od rozmarov Džamāla ʿAbdannāšira.⁵³ Pravdou však zostáva, že tá závislosť tam bola aj predtým. Britský postoj voči Konvencii bol vždy nepriateľský, lebo bola prijatá proti Británii a proti jej vôli, a preto ona odmietala podpísať všetky jej ustanovenia až do roku 1905, keď sa podvolila francúzskemu tlaku. Briti nepochybne porušili Konvenciu v oboch svetových vojnách, keď odmietli nepriateľským lodiam plavbu cez priepľav.⁵⁴ Navyše, Briti doteraz vždy tvrdo odmietali návrhy na internacionalizáciu priepľavu.

Dovolať sa Konvencie nebolo v žiadnom prípade možné, pokiaľ ju Egypt neporušil. A neboli žiadne náznaky, že by to urobil. Naopak, egyptský prezident vyhlásil, že sa bude pridŕžovať textu Konvencie a že nemá v úmysle zvyšovať poplatky bez predchádzajúcej konzultácie s tými, ktorých sa to týka. Mohlo sa tvrdiť, že údajná neschopnosť prevádzkovať a udržiavať priepľav by znamenala porušenie Konvencie zo strany Egypta, ale zasa, kým k tomu nedošlo, nikto nemohol zasiahnuť. Egypt vyhlásil, že je pripravený uzavrieť novú zmluvu o slobode plavby priepľavom so všetkými užívateľskými štátmi.⁵⁵

Použitá literatúra:

1. AMERY, Julian. "The Suez Group: A Retrospective on Suez". In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.
2. AZEAU, Henri. *Le Piége de Suez*. Paris: Robert Lafont, 1964.
3. BROMBERGER, Merry and Serge. *Secrets of Suez*. London: Sidgwick and Jackson, 1957.

⁵⁰ LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*, s. 361.

⁵¹ Convention on the Free Navigation of the Suez Canal: the European Powers and the Ottoman Empire, 29 October 1888. In: HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*. Volume I, 1535-1914. Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956, s. 202-205.

⁵² THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 48.

⁵³ EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. Diel II. London: Cassell, 1960, s. 241.

⁵⁴ FAWZĪ, Maḥmūd. *Ḥarb as-Suwajs 1956*. [Suezská vojna]. Káhira: Dār aš-Šurūq, 1987, s. 52.

⁵⁵ BURDŽ, Muḥammad ʿAbdarrahmān. *Qanāt as-Suwajs. Ahammījatuhā as-sijāsīja wa as-strāṭīdžīja wa taʿīruhā ʿalā al-ʿalāqāt al-miṣrīja al-briṭānīja, 1914 – 1956, 1914-1956*. [Suezský priepľav. Jeho politický a strategický význam a jeho vplyv na egyptsko-britské vzťahy]. Káhira: Dār al-kātib al-ʿarabī li-ṭ-ṭibāʿa wa-našr, 1986, s. 334.

4. BURDŽ, Muḥammad °Abdarrahmān. *Qanāt as-Suwajs. Ahammījatuhā as-sijāsīja wa as-strātīdžīja wa ta'īruhā °alā al-°alāqāt al-miṣrīja al-brīṭānīja, 1914 – 1956*. [Suezský prieplav. Jeho politický a strategický význam a jeho vplyv na egyptsko-britské vzťahy]. Káhira: Dār al-kātib al-°arabī li-ṭ-ṭibā°a wa-n-našr, 1968.
5. CHILDERS, Erskine B. *The Road to Suez. A Study of Western-Arab Relations*. London: Macgibbon and Kee 1962.
6. COINTET, Jean-Paul. “Guy Mollet, the French Government and the SFIO”. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.
7. ČAPEK, Miroslav. *2696 dní alžírské války*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1962.
8. EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. Diel II. London: Cassell, 1960.
9. FAWZĪ, Maḥmūd. *Ḥarb as-Suwajs 1956*. [Suezská vojna]. Káhira: Dār aš-Šurūq 1987.
10. GEORGES-PICOT, Jacques. *The Real Suez Crisis*. London: Harcourt Brace Jovanovich, 1978
11. GOLAN, Matti. *Shimon Peres*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1982.
12. GORST, Anthony. „A Modern Major General: General Sir Gerald Templer, Chief of the Imperial General Staff”. In: KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000.
13. GROVE, Eric – ROHAN, Sally. “The Limits of Opposition: Admiral Earl Mountbatten of Burma, First Sea Lord and Chief of Naval Staff”. In: KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000
14. HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Milaffāt as-Suwajs*. [Suezské fascikle]. Káhira: Al-Ahrām 1987.
15. HEIKAL, Mohamed. *The Cairo Documents*. New York, Doubleday and Co. Inc., 1973.
16. HORNE, Alistair. *A Savage War of Peace. Algeria 1954 – 1962*. London: Macmillan Papermac, 1996. HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*. Volume I, 1535-1914. Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.
17. JOHNSMAN, Lewis. “Sir Gerald Fitzmaurice, Senior Legal Advisor to the Foreign Office”. In: KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000.
18. JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: MacGibbon and Kee, 1957.
19. KILMUIR, Earl of. *Political Adventure*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1964.
20. KUNZ, Diane B. “The Importance of Having Money: The Economic Diplomacy of the Suez Crisis”. In: LOUIS, Wm. Roger – OWEN, Roger. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: The Clarendon Press, 1989. KYLE, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1991.
21. LAMB, Richard. *The Failure of the Eden Government*. London: Sidgwick and Jackson, 1987.
22. LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*. London: Hodder and Stoughton, Coronet Books, 1980.
23. LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*. New York: McGraw-Hill, 1969.
24. LUCAS, Scott. *Britain and Suez. The Lion's Last Roar. Documents in Contemporary History*. Manchester: Manchester University Press, 1996.
25. MARLOWE, John. *Arab Nationalism and British Imperialism. A Study in Power Politics*. London: The Cresset Press, 1961.
26. MARTIN, André. “The Military and Political Contradictions of the Suez Affair: A French Perspective”. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.

27. MUṢṬAFĀ, Aḥmad ^cAbdarrahīm: *Muškilat qanāt as-Suwajs, 1854 – 1958*. [Problém Suezského prieplavu]. Káhira: Ma^chad al-buḥūt wa-d-dirāsāt al-^carabīja, 1967.
28. NUTTING, Anthony. *No End of a Lesson. The Story of Suez*. London: Constable, 1967.
29. PINEAU, Christian. *1956 Suez*. Paris: Robert Lafont, 1976.
30. PRIESTEROVÁ, Eva. *Alžírsko nultá hodina*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961.
31. RHODES-JAMES, Robert. “Eden”. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.
32. SĀLIM, Laṭīfa M. *Azmat as-Suwajs*. [Suezská kríza]. Káhira: Maktabat Madbūlī, 1996.
33. SPIERS, Edward M. “The Significance of the Suez Canal for Western Strategy since 1956”. In: WILSON, Keith M. (ed.). *Imperialism and Nationalism in the Middle East. The Anglo-Egyptian Experience 1882 – 1982*. London: Mansell Publishing Limited, 1983.
34. St. JOHN, Robert. *The Boss. The Story of Gamal Abdel Nasser*. New York: McGraw-Hill, 1960.
35. THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986.
36. VAISSE, Maurice. “France and the Suez Crisis”. In: LOUIS, Wm. Roger – OWEN, Roger. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: The Clarendon Press, 1989.
37. WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter. *Middle East Crisis*. London: Penguin Books, 1957.
38. ZIEGLER, Philip. *Mountbatten. The Official Biography*. London: Collins, 1985.

Kontakt:

prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: karol.sorby@euba.sk

Irregularity of Ukraine's Regional Development

Roman Stashuk

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: stashuk@gmail.com

Abstract:

The purpose of this article is to evaluate the systemic challenges and trends in economic, socio-ecological and innovative development of the regions of Ukraine and on this basis to determine the promising directions for regional development promotion.

Key words: region, socio-economic development, regional policy, convergence

JEL Classification: H71, R12, R58

Introduction

In conditions of economic and socio-political crisis in Ukraine, the study of characteristics and trends of the socio-economic development disparities of the country takes a new meaning. Regional development disparities in conditions of economic crisis includes not only a threat to economic and social welfare in certain regions, but also risks to the overall national economy functioning. Therefore, the urgent task is to develop new and to improve the existing economic, organizational and legal mechanisms to counter with modern challenges of social and economic development of the Ukrainian regions. The set-aside tasks complicate the implementation of the state regional policy and reform, increases the threat of disintegration processes and the emergence of regional economic crises.

1 Regional disparities in socio-economic development

Fundamental works of Ukrainian scientists are devoted to the problems of regional development. Evolution and resource potential of local government in Ukraine are considered in the studies of S. Bila, Z. Herasymchuk, T. Zubro.¹ Research methodology of the national economic area is found in the works of I. Bystryakov, B. Danylyshyn, T. Kachala, L. Chernyuk.² Strategic challenges to society and economy are thoroughly analyzed in the works

¹ BILA, S.O. (2009) *Local government in Ukraine: development state and prospects*. Analytical report. Kiev: NISS, 2009. 62 p.; BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O, ZHUK V.I. [et al.] (2013) *Economic growth promoting at the local level*. Kiev: NISS, 2013. 54 p.; BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O, ZHUK V.I. [et al.]. ed. by BILA S.O. (2011) *Regions of Ukraine in the post-crisis period: development risks and prospects*. Analytical report. Kiev, NISS, 2011. 104 p.; GERASYMCHUK Z.V. (2011) *City spatial development: monograph*. Lutsk: NTUL, 2011. 212 p.; ZUBRO, T (2014). Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajine. In *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* [elektronický zdroj]. - Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2014. ISSN 1337-0715, 2014, roč. 9, č. 1, s. 73-85.

² BYSTRYAKOV, I. K. (2006) Economic space: methodological determination aspects. In. Bystryakov I.K., Chernyuk L.G. ed. by Danylyshyn B.M. *NAS of Ukraine, the Council for the Study of the product. Forces of Ukraine*. Kiev: The Council for the Study of Production Forces Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 2006. 55 p.; KACHALA T.N. (2011) Regional-spatial economic systems of Ukraine: Formation methodology and modern practice: monograph. In. Chernyuk L.H., Fashevsky M.I., Pepa T.V., Kachala T.N. etc *The Council for the Study of Production Forces Ukraine, NAS of Ukraine; Min. of Education and Science of*

of B. Heyts.³ Studies carried out by O. Komelina, B. Pyla, O. Chmyr⁴ are devoted to the innovative investment policy formation methodology and implementation mechanisms problems. Despite the accumulated fundamental base of the regional economy characteristics and mode of operation study, still valid is the issue to determine the modern directions and prospects for regional development in Ukraine as a condition to support and to provide the national economic area integration with taking into account the disparities in the resource distribution, natural and climatic differences, state building processes.⁵

Regional disparities in socio-economic development exist in almost all countries, regardless of size, economic potential, government and political system. They are manifested at all levels of the global economy. In this regard, finding the ways to minimize the negative effects of disparities in territorial development, to develop an effective regional policy are the focus of attention in the countries worldwide, especially in the countries with highly developed economies.

There are several recognized varieties of systemic risks that significantly affect the regional development. In the world practice, they mainly talk about the separation of the regions from the country, the existing risk the differentiation deepening of the socio-economic development, the locality region development risk, the risk of urbanization and migration from the troubled areas to metropolises.⁶

In terms of disparities in the development, the regional policy should tackle a broad range of tasks that are formulated with the need to:

- align the excessive disparities in regional development, primarily for social indicators;
- maintain the principles of the sustainable and balanced regional development, the harmonious interaction between the state and the regions based on the rejection of "the state paternalism", local initiative promotion, entrepreneurship development, improving the capacity of local governments and local communities;
- further spread of stimulating regional development tools provided by the Law of Ukraine "On Stimulation of Regional Development";
- in the process of the state regional policy current problems implementation, to comply with the principles of the strategic vision for regional development, integrated approach to spatial development;
- stimulate the development at the regional level of economic "growth points" and strengthen their relationships with the periphery;
- involve in this process available local material, financial and human resources;
- form regionally developed infrastructure, including transport, production, investment, social, communication and so on. Infrastructure development benchmark is the obstacle removal on the way of local economy involvement in the regional and inter-regional cooperation processes;

Ukraine, Cherkasy State Technological University. Kiev: The Council for the Study of Production Forces Ukraine, NAS of Ukraine, Cherkasy, Cherkasy State Technological University, 2011. 423 p.

³ HEYETS V.M. (2009) *Society, state, economy: cooperation and development phenomenology [monograph]*. Kiev: National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, 2009. 864 p.; HEYETS V.M. (2007) *Strategic Challenges of the XXI century to the society and economy of Ukraine*. Kiev: Phoenix, 2007. - 543 p.

⁴ KOMELINA O.V. (2010) *Strategy for innovation and investment environment transforming in Ukraine: theory, methodology and practice*. Kiev: of "DKS Center", 2010. 486 p. ; CHMYR O.S. (2013) *World practice and international experience FEZ and TPM [monograph]*. Dnepropetrovsk: Poster Print, 2013. 252 p.

⁵ BOYKO A.V. (2014) Convergence and disparities in the regional development of Ukraine: risks, trends and prospects. In. *Economy and region*. 2014. №1 (44). pp. 72-78.

⁶ BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O., ZHUK V.I. [et al.]. ed. by BILA S.O. (2011) *Regions of Ukraine in the post-crisis period: development risks and prospects*. Analytical report. Kiev, NISS, 2011. pp. 5-7.

- create a single national economic space for operating and communication policy making, create favorable conditions for the problem area development of problem (peripheral and remote) areas;
- develop the modern forms of interregional economic integration and cooperation for joint resources development and integrated territorial development, the introduction of a mechanism for cooperation agreements conclusion between the regions;
- develop the regional and interregional clusters, industrial parks as a basis for innovation and investment structural changes implementation, creating new vacancies etc.
- create the effective regional economic structures aimed at intensifying the use of regional potential;
- expand the public participation in territorial development matters, provide for information publicity, establish transparent monitoring of socio-economic development areas;
- concerted action and ensure the responsibility of the public, government and business in the implementation of regional development projects

Next convergence of the regional socio-economic development of Ukraine as a single economic area of the country is in the intensification of inter-regional cooperation and cooperation. The main tasks for promoting regional convergence are:

- overcoming the regional economic development asymmetry, significant regional disparities in employment opportunities, job availability and wage levels;
- reorientation of Ukrainian regional foreign economic relations in interregional domestically and increasing the share of Ukrainian producers in the domestic market with a consequent reduction in imports;
- adoption of a national strategy for regional-spatial economic systems with elements of financial self-sufficiency and responsibility, enhancing inter-regional relations.

Among the main reasons for the disparities in regional development of Ukraine still are imperfect market relations in the country, imperfect national economy development, and inefficient administrative and territorial structure, which maintain the underdeveloped regional insufficient competitive positions in the territorial division of labor. Thus the regional development programs are the main tools for integrating. The analysis of adopted in Ukraine regional socio-economic development programs indicates the significant differences in the priorities of the economic, social, environmental, innovation policy in the regions. Socio-economic development strategies for Ukrainian regions which state priorities of interregional cooperation, mainly overly define the inter-regional cooperation and its stimulation mechanisms. Thus there is a lack of the Ukrainian regions' attention to the interregional projects development and implementation, especially innovative ones, causing lack of high-tech cooperation projects at the regional level, formation of regional development dependence on the international projects implementation, further deepening of the disparities in the regional development of Ukraine.

To enhance the economic area integration of the country there is the need in mechanisms for improvement and development of the relations between regions existing forms, congruence of interests and interregional interaction strategic management. In this regard the increasing integration of the economic area of Ukraine as a condition for dynamic national economy stability needs ⁷:

- competitiveness of the regional projects focused on the combination of opportunities and fundraising from different regions of the country;

⁷ BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O., ZHUK V.I. [et al.]. ed. by BILA S.O. (2011) *Regions of Ukraine in the post-crisis period: development risks and prospects*. Analytical report. Kiev, NISS, 2011. p. 22.

- large-scale inter-national projects development with maximum involvement of domestic economic resources;
- involvement of eastern Ukrainian regions in cross-border cooperation and deepening of the regional integration with the EU;
- enhancing of the depressive regions development based on local initiative human resources combining;
- increasing of the inter-regional mobility and economic public activity;
- reducing of the interregional development asymmetry level;
- strengthening of the international regional competitiveness based on the factor advantages in the process of inter-regional integration.

The regional development during the last decade is characterized by disparities and gradual economic growth concentration, and production, investment, financial, labor capacity in a small number of regions. In 2010, the ratio of the maximum and minimum GDP values per capita in Ukraine was 6.4 times versus 6.2 times in 2006. In Europe, the ratio ranged in the range of 1.4 times in Slovenia, 1.6 times - in Sweden, 1.7 times - in Finland, Portugal, Denmark, Ireland to 4.7 times in the UK, 3.8 times - in Romania, 3.6 times - in Slovakia, 3.4 times - in France. Comparing the regions of Ukraine with the regions of the EU shows that only in Kyiv and Dnipropetrovsk region the gross production per capita meets the minimum performance of the regions in Romania, Bulgaria, Hungary and Poland. All other regions of Ukraine are far behind the regions of the Member States. Thus, macroeconomic growth that occurred in Ukraine after 2000 had not a positive impact on reducing regional disparities and was accompanied by increasing of the economic potential concentration in several powerful regions.⁸

The war has a significant impact on the regional industry development in the East. It is not only a huge production reduction in the Donetsk and Lugansk regions. Neighboring regions that had strong production and sales relationships with Donbass still cannot compensate for the losses due to other supply channels. As a result of the military conflict, mining, chemical industry, mining and metallurgical complex and engineering enterprises had the largest losses. In addition to increased risks for the enterprise functioning in Donbass, no less harm was caused to the industrial production because of the breaching of the established connections "raw materials- production-sales" with other regions of the country. The exacerbation of the crisis gave regional industrial complex problems that have accumulated over the years: excessive dependence on the external business climate in the markets of major export commodities, high production energy and materials-output ratio, that has caused a sharp increase in prime cost, shortage of funds for capital fund modernization, reduction in domestic sales market by reducing demand for products of intermediate consumption and investment purposes. In 2014 investment activity continued to decline in all regions except the Ivano-Frankivsk (in which the volume of assimilated capital investments increased to 26.9%) and Khmelnytsky (2.6%) regions. However, regional investments disparities is growing: the gap between the maximum and minimum amount of capital investment per capita has increased from 12.9 times in 2013 to 13.4 times in 2014. As a result, 54.5% of the assimilated investments accounted for only 4 regions: Kyiv (29.7%), Dnipropetrovsk (9.5%), Kyiv (9.0%) and Donetsk (6.3%) regions. Even more notable was the decline in foreign investment, which for the year amounted to 11.1 billion US dollars, accounting for nearly a fifth of the total volume of the attracted foreign capital from the first investment. Positive dynamics was only in the Ivano-Frankivsk region, where since the beginning of the year 2014

⁸ NATIONAL STRATEGY FOR REGIONAL DEVELOPMENT UNTIL 2020. Project. In. *The Verkhovna Rada of Ukraine*. [Cited 02.08.2016] Available online: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>

the increase of foreign direct investments amounted to 112.1 million US dollars, or 13.8%. However, the increase in foreign investment in the region was formed by directing the capital in the wholesale and retail trade (investment amount in this type of economic activity grew three times for the year), thus offset the outflow of foreign capital. Reducing the volume of foreign investments was observed in 24 regions; in absolute terms the most significant decrease in foreign capital was in the city of Kyiv (-5.9 billion US dollars), Dnipropetrovsk (-1.3 billion US dollars) and Donetsk (-1.0 billion US dollars) regions. The main reason was the loss of value due to the exchange differences, but all regions also recorded a massive withdrawal of investments, indicating the greatest of all time fall in the regional investment attractiveness.

Highly controversial was the dynamics of the regional foreign trade during the year. Thus, if the export volume for the first three quarters grew at a remarkable pace (mostly - to the EU), forming at the import decrease background a positive trade balance for the first time in 2005, then at the end of the year – it decreased sharply. As a result, the balance of foreign trade has got negative values in the amount of 468.3 million US dollars, which is more the result of a significant decline in imports than of exports growth. As a result, exports of goods decreased in 14 regions, most notably – in Luhansk (46.2%), Donetsk (32.2%), Sumy (21.1%), Poltava (19.9%), Cherkasy (19.0%), Mykolaiv (15.5%) and Dnipropetrovsk (11.5%) regions. Exports of goods increased in 11 regions, from 1.1% in the Lviv to 26.1% in the Chernihiv region. Imports of goods decreased in all the regions where reductions ranged from 1.3% in the Poltava to 47.7% in the Donetsk region. The predominance of exports over imports took place in 18 regions; the highest balance - in Donetsk (6.3 billion US dollars), Dnipropetrovsk (4.2 billion US dollars) and Zaporizhzhya (2.2 billion US dollars), Mykolaiv (1.2 billion US dollars), Poltava (1.0 billion US dollars) regions. These figures were generated in no small measure because of the significant reduction of imports from Russia (which for some regions reached 1.5 times at less marked decrease of exports in this country). However, for many, even the western region, Russia remains an important trading partner.⁹

The share of Russia's regional exports and imports of goods 2013 - January-February 2015

	Share of Russia's exports			Share of Russia's imports		
	2013	2014	January-February 2015	2013	2014	January-February 2015
Ukraine	23.8	18.2	10.1	30.2	23.3	16.5
Luhansk* region	35.4	37.2	43.4	71.3	61.2	56.8**
Mykolaiv region	34.5	30.3	37.9	18.5	19.7	11.6
Kharkiv region	46.2	42.8	31.1	31.3	29.6	26.6
Sumy region	51.8	44.3	30.6	22.7	20.0	22.6
Zaporizhzhya region	40.3	31.9	19.4	39.7	45.2	41.1
Khmelnytsky region	44.8	30.7	15.5	9.9	13.9	4.4
Chernihiv region	25.3	17.7	11.6	17.6	12.8	8.6
Zhytomyr region	33.5	25.4	11.5	9.9	9.4	6.1
Kirovohrad region	12.3	9.9	11.2	9.0	12.4	14.1
Ivano-Frankivsk region	22.6	14.8	10.1	50.3	31.1	23.6
Donetsk* region	19.7	13.3	10.1	50.3	31.1	23.6
Vinnitsa region	23.7	17.4	9.0	13.8	10.3	10.3
Rivne region	25.6	18.7	8.4	82.4	15.9	12.1
Chernivtsi region	24.7	18.2	7.7	8.9	6.3	7.0

⁹ REGIONAL ECONOMY IN 2015: New realities and opportunities in terms of reforms initiated. Analytical report. In. *National Institute for Strategic Studies*. [Cited 02.08.2016] Available online: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/10/>

Dnipropetrovsk region	24.8	21.1	7.7	23.8	20.7	15.2
Volyn region	23.5	13.6	7.1	4.1	4.8	2.7
Lviv region	13.5	10.6	6.8	3.6	4.2	3.3
Zakarpattia region	18.0	12.4	6.3	11.5	7.6	4.1
Kyiv city	13.5	10.6	6.1	17.0	16.2	11.8
Kherson region	30.0	13.7	6.0	8.4	5.9	2.9
Poltava region	24.2	12.6	5.9	27.6	25.6	21.6
Kyiv region	26.3	13.0	5.6	17.3	14.5	10.8
Cherkasy region	25.6	19.0	4.8	66.1	23.0	6.5
Ternopil region	15.9	5.0	2.4	1.7	1.5	0.4
Odesa region	9.4	4.9	2.3	24.1	11.5	1.9

Calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

In descending order of the Russian share in exports in January-February 2015

* Data for the Donetsk and Luhansk region (2014 and 2015 excluding the temporarily occupied territories)

** Data for Luhansk region - in January 2015.

The main development source is investment. Ukraine has a large domestic market, branching industrial and agricultural potential, rich and diverse natural resources and advantageous geopolitical location. It can be one of Europe's leading investment recipients. However, the volume of foreign funds invested in the economy is scarce. Thus, according to the World Bank's data in 2011, the share of net foreign direct investment in Ukraine's GDP was 4.4%, while in the European countries it reached 19.9% (Belgium), 12.4% (Montenegro), 6.9% (Hungary) and in the former Soviet Union countries - 8.0% (Georgia), 7.0% (Kazakhstan), 7.3 (Belarus). Overall, in 2011 the share of foreign investments in the fixed capital investment structure amounted to only 3.1% (from 0.1% in Chernivtsi region to 13.5% in the Autonomous Republic of Crimea), while the share of state and local budgets accounted for 10.4% of fixed capital investment (from 3.6% in Poltava to 18.3% in Volyn region). Foreign direct investment in the economy is growing steadily, but they are disproportional. So, for 2006-2012 years, foreign direct investment across the country increased by 3.3 times and amounted to 54.5 billion US dollars. The corresponding dynamics was recorded in all regions, excluding Kyiv, ranged from 16.8% in Chernihiv to in 9.2 times in Cherkasy region and 5.1 times in Donetsk. Thus, at the end of 2012 territorial disparities in terms of FDI per capita excluding Kyiv decreased. As of 01.01.2013 the ratio between the maximum value among the regions - 2522.7 US dollars (Dnipropetrovsk region) and the minimum value - 60.1 US dollars (Ternopil region) has reached 42 times versus 54.3 times as of 01.01.2006. Except Ternopil region, even 100 US dollars of foreign direct investment did not account for per capita in Chernivtsi and Chernihiv regions, in 3 other regions (Vinnitsa, Kirovohrad and Khmelnytsky regions), the figure ranged from 100 to 200 US dollars.¹⁰

Conclusions

The problem of disparities in regional development of Ukraine significantly increases the difference in life quality and regional differences in human capital development. It enhances the external labor migration, increases the uneven regional distribution of financial and investment capital. Following the research, we can say that horizontal integration mechanisms shall be implemented to break the regional differentiation of Ukraine. One of these mechanisms may be cooperation in terms of clustering, coordination and cooperation in inter-regional relations, co-financing public and private projects, diversity in regional

¹⁰ NATIONAL STRATEGY FOR REGIONAL DEVELOPMENT UNTIL 2020. Project. In. *The Verkhovna Rada of Ukraine*. [Cited 02.08.2016] Available online: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>

development. Change in regional development disparities is possible if to apply a rational, systematic state regional policy, increased convergence of regional socio-economic systems. As negative regional socio-economic processes lay the negative background for Ukraine economy in general, they should be considered not only when substantiating the state regional policy, but also when substantiating the national economic security policy.

References:

1. BILA, S.O. (2009) *Local government in Ukraine: development state and prospects*. Analytical report. Kiev: NISS, 2009. 62 p.
2. BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O., ZHUK V.I. [et al.] (2013) *Economic growth promoting at the local level*. Kiev: NISS, 2013. 54 p.
3. BILA S.O., SHEVCHENKO O.V., KUSHNIR M.O., ZHUK V.I. [et al.]. ed. by BILA S.O. (2011) *Regions of Ukraine in the post-crisis period: development risks and prospects*. Analytical report. Kiev, NISS, 2011. 104 p.
4. BOYKO A.V. (2014) Convergence and disparities in the regional development of Ukraine: risks, trends and prospects. In. *Economy and region*. 2014. №1 (44). pp. 72-78.
5. BYSTRYAKOV I.K. (2006) Economic space: methodological determination aspects. In. Bystryakov I.K., Chernyuk L.G. ed. by Danylyshyn B.M. *NAS of Ukraine, the Council for the Study of the product. Forces of Ukraine*. Kiev: The Council for the Study of Production Forces Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 2006. 55 p.
6. CHMYR O.S. (2013) *World practice and international experience FEZ and TPM [monograph]*. Dnepropetrovsk: Poster Print, 2013. 252 p.
7. GERASYMCHUK Z.V. (2011) *City spatial development: monograph*. Lutsk: NTUL, 2011. 212 p.
8. HEYETS V.M. (2009) *Society, state, economy: cooperation and development phenomenology [monograph]*. Kiev: National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, 2009. 864 p.
9. HEYETS V.M. (2007) *Strategic Challenges of the XXI century to the society and economy of Ukraine*. Kiev: Phoenix, 2007. 543 p.
10. KACHALA T.N. (2011) Regional-spatial economic systems of Ukraine: Formation methodology and modern practice: monograph. In. Chernyuk L.H., Faschevsky M.I., Pepa T.V., Kachala T.N. etc *The Council for the Study of Production Forces Ukraine, NAS of Ukraine; Min. of Education and Science of Ukraine, Cherkasy State Technological University*. Kiev: The Council for the Study of Production Forces Ukraine, NAS of Ukraine, Cherkasy, Cherkasy State Technological University, 2011. 423 p.
11. KOMELINA O.V. (2010) *Strategy for innovation and investment environment transforming in Ukraine: theory, methodology and practice*. Kiev: of "DKS Center", 2010. 486 p.
12. NATIONAL STRATEGY FOR REGIONAL DEVELOPMENT UNTIL 2020. Project. In. *The Verkhovna Rada of Ukraine*. [Cited 02.08.2016] Available online: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>
13. REGIONAL ECONOMY IN 2015: New realities and opportunities in terms of reforms initiated. Analytical report. In. National Institute for Strategic Studies. [Cited 02.08.2016] Available online: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/10/>
14. ZUBRO, T (2014). Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajině. In Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky [elektronický zdroj]. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2014. ISSN 1337-0715, 2014, roč. 9, č. 1, s. 73-85

Contact:

Roman Stashuk – Postdoctoral student
The Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: stashuk@gmail.com

Modern constitutional process in Ukraine: challenges and perspectives

Vitalii Stashuk

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

Abstract:

This article presents a modern stage of constitutional reform of Ukraine. The goal of the article is investigation of constitutional process at this stage, revealing of major problems and risk factors that are able to destabilize or enhance democratic principles and formulation of possible ways of development of constitutional process. It is concluded that for Ukrainian government officials, the Constitution of Ukraine has not yet become the document that needs to be abided consistently instead of changing it in a race of power and strengthening of authorities of this or that branch of government.

Key words: Ukraine, constitution, political system, democracy.

JEL Classification: F50, F59, H79

Introduction

Transformation of political system of the independent Ukraine as well as other post-soviet countries has already going on for more than 25 years. In some countries, the processes of democratization are almost finished, and the primary institutional elements were stabilized, having acquired a democratic content as it was, for example, in Lithuania, Latvia or Estonia. Other countries of the former Soviet Union have strengthened their regimes but due to reinforcement of autocratic tendencies (countries of Central Asia or Belarus). And for a variety of other countries, instability remains the characteristic feature. Until now they reform their political system, laying down the main rules of the democratic game with the help of constitutional changes. This is the case of Ukraine as well, where the constitutional process is not finished completely. Rather, the point at issue is about a new modern stage of reform of the Constitution of Ukraine or even creation of a new version of the Constitution. The Article is concerned with investigation of constitutional process in Ukraine at this stage, defining of possible ways of development of constitutional process, revealing of main problems and hazardous factors which can destabilize democratic principles or rather new elements which on the contrary will create conditions for consolidation of democracy.

In Ukraine, scientists, lawyers or experts, pay much attention to the topic of the constitutional process. Individual question of the modern reforming of the constitution is examined by A. Zayets, V. Kolisnyk, A. Kolodiy, A. Selivanov, O. Sovhyrya, V. Shapoval, Yu. Shemshuchenko. But the importance and topicality of this subject are shown by practical processes in political life of the Ukrainian society.

1 The main stages of constitutional process

The Constitution of Ukraine is the main document that determines its form of government and character of political system, establishing the main principles of action, powers and interaction of different branches of government. The adoption of this document in 90-ties of the XX century had a complex, long-lasting and even dramatic course. This is

evident from the fact that Ukraine was the last of post-soviet countries that adopted the Constitution in 5 years after becoming independent, in 1996. This process was followed by constant misunderstandings between the higher bodies of state authority (mostly, the Parliament and President), which were trying to obtain as much powers as possible under the new political system.¹ This historic event should be taken as a reference point in estimation of stages of the constitutional reform.

Determining the main stages of constitutional process, the constitutional reform in Ukraine from 1990 till 1996 should be taken as the first transitional stage. The foundation was laid by adoption in 16.07.1990 of the Ukrainian State Sovereignty Declaration, in which it is specifically noted that the Declaration is a basis for the new Constitution and laws of Ukraine. The adoption of the Constitution of Ukraine in 1996 finished the first stage of constitutional reform. The second stage from 1996 till 2004 years is a functioning of the Ukrainian state according to provisions of the Constitution of 1996 and up to the "Orange revolution" and introduction of amendments to the Constitution of Ukraine according to the law of Ukraine dated 08.12.2004.² The amendments of the year 2004 transformed the presidential form of government into the parliamentary presidential form of government. Concerning the third stage, it can be conveniently be determined from the constitutional reform dated the year 2004 to its cancellation according to decision of the Constitutional Court of Ukraine in 2010. The further stage of the constitutional process is characterized by time frame from 2011 to 2014, when radical social transformations occurred. The events on the Independence square moved all deeds of the society and brought up the problems which related to constitutional regulation. In order to return into the direction of constitutional process, the Constitutional assembly was created, and on February 21st 2014, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On Restoring the Specific Provisions of the Constitution of Ukraine", which was signed by the officiate O. Turchinov and published in the "Golos Ukrainu" on 02.03.2014. Thus the Constitution of Ukraine adopted on the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28th June 1996, as revised and amended by laws of Ukraine № 2222-IV, on 8th December 2004.

The mentioned changes primarily were related to models of the political regime, division of powers between the branches of power. And the numerous stages of the constitutional process, proposed and not realized projects of changes to the Constitution, all-Ukrainian referendum 2000³, the realized changes to the Constitution of Ukraine that affected the form of government, powers and relations between the branches of power highlight the fact the Constitution did not became for the political elite of Ukraine and society the main enactment which establishes stable principles of functioning of the highest governing institutions. The struggle for relocation of authoritative powers was the main for the political elite during all years of the independence of Ukraine, having become the parts and parcel of the political life.⁴ It is hard not to agree with the idea that because of the "long-lasting

¹ KORNEEV A., SHAPOVAL V. (2011) The history of the constitutional arrangement of the modern Ukrainian state. [online]. In: Bulletin of the Central Election Commission. 2011, No.1 (20), pp.4-19. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2011_1/visnik_st_1.pdf

² THE LAW OF UKRAINE About the amendments to the Constitution of Ukraine. Adopted on 2004-12-08: [online]. In: *The Verkhovna Rada of Ukraine* [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>

³ RAZUMKOV CENTRE Analytical report (2015) The efforts of revision of constitutional principles of the governmental power: 2000-2010 đđ. [online]. In: National Security and Defence. 2015, No.4-5 (153-154), pp.3 - 15. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/Konst_ref_2015_8_NN_A4.compressed.pdf

⁴ ZUBRO, T. (2014) Politická elita Ukrajiny: vplyv na krízovú situáciu. In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014 : zborník vedeckých prác* [elektronický zdroj]. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3886-2, s. 421-426.

"manipulations" with the Constitution, it stopped to be perceived as something saint and untouchable, which forms the core of the social organization and relations of citizens and state."⁵

2 A new stage of the constitutional process

In 2015, a new regular active stage, which can be considered as the next one in the constitutional reform, has begun in Ukraine. For the most of Ukrainian scientists and expert, the necessity of particular changes to the Constitution became obvious. The survey shows that 80% of interrogated scientists, representatives of non-government organizations, people's deputies think that the existing Constitution should be changed. But only 41% of Ukrainian citizens have the same opinion⁶. Moreover, opinions of the experts and society are concurring concerning the choice of the reform method, e.g. in question whether it is necessary to develop and adopt a new Constitution or make only partial amendments. 74% of those **experts** who thinks that the Constitution should be changed **are convinced, that only two major changes should be applied to the Constitution and only 22%** are for development and adoption of the new Constitution of Ukraine. Among such scientists, there is A. Kolodiy who states that it is necessary to adopt a new legal document as a social agreement between the authority and society, and she provides several arguments in favor of her opinion. Firstly, it is a demand for legitimization of the Constitution, in order for the document to have an unconditional authority and to be accepted on the basis of regular proceedings with a scrupulous and deep discussion. Secondly, the quantity and scope of the changes that the document demands, requires its system reworking, because separate provisions do not correspond to realities or they became out-of-date and need an update, the other cannot be fulfilled or were insufficiently legislated in 1996. And thirdly, the Ukrainian society demands a system reformation after the events on the Independence Square, and not only formal change of the Constitution but change of the socio-political system.⁷ Some individual European representatives as well call for creation of the new constitutional law.⁸ So the state would probably unlikely dispense without a real change of the Constitution.

Such directions need an immediate reforming within the constitutional process on the European democratic principles:

- improvement of administrative-territorial system and government control upon condition of decentralization;
- reform of the local government with the purpose of improvement of the government and quality of life of the communities;
- arrangement of powers of legislative, executive and judicial branches of government;

⁵ KOLODIY A. (2016) A problem of choosing of form of governmental power in Ukraine (in context of the constitutional reform). In: *The Ukrainian society: causes and tendencies of changes (for 25 years of independence of Ukraine)*: Collection of scient. articles under the material of the VI Congress of political scientists of Ukraine. Kyiv, Institute of Political and Ethnic Studies, April 26, 2016. Kyiv: IPES.

⁶ RAZUMKOV CENTRE. Expert survey (2015) Constitutional reform in the estimations of experts. [online]. In: *National Security and Defence*. 2015. No.4-5 (153-154), pp.60. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/Konst_ref_2015_8_NN_A4.compressed.pdf

⁷ KOLODIY A. (2016) A problem of choosing of form of governmental power in Ukraine (in context of the constitutional reform). In: *The Ukrainian society: causes and tendencies of changes (for 25 years of independence of Ukraine)*: Collection of scient. articles under the material of the VI Congress of political scientists of Ukraine. Kyiv, Institute of Political and Ethnic Studies, April 26, 2016. Kyiv: IPES.

⁸ TOMBINSKIY Y. (2015). Ukraine would probably need a new Constitution. In: *Evropeys'ka Pravda*. 14. 12. 2015. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/12/14/7042188/>

- reform on the European grounds the system of justice and authorities of the prosecutor's office, members of the Bar, constitutional Court;
- making amendments concerning parliamentary privilege of the deputies of Ukraine and judges.

Some of these directions should be realized as extensively as possible, and some of them require more balanced approaches, realization of which may come upon its nonacceptance by society. Probably, the most challenging issue in many ways is the decentralization process, which is conceptually connected with a bunch of other reform directions. Until today, not least important task is a production of suitable for Ukrainian realities form of government with an effective system of checks and balances in relations of different branches of government. As far as functioning of the new governmental power during the years 2015-2016 was complemented by contradictions, inconsistency in action, confrontation and rivalry, which led to conflicts, mistakes and missed opportunities as well as attempts of concentration of decision-making authorities.

The political elite that came to power after February 2014, declared the necessity of implementation of a constitutional reform that should be aimed at development of European living standard for citizens of Ukraine, poverty reduction, development of the competitive economy and stable development of the society. Both public discussions and separate political powers were held from 2014 till 2016, and their leaders were continuing to create their own versions of the Constitution of Ukraine, hoping to turn it to their own advantage. Unfortunately, such an approach characterizes majority of projects of the Ukrainian political elite.

With a bunch of initiatives, The President of Ukraine has joined the Constitution reform process. In March 2015, by the decree №119/2015 of Petro Poroshenko, the Constitutional commission, a special subsidiary organ, which is led by V.Groisman, was created. Scientific workers, members of Parliament, judges and international organizations experts have joined the Constitutional commission.⁹

Since 2015, the constitutional process became active; as a result, the society was proposed a bunch of projects of constitutional changes. In particular, the project of the law “On improving provisions of the Constitution of Ukraine (on immunity of people's deputies of Ukraine and judges)” (№1776 dated 16.01.2015) was submitted for consideration of the Parliament. The President of Ukraine Petro Poroshenko also sent to Verkhovna Rada bill No. 2217-a "On making amendments to Constitution of Ukraine (regarding decentralization)" dated 01.07.2015 developed by working group of the Constitution commission, by this he officially started passage of the bill through the Parliament. The Constitutional Court promulgated its positive conclusion concerning relation of the document to the Constitution of Ukraine. The goal of the bill is retreat from the centralized governance model, provision of correct activity of the local self-government, invested with real authority and development of effective system of territorial organization of power in Ukraine. This allows to completely realizing European values and principles, which are subsidiarity, financial self-sufficiency of the local self-government and the “right and ability of the local authority bodies within the limits of the law to perform regulation and administration of a significant proportion of public businesses, on its own responsibility in the public interest”.¹⁰ The bill attracted a lot of criticism within pundit spheres. A gradual proposition of new constitutional changes by the President of Ukraine was continuing and the next draft law "On amendments to Constitution of Ukraine" (as to justice) (No. 3524 dated 25.11.2015) was suggested for

⁹ CONSTITUTIONAL COMMISSION. (2016) Composition of the commission. [online]. In: Constitutional commission. 2016. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://constitution.gov.ua/>

¹⁰ THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT (1985): [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine*, [Cited 02.08.2016.] Available online: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036

approval, and it also was positively estimated by the Constitutional Court of Ukraine. The reformation of legislative branch of power as an important element of democratic consolidation of society is also supported by the Venice Commission. In particular, its president J. Bukikkio stated that the "reform of the court system and public prosecution service has a significant role for the future of Ukraine. Without this reform, Ukraine cannot become the country where the supremacy of the law is leading and which corresponds to the model of European democracies. This reform became urgent a long time ago and it has been discussed already for many years."¹¹ The Verkhovna Rada of Ukraine adopted these constitutional changes and a new edition of the law on the judicial system and status of judges¹². These documents come into effect on 30.09.2016 and they specificate the content of the reform, taking into account the renewal of composition of the Supreme Court of Ukraine and cancellation of the highest specialized courts. The reload procedure waits for the local courts as well. The draft bill provides significant innovations, in particular, electing judges for permanent, creating the High Council of justice, change of mechanism for appointing of judges, introduction of a constitutional complaint, creation of a separate anti-corruption court and more.

The work within the reformation of the Constitution continues, the Constitutional commission works on change drafts under determined directions that has to be finished by providing new bill drafts to the President and Parliament, but the perspectives of improving of the constitutional law will be depend on many factors, the main of which are inner political situation in the country, which can be affected by external geopolitical aspects.

3 The main problems of the constitutional reform

Analyzing the constitutional process, it is impossible to overlook the problem aspects that follow this process and that are pointed by Ukrainian scientists. In order to provide legitimacy and stability of political system, it is necessary to take into account the public will during the preparation of amendments to the Constitution and unfortunately the Ukrainian elite do not pay much attention at it. Politics, defending personal, clan, in better case party interests, sometimes forgot that the Constitution is a basic document and the society is a sovereign holder and the only source of government. Inability of the elite to understand, that it is impossible to consolidate democracy without consensus and consideration of interests of other people, can create new crisis developments in Ukrainian society.

The effectiveness of the constitutional development is also connected with a problem of way of performance of a reform and distinctness of the Constitution amendments introduction procedure. As it was mentioned above, two approaches are possible – introduction of separate changes for correction of certain provision of the constitution or adoption of the new edition of the Constitution. The choice of the way will be dependent on a specific socio-political situation. Concerning the procedure, there is an order for making changes in the constitution, which is prescribed in the Constitution and in the question of adoption of the new Constitution there are legal gaps which are yet not fixed by the parliamentarians.¹³

¹¹ BUKKIKIO J. (2016) Without judicial reform, Ukraine will not become a democratic, where the supremacy of the law has a leading role. [online]. In: *Interfax-Ukraine*. 1. 6. 2016. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://interfax.com.ua/news/interview/347130.html>

¹² LAW OF UKRAINE dated 02.06.2016 ¹ 1402-19 "On the judicial system and status of judges". (2016). [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine*, [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-15>

¹³ BERNAZIUK YA. (2016). Constitutional process in Ukraine: modern state and main steps no the way of adoption of the new Constitution. [online]. In: *Comparative-analytical right*. 2016. No.1, p. 50. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://pap.in.ua/1_2016/14.pdf

One more component of the constitutional reform that is probably less discussed by the politics but for scientists still remains topical within renovation of socio-political systems is a determination of the optimal form of government. The question is whether it is necessary to leave the current relationship model in the government triangle (which is characterized as mixed parliamentary presidential form), updating it in the context of checks and balances, and taking into account constitutional experience of the countries that have passed through the way of transformation and were able to build a consolidated democracy. The other variant is reforming of the system with reinforcement of powers either Parliament or President and concentration of power as well as responsibility in a single centre.¹⁴

It is necessary to turn attention to one more important aspect within reforming and democratization of Ukraine. For functioning of political system of Ukraine under the democratic principles of the European countries it is necessary to have Constitutions and laws that will correspond to democratic standards but it is not enough. It is very important for political elite to follow the legal norms and democratic principles. Because the problem of the political system can be not so much in the institutional component, it is that in the unwillingness of political elite to hold on tight to democratic principles. So the attempts of political actors of not holding on tight to rules of democratic game, but to define new terms and establish own principles which would help them to get or retain the power, do not correspond to legal democratic standards. In this aspect as well as in many other fields of reformation of Ukrainian society, a consensus among the political elite should exist, because consolidated elite is a prerequisite for success in all endeavors. Instead, in the last two years in Ukrainian politics we can observe public conflicts with government with a tendency of sharpening, considerable tension of relationships between political powers and the top state officials that has significant risks for effective work of state institutions. Such situation connected with state of Ukrainian society itself, in which the political nation and civil responsibility continue to form, as well as characteristics of political culture of modern government elite, which still finds it hard to refuse from ways of behavior, established during many years.

In order not to repeat mistakes and failures in constitutional reforms, it is necessary to involve scientists and society into the process, and constitutional process should be maximally clear, understandable and legitimate. It is necessary to avoid the use of any suspicious or anti-constitutional ways of constitutional reform as well as possible tendencies of concentration of authority and other powers in the same hands, forming of the “shadow centre” along with attempts of submission to such centers of action of authority constitutional bodies.

Conclusions

Neither society nor politicians or scientists have no doubts in the necessity of constitutional reform in Ukraine. Determined stages and circumstances stipulate the necessity of continuing of constitutional process with the condition that its finalizing would create an undeniable legitimacy, acceptance and respect of the Constitution by the society and its unconditional observance by the citizens and authorities. Because of yet, for Ukrainian government officials, the Constitution of Ukraine yet has not become the symbol of democracy and document that needs to be abided consistently instead of changing it in a race of power and strengthening of authorities of this or that branch of government.

¹⁴ KOLODIY A. (2016) A problem of choosing of form of governmental power in Ukraine (in context of the constitutional reform). In: *The Ukrainian society: causes and tendencies of changes (for 25 years of independence of Ukraine)*: Collection of scient. articles under the material of the VI Congress of political scientists of Ukraine. Kyiv, Institute of Political and Ethnic Studies, April 26, 2016. Kyiv: IPES.

The process of constitutional modernization is complicated by many internal and external factors, but the way of understanding is a wide public debate, in which the authority should listen to the public demands. These principles of the democratic self-organization in the process of creation and reformation of the Constitution of the state are coming from the principle of sovereignty of the nation and longstanding European practice, to which European politics advert so many times in their speeches.

References:

1. BERNAZIUK YA. (2016). Constitutional process in Ukraine: modern state and main steps on the way of adoption of the new Constitution. [online]. In: Comparative-analytical right. 2016. No.1, p. 51. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://pap.in.ua/1_2016/14.pdf
2. BUKKIKIO J. (2016) Without judicial reform, Ukraine will not become a democratic, where the supremacy of the law has a leading role. [online]. In: *Interfax-Ukraine*. 01.06.2016. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://interfax.com.ua/news/interview/347130.html>
3. CONSTITUTIONAL COMMISSION (2016) Composition of the commission. [online]. In: Constitutional commission. 2016. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://constitution.gov.ua/>
4. KOLODIY A. (2016) A problem of choosing of form of governmental power in Ukraine (in context of the constitutional reform). In: *The Ukrainian society: causes and tendencies of changes (for 25 years of independence of Ukraine)*: Collection of scientific articles under the material of the VI Congress of political scientists of Ukraine. Kyiv, Institute of Political and Ethnic Studies, April 26, 2016. Kyiv: IPES.
5. KORNEEV A., SHAPOVAL V. (2011) The history of the constitutional arrangement of the modern Ukrainian state. [online]. In: Bulletin of the Central Election Commission. 2011, No.1 (20), pp. 4-19. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2011_1/visnik_st_1.pdf
6. LAW OF UKRAINE dated 02.06.2016 № 1402-19 “On the judicial system and status of judges”. (2016). [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine*, [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-15>
7. RAZUMKOV CENTRE Analytical report. (2015). Efforts of revision of constitutional principles of governmental power: 2000-2010 pp. [online]. In: National Security and Defence. 2015, No. 4-5 (153-154), pp. 3-15. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/Konst_ref_2015_8_NN_A4.compressed.pdf
8. RAZUMKOV CENTRE Expert poll. (2015). Constitutional reform in the estimations of experts. [online]. In: National Security and Defence. 2015. No. 4-5 (153-154), pp.60-64. [Cited 02.08.2016.] Available online: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/Konst_ref_2015_8_NN_A4.compressed.pdf
9. THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT (1985): [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine*, [Cited 02.08.2016.] Available online: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036
10. THE LAW OF UKRAINE Adopted on 2004-12-08 № 2222 "On the amendments to the Constitution of Ukraine" [online]. In: *The Verkhovna Rada of Ukraine* [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
11. TOMBINSKIY Y. (2015). Ukraine would probably need a new Constitution. In: *Evropeys'ka Pravda*. 14.12.2015. [Cited 02.08.2016.] Available online: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/12/14/7042188/>

12. ZUBRO, T. (2014) Politická elita Ukrajiny: vplyv na krízovú situáciu. In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014 : zborník vedeckých prác* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3886-2, s. 421-426

Contact:

Vitalii Stashuk – Postdoctoral student
The Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

Circular Economy in Building Sector: Findings for Ukraine*

Marta Vovk

Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, Economic Faculty
International Economy Department, Ul.Chernishevskogo, 24a, Dnipropetrovsk, Ukraine
e-mail:marta.brawin@gmail.com

Abstract:

Improvement of the performance of the building sector is a question of great importance due to high impact of this sector on the environment. Building sector is responsible for 40% of the natural resources derived from the industrialized countries, 12% of the potable water, 70% of the electricity and the production of 45-65% of the wastes disposed to landfills. The contribution of building industry to national economy of Ukraine is considerable as it is responsible for 8% of GDP. Around 6% of all employed population is engaged in the Ukrainian building industry. Thus, implementation of effective measures for the development of building sector will significantly contribute to increasing national prosperity. The development of the circular economy is an effective and innovative way of natural resources treatment. It is especially important for the green building in Ukraine but there are a number of challenges for the development of the circular economy in the Ukrainian building industry. Current paper aims at exploring the benefits and challenges of the circular economy for green building development in Ukraine.

Key words: circular economy, green building, recycling, waste treatment

JEL Classification: P28, O44

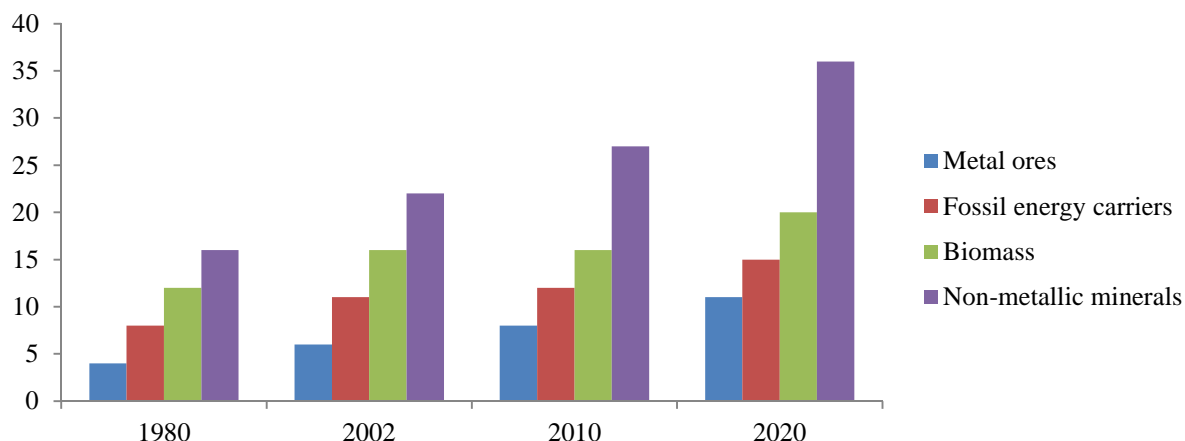
Introduction

In the last decade, prosperity and population growth has caused increase in world consumption. Trends in world consumption of natural resources show that since 1980 consumption of metal ores has increased by 200%, fossil energy carriers – by 81%, biomass – by 67% and non-metallic minerals by 116% (Figure 1).¹

*This article is published under the frame and support of the project "Informational-analytical providing of economic policy of green building in megacities of old industrial regions of the EU and Ukraine". Order №973 of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 15 August 2016.

¹ MACARTHUR, E. Towards the circular economy: Accelerating the scale-up across global supply chains [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf.

Figure 1: Consumption of natural resources, World

Source: author by Ellen Macarthur Foundation, 2013²

Taking into account that consumption of above-mentioned natural resources by building sector is high, it is critical to find ways to minimise their consumption. Improvement of the performance of the building sector is a question of great importance due to high impact of this sector on the environment. Building sector is responsible for 40% of the natural resources derived from the industrialized countries, 12% of the potable water, 70% of the electricity and the production of 45-65% of the wastes disposed to landfills³.

The European building sector is responsible for 50% of all extracted materials, 40% of the EU's final energy consumption, 33% of generated waste and 30% of water consumption⁴. Consequently, building sector is considered to be the crucial contributor of energy efficiency improvement in the region. Thus, exploring an experience of the EU countries can contribute to better understanding of the effective ways of enhancing the performance of the building sector in Ukraine.

1. The concept of a circular economy and its development in the EU, OECD and Ukraine

Many EU and OECD countries and companies have responded to above-mentioned trends and recognized the important role of mineral and natural resources for economic stability and growth. The EU countries are developing strategies of transition to green economy. The development of green economy in the EU is based on the three main pillars:

² MACARTHUR, Towards the circular economy: Accelerating the scale-up across global supply chains [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf.

³ CASTRO-LACOUTURE, D. et al. Optimization model for the selection of materials using a LEED-based green building rating system in Colombia. In: *Building and Environment* [online]. 2009, roč. 44, č. 6. [cit. 22.10.2016]. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0360132308002084>.

⁴ EUROGYPSUM, SCIENTIFIC AND TECHNICAL COMMITTEE Eurogypsum's Views and Recommendations on the Development of a Circular Economy and Resource Efficiency in the Building Sector [cit. 15.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.eurogypsum.org/wp-content/uploads/2015/04/150519-PP-on-circular-economy-FINAL.pdf>.

- the transition to smart, sustainable and inclusive economy that will provide the high level of employment, productivity and social inclusion (in the framework of the Strategy Europe 2020)⁵;
- the development of the resource-efficient European economy (in the framework of the Eastern Partnership Roadmap 2012-13)⁶;
- the development of a circular economy.

The development of the circular economy is an effective and innovative way of natural resources treatment that is especially important for a green building sector. The circular economy is viewed as an industrial system that aims at regenerating. The main measures of the circular economy are directed at enhancing waste management performance, recycling, sustainable and smart consumption of natural resources, and the development of smart production and markets of secondary sources.

1.1. Effects of the circular economy

To encourage the reuse of raw materials and products as far as possible and to limit the destruction of value as far as possible. The more we can make our economy circular, the more sustainable it will become in ecological terms.”⁷ The provisions of the circular economy are opposed to traditional model of economy, linear model, which implies that a product after its use at the final stage of its lifecycle will be damaged and not have any economic usefulness. The core concept of the circular economy is based on design of the product at the beginning of its entire life cycle and the idea of zero-waste eco-cycle.

The adherence to the principles of the circular economy can contribute to the creation of the social value chain due to several main directions (Figure 2):

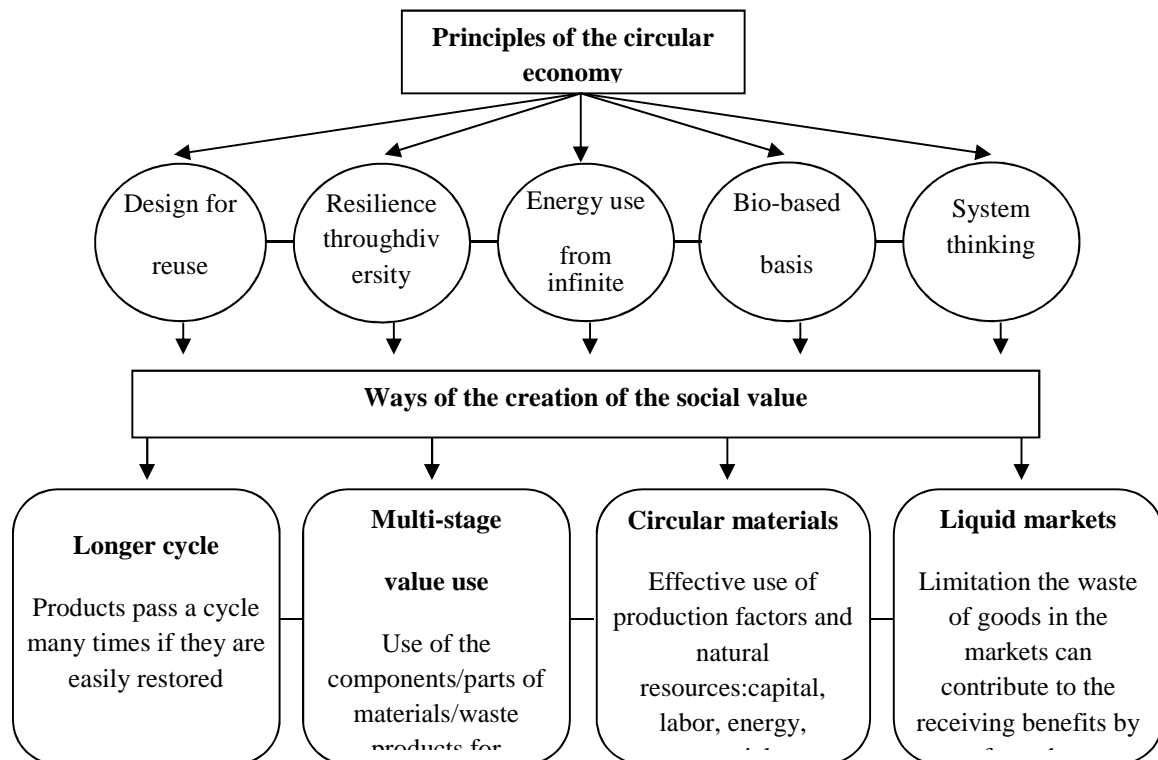
⁵ EUROPEAN COMMISSION. *Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth: Communication from the Commission* [online]. Brussels: Publications Office of the European Union, 2010,. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete:

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%2020007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

⁶ EUROPEAN COMMISSION Eastern Partnership Roadmap 2012-13: the multilateral dimension [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://eap-csf.eu/assets/files/Documents/e_pship_multilateral_en.pdf.

⁷ PETERSON, M. Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things. In: *Journal of Macromarketing* [online]. 2004, roč. 24, č. 1. [cit. 26.10.2016]. Dostupné na internete: <http://jmk.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0276146704264148>.

Figure 2: Contribution of the circular economy to creation of the social value

Source: author based on Stegeman, 2015⁸; World Economic Forum, 2014⁹; Lewandowski, 2016¹⁰

Thus, there is a variety of benefits of transition to the circular economy:

- 1) innovative business models for reuse of the products and develop effective propositions of value;
- 2) generation net material savings based on detailed modeling of a product;
- 3) circular design: upgrading of materials selection;
- 4) core competencies along reverse cycles, which include cost-effective systems;
- 5) the improvement of cross-sector and cross cycle performance.

By the estimations of the EU experts introduction of cost-effective production technologies at all links of the production chain will decrease the demand of industry in raw materials by 17-24% by 2020 and annual costs of the enterprises by 630 billion of euros¹¹.

1.2. Waste recycling as an important precondition of effective green building

Waste treatment at all the stages of life-cycle of a building project has always been an important area of building decisions. Taking into account that most developed countries

⁸ STEGEMAN, H. The potential of the circular economy. In: *RaboResearch - Economic Research* [online] [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete: <https://economics.rabobank.com/publications/2015/july/the%2Dpotential%2Dof%2Dthe%2Dcircular%2Deconomy/>.

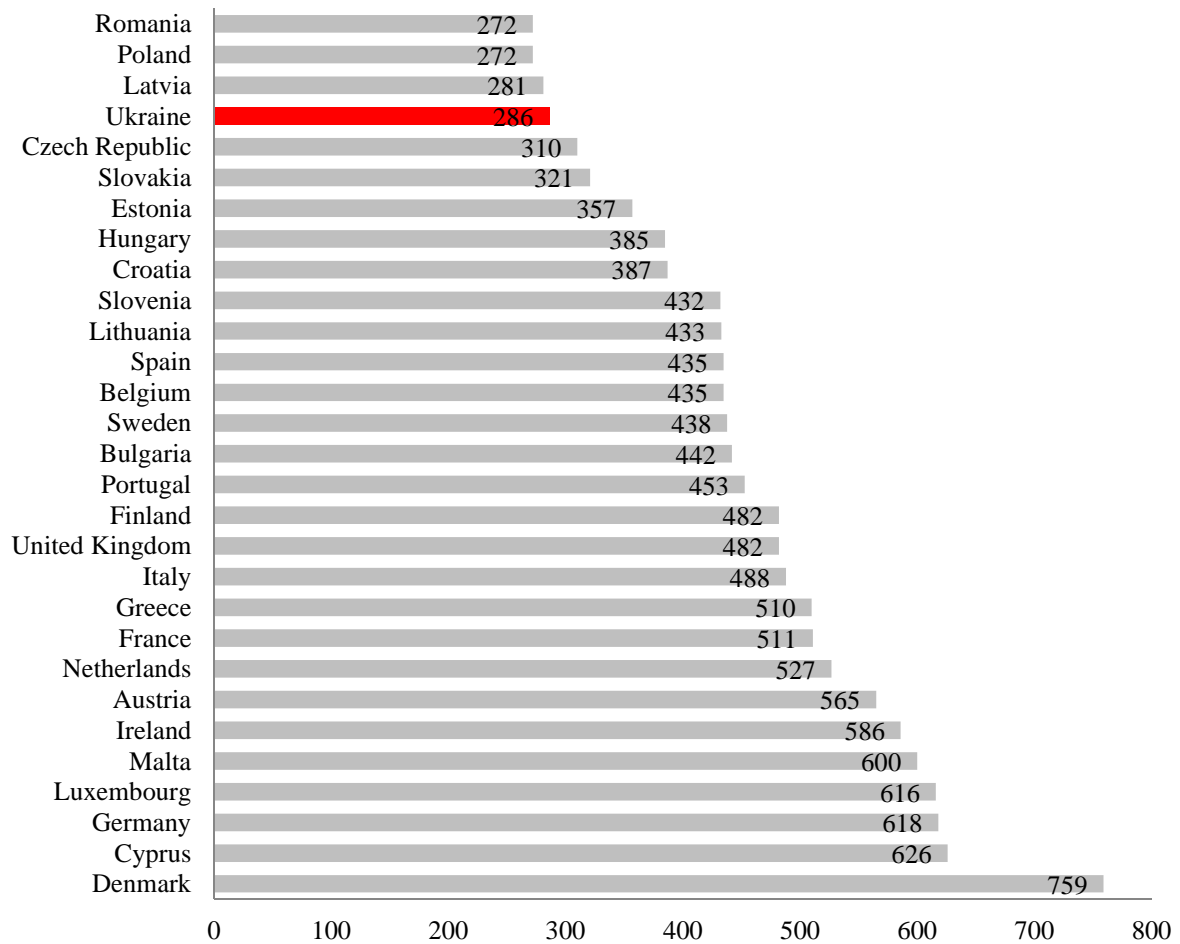
⁹ WORLD ECONOMIC FORUM. Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains. In: [online]. 2014. [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf.

¹⁰ LEWANDOWSKI, M. Designing the Business Models for Circular Economy—Towards the Conceptual Framework. In: *Sustainability* [online]. 2016, roč. 8, č. 1. [cit. 27.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.mdpi.com/2071-1050/8/1/43>.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe [cit. 17.10.2016]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0398>.

generate annually more than 400 kg of wastes per capita, it is important to analyze the recycling rate of the countries and then make conclusions about the effectiveness of waste treatment (Figures 3,4).

Figure 3: Municipal waste generation in the EU and Ukraine (kg per capita)

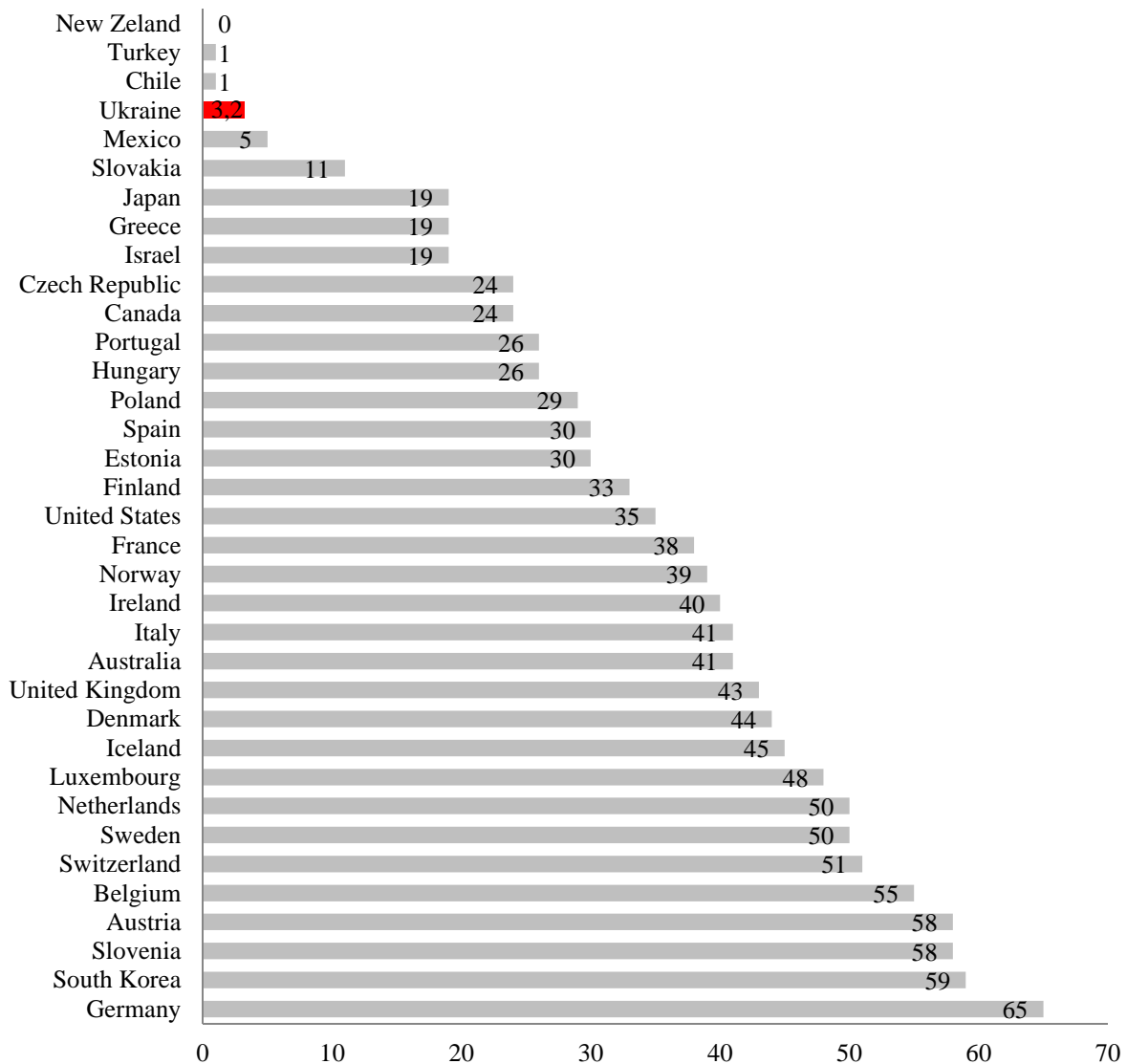

Source: author by Euro Commission, 2015¹²; European Bank for Reconstruction and Development, 2014¹³

¹² EUROPEAN COMMISSION Municipal waste generated by country in selected years (kg per capita). In: *Eurostat Statistics-Explained* [online] [cit. 19.10.2016]. Dostupné na internete: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_\(kg_per_capita\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_(kg_per_capita).png).

¹³ EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT Supporting Investments in Sustainable Municipal Solid Waste Management and Recycling in Ukraine. In: *Devex* [online] [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <https://www.devex.com/en/projects/supporting-investments-in-sustainable-municipal-solid-waste-management-and-recycling-in-ukraine-334600>.

Figure 4: Recycling race of the OECD and Ukraine. Recycled & composted waste as a share of total municipal waste

Source: author by McCarthy, 2016¹⁴, The Swedish Trade & Invest Council, 2016¹⁵

It should be noted that there are 6000 landfills in Ukraine and 31% of them are not certified. Furthermore, landfills are the main containers of solid wastes in Ukraine, only 5% of solid wastes are burnt and 95% are transported to the landfills¹⁶. The experience of solid waste management in the developed countries shows that in the USA 81% of solid wastes are

¹⁴ MCCARTHY, N. The Countries Winning The Recycling Race [Infographic]. In: *Forbes* [online] [cit. 28.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2016/03/04/the-countries-winning-the-recycling-race-infographic/>.

¹⁵ THE SWEDISH TRADE & INVEST COUNCIL SOLID WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.business-sweden.se/contentassets/79ef01aca5ae4316b30cde952d65145b/ukraine-waste-management-sector-2016.pdf>.

¹⁶ THE SWEDISH TRADE & INVEST COUNCIL, SOLID WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE [online]. [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.business-sweden.se/contentassets/79ef01aca5ae4316b30cde952d65145b/ukraine-waste-management-sector-2016.pdf>.

burnt and 12% are transported to landfills, in Denmark 90% and 9%, in Japan 82% and 14% respectively¹⁷.

From the Figures 3, 4 it can be seen that in developed countries a large amount of annually generated wastes is effectively recycled but for Ukrainian realities recycling remains the dramatic problem.

2. State of affairs in the development of green building in Ukraine

The contribution of building industry to national economy of Ukraine is considerable as it is responsible for 8% of GDP. Around 6% of all employed population is engaged in the building industry¹⁸. Thus, implementation of effective measures for the development of building sector will significantly contribute to increasing national prosperity.

Ukraine has faced a number of environmental and economic issues during last decades. These issues are caused by the high and not effective resource consumption and low innovation level. Comparing with advanced economies resource efficiency in Ukraine is far below. For example, in Ukraine from 1000 m³ of wood it is possible to produce 27, 3 tons of paper while in the USA processing of the same amount of wood results in receiving 137 tons of paper. Many developed countries bear the losses due to environmental pollution. In Eastern Europe annual losses from environmental degradation are 3-5% of GDP, in CIS – 6-15%, in Ukraine these losses are 10-15% of GDP¹⁹.

It should be noted that green building in Ukraine is mainly limited due to the following reasons:

- 1) low awareness and lack of understanding of the essence of green approaches to building process even among the builders;
- 2) traditional habit of using of low-cost materials;
- 3) tendency to finish building project quickly in order to receive profit fast;
- 4) low motivation of officials in introduction of innovations;
- 5) conflict between environmental challenges and low motivation of the national enterprises to become a part of transition from brown economy to green economy;
- 6) absence of an effective mechanism for regulation of environmental security of the activity of the Ukrainian enterprises.

Thus, taking into account above-mentioned, the actors of economic activity in Ukraine do not always adhere to the principle “the polluter pays”. By the estimates of the experts of the Ministry of Economy in 2014 the level of grey economy reached 42%, by the estimates of the Ministry of Finance this figure was much higher – 67%²⁰. In such conditions, implementation of effective policy measures directed to grey economy elimination

¹⁷ FOMENKO, O. et al. Environmental problems of incineration plants. In: *Ekologichna Bezpeka* [online]. 2016, roč. 21, č. 1. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21TN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ekbez_2016_1_3.

¹⁸ GAMALII, V., ROMANCHUK, S., TKACHUK, O. Prognozuvannya rozvytku natsionalnogo budivelnogo rynku v umovah ekonomichnoi kryzy (Prediction of the national construction market during the economic crisis). In: *Visnyk Berdyanskogo Universytetu Menedzhmentu ta Biznesu. Ekonomika ta Upravlinnya Natsionalnym Gospodarstvom* [online]. 2013, roč. 4, č. 24. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vbumb_2013_4_6.pdf.

¹⁹ PORTFINANCE Problemy jekologizacii promyshlennogo proizvodstva (Problems of industrial production greening). In: *Portfinance* [online] [cit. 23.10.2016]. Dostupné na internete: <http://portfinance.ru/ukraine-4.html>.

²⁰ FORBES Tenevoi biznes v Ukraine dostig 67% (Shadow business in Ukraine has reached 67%). In: [cit. 15.10.2016]. Dostupné na internete: <http://forbes.net.ua/news/1396691-tenevoj-biznes-v-ukraine-dostig-67>.

has to be placed at the core of national concerns as the growing part of grey economy dramatically affects environmental security of the country.

3. Challenges of the development of the circular economy in the building sector of Ukraine

The development of the circular economy in the building sector has a great potential in solving a number of problems related to above-mentioned impacts of building sector on the environment. But there are a number of challenges of the development of the circular economy in building sector.

As value chain is a market driven process, one of such challenges lies in the problem of effective collaboration between parties of the value chain, in particular, waste collectors, manufacturers, demolition companies, recyclers.

Another challenge of the development of the circular economy in building sector in Ukraine is the problem of supply of high-quality recycled materials. In order to arrange the supply of recycled materials for a building process a considerable volume of waste has to be collected. It should be noted that incorporation of building recycled materials from production waste are often mixed with demolition and construction waste. But waste rates of reincorporation can be different and depend on manufacturing products.

Furthermore, providing of high-quality recycled materials can be possible in case of reaching an agreement between recyclers and manufacturers on how to specificate recycled materials. It is necessary as chemical and technical parameters influence the quality of recycled materials. chain There are no unified management systems for some building materials in recycling value, for example, such as series of ISO standard 9000 but at the same time existing standards can significantly contribute to improvement of the quality of standards in building sector.

Another challenge of the development of the circular economy in building sector in Ukraine is related to the problem of prompt collection of recyclable material in the process of demolition/deconstruction of the building. Promotion of the recycling needs timely collected recyclable materials in the value chain as mixed wastes comprise cross-contamination influences on chemicals and technical parameters of recycled materials.

In the EU demolition is more common practice than deconstruction. The development of the circular economy in building sector implies spreading of deconstruction/dismantling practices. Conducting audits of the buildings before demolition should be imperative as such audit can considerably contribute to evaluation of the amount of those parts of the building that can be viewed as recoverable and recyclable and to what extent.

The conclusions after building audit can answer a number of important questions. Firstly, building audit can clarify what is more preferable: demolition or deconstruction, secondly, it can help to determine whether building materials have high commodity value and if recycling route is economically profitable. Furthermore, it can also define the prospects of deconstruction costs minimization.

It should be recognised that among challenges of the development of the circular economy in building sector is also collection and providing of reliable and detailed statistics on building materials. There is a wide range of building environmental tools in the EU but in many region's countries engineers and architectures do not have access to information concerning technical datasheets of materials and under these circumstances they are limited in materials selection²¹.

²¹ FRANZONI, E. Materials Selection for Green Buildings: which Tools for Engineers and Architects? In: *Procedia Engineering* [online]. 2011, roč. 21. [cit. 23.10.2016]. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1877705811049241>.

The development of the recycling market as an essential component of the circular economy is limited by the following factors:

- transaction costs in the markets of secondary materials. These costs appear as a consequence of generation of wastes or sometimes due to miscellaneous nature of the secondary materials;
- information mistakes related to the quality of wastes, which appear if the quality of recycled materials of a separate producer is less than required by internal standards;
- deficiency of commercial interest of major actors;
- the differences in the market power of primary and secondary materials. Such differences appear as a consequence of imperfect competition and strategic plans of the firms;
- externalities of consumption, which related to production costs;
- technological externalities, which take place due to innovation costs of the technologies of recycling.

Thus, a number of recommendations for greening the building sector of Ukraine can be proposed (Table 1).

Table 1: Measures for greening the building sector in Ukraine

Macro level measures	Micro level measures
<ul style="list-style-type: none"> • introduction of economic stimulation from the governmental authorities 	<ul style="list-style-type: none"> • practicing prefab building
<ul style="list-style-type: none"> • activation of investment activity 	<ul style="list-style-type: none"> • use of circular building materials and techniques
<ul style="list-style-type: none"> • the development of environmental education and popularization of environmental responsibility among building enterprises 	<ul style="list-style-type: none"> • investigation of alternatives of resources passport
<ul style="list-style-type: none"> • the development of demand on eco-friendly goods 	<ul style="list-style-type: none"> • making investments in firm's network
<ul style="list-style-type: none"> • introduction of effective building standards 	<ul style="list-style-type: none"> • enriching understanding of modelling techniques
<ul style="list-style-type: none"> • introduction and using of energy-efficient equipment, systems of lightening, heating, ventilation and conditioning 	<ul style="list-style-type: none"> • forecasting possible changes in ownership of materials and technologies • proposing integrated contracts that comprise environmental impact and costs for the overall life cycle

Source: author own contribution

Conclusions

The research has shown that building sector has considerable meaning for the development of national economy of Ukraine. Current paper aimed at exploring the benefits and challenges of the circular economy for green building development in Ukraine. It has been found that there are a number of challenges related to the transition to the circular economy in Ukraine. In order to facilitate this transition there have been proposed macro and micro level measures.

It should be noted that the overall basis for green development of Ukrainian economy lies in the Concept of Sustainable Development of Ukraine²², which was developed in accordance with the environment and development decisions of the UN World Conference (Rio de Janeiro, 1992)²³, and focused on integration of economic growth and environmental imperative. The underlying principle of this concept is that the environmental priority is over

²² VERKHOVNA RADA OF UKRAINE Resolution issued by the Verkhovna Rada of Ukraine "About the Concept of Sustainable Development of the Localities" [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.

²³ UNITED NATIONS Rio Declaration on Environment and Development 1992 [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163>.

economy. The international status of environmentally safe development of Ukraine depends on the effectiveness of the implementation of this concept at the national, regional level and at the level of individual economic entities. Taking into account the importance of building sector in Ukraine, national entities should adhere to all provisions of above-mentioned Concept. But, taking into account today's political aspirations of the Government of Ukraine, the provisions of the Strategy Europe 2020 have become the most important orientations of economic and environmental development of the country. Thus, one of today's major imperatives of green building development of the country should be the adherence to the principles of the circular economy and application lessons of the EU countries in the field of promotion of the circular economy.

References:

1. CASTRO-LACOUTURE, Daniel et al. Optimization model for the selection of materials using a LEED-based green building rating system in Colombia. In: *Building and Environment* [online]. 2009, roč. 44, č. 6. [cit. 22.10.2016], s. 1162 – 1170. ISSN 03601323. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0360132308002084>
2. EUROGYPSUM, SCIENTIFIC AND TECHNICAL COMMITTEE. *Eurogypsum's Views and Recommendations on the Development of a Circular Economy and Resource Efficiency in the Building Sector*. [cit. 15.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.eurogypsum.org/wp-content/uploads/2015/04/150519-PP-on-circular-economy-FINAL.pdf>
3. EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT. *Supporting Investments in Sustainable Municipal Solid Waste Management and Recycling in Ukraine*. In: *Devex* [online] [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <https://www.devex.com/en/projects/supporting-investments-in-sustainable-municipal-solid-waste-management-and-recycling-in-ukraine-334600>
4. EUROPEAN COMMISSION. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe*. [cit. 17.10.2016]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0398>
5. EUROPEAN COMMISSION. *Eastern Partnership Roadmap 2012-13: the multilateral dimension*. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: http://eap-csf.eu/assets/files/Documents/e_pship_multilateral_en.pdf
6. EUROPEAN COMMISSION. *Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth: Communication from the Commission* [online]. Brussels: Publications Office of the European Union, 2010. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
7. EUROPEAN COMMISSION. *Municipal waste generated by country in selected years (kg per capita)*. In: *Eurostat Statistics-Explained* [online] [cit. 19.10.2016]. Dostupné na internete: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_\(kg_per_capita\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_(kg_per_capita).png)
8. FOMENKO, O et al. Environmental problems of incineration plants. In: *Ekologichna Bezpeka* [online]. 2016, roč. 21, č. 1. [cit. 10.10.2016], s. 9 – 12. ISSN 2073-5057. Dostupné na internete: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S2

1STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ekbe
z_2016_1_3

9. FORBES. *Tenevoi biznes v Ukraine dostig 67% (Shadow business in Ukraine has reached 67%)*. In: [cit. 15.10.2016]. Dostupné na internete:
<http://forbes.net.ua/news/1396691-tenevoj-biznes-v-ukraine-dostig-67>
10. FRANZONI, Elisa. *Materials Selection for Green Buildings: which Tools for Engineers and Architects?* In: *Procedia Engineering* [online]. 2011, roč. 21. [cit. 23.10.2016], s. 883 – 890. ISSN 18777058. Dostupné na internete:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1877705811049241>
11. GAMALII, V, ROMANCHUK, S, TKACHUK, O. *Prognozuvannya rozvytku natsionalnogo budivelnogo rynku v umovah ekonomichnoi kryzy (Prediction of the national construction market during the economic crisis)*. In: *Visnyk Berdyanskogo Universytetu Menedzhmentu ta Biznesu. Ekonomika ta Upravlinnya Natsionalnym Gospodarstvom* [online]. 2013, roč. 4, č. 24. [cit. 10.10.2016], s. 25 – 29. ISSN 1997-4167. Dostupné na internete: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vbumb_2013_4_6.pdf
12. LEWANDOWSKI, Mateusz. *Designing the Business Models for Circular Economy—Towards the Conceptual Framework*. In: *Sustainability* [online]. 2016, roč. 8, č. 1. [cit. 27.10.2016], s. 43. ISSN 2071-1050. Dostupné na internete:
<http://www.mdpi.com/2071-1050/8/1/43>
13. MACARTHUR, E. *Towards the circular economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf
14. MCCARTHY, Niall. *The Countries Winning The Recycling Race [Infographic]*. In: *Forbes* [online] [cit. 28.10.2016]. Dostupné na internete:
<http://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2016/03/04/the-countries-winning-the-recycling-race-infographic/>
15. PETERSON, Mark. *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. In: *Journal of Macromarketing* [online]. 2004, roč. 24, č. 1. [cit. 26.10.2016], s. 78 – 79. ISSN 02761467, 00000000. Dostupné na internete:
<http://jmk.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0276146704264148>
16. PORTFINANCE. *Problemy jekologizacii promyshlennogo proizvodstva (Problems of industrial production greening)*. In: *Portfinance* [online] [cit. 23.10.2016]. Dostupné na internete: <http://portfinance.ru/ukraine-4.html>
17. STEGEMAN, Hans. *The potential of the circular economy*. In: *RaboResearch - Economic Research* [online] [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete:
<https://economics.rabobank.com/publications/2015/july/the%2Dpotential%2Dof%2Dthe%2Dcircular%2Deconomy/>
18. THE SWEDISH TRADE & INVEST COUNCIL. *SOLID WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE*. [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.business-sweden.se/contentassets/79ef01aca5ae4316b30cde952d65145b/ukraine-waste-management-sector-2016.pdf>
19. UNITED NATIONS. *Rio Declaration on Environment and Development 1992*. [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete:
<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163>

20. VERKHOVNA RADA OF UKRAINE. *Resolution issued by the Verkhovna Rada of Ukraine "About the Concept of Sustainable Development of the Localities"*. [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
21. WORLD ECONOMIC FORUM. *Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. In: [online]. 2014. [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf

Contact:

doc. Marta Vovk, PhD.

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Economic Faculty

International Economy Department

Ul. Chernishevskogo, 24a

Dnipropetrovsk, Ukraine

Ukraine

e-mail: marta.brawin@gmail.com

ISSN 1339-3502